

İSTANBUL TEKNİK ÜNİVERSİTESİ ★ LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

**KENTSEL ÇEVRESEL ADALET: İSTANBUL'DA ÇEVRESEL FAYDA VE
YÜKLERİN BÖLÜŞÜM ANALİZİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Gülsüm YAVUZ

Şehircilik Anabilim Dalı

Bölge Planlama Programı

HAZİRAN 2022

İSTANBUL TEKNİK ÜNİVERSİTESİ ★ LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

**KENTSEL ÇEVRESEL ADALET: İSTANBUL'DA ÇEVRESEL FAYDA VE
YÜKLERİN BÖLÜŞÜM ANALİZİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Gülsüm YAVUZ
502171862**

Şehircilik Anabilim Dalı

Bölge Planlama Programı

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Tüzin BAYCAN

HAZİRAN 2022

İTÜ, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü'nün 502171862 numaralı Yüksek Lisans Öğrencisi **Gülsüm YAVUZ**, ilgili yönetmeliklerin belirlediği gerekli tüm şartları yerine getirdikten sonra hazırladığı “**KENTSEL ÇEVRESEL ADALET: İSTANBUL'DA ÇEVRESEL FAYDA VE YÜKLERİN BÖLÜŞÜM ANALİZİ**” başlıklı tezini aşağıda imzaları olan jüri önünde başarı ile sunmuştur.

Tez Danışmanı : **Prof. Dr. Tüzin BAYCAN**

İstanbul Teknik Üniversitesi

Jüri Üyeleri : **Doç. Dr. Ash ERBİL**

İstanbul Teknik Üniversitesi

Doç. Dr. Doruk ÖZÜGÜL

Yıldız Teknik Üniversitesi

Teslim Tarihi : **30 Mayıs 2022**

Savunma Tarihi : **27 Haziran 2022**

Ailem ve dostlarıma,

ÖNSÖZ

Yüksek lisans tez çalışmamın her aşamasında bana yol gösteren, değerli görüşleri ve tecrübesi ile bana sabırla destek olan danışmanım Prof.Dr.Tüzin BAYCAN'a verdiği emeklerinden dolayı sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Her zaman ve her konuda yanımda olan ve beni destekleyen, bana güç veren annem, babam, ablalarım ve kardeşime en içten sevgi ve teşekkürlerimi sunarım.

Son olarak lisans ve yüksek lisans eğitimim boyunca kazanmış olduğum, hep yanımda olan, beni destekleyen dostlarıma teşekkür ederim.

Mayıs 2022

Gülsüm YAVUZ
(Şehir ve Bölge Plancısı)

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖNSÖZ.....	vii
İÇİNDEKİLER	ix
KISALTMALAR	xi
ÇİZELGE LİSTESİ.....	xiii
ŞEKİL LİSTESİ.....	xv
ÖZET.....	xvii
SUMMARY	xix
1. GİRİŞ.....	1
1.1 Problemin Tanımı ve Araştırmanın Önemi	3
1.2 Araştırmanın Amacı	4
1.3 Araştırma Soruları	5
1.4 Araştırma Kapsamı.....	5
1.5 Literatür Değerlendirmesi	6
2. ÇEVRE, ÇEVRE HAKKI VE ÇEVRECI HAREKETLER.....	9
2.1 Çevre ve Çevre Sorunları	9
2.2 Çevre Hakkı.....	10
2.3 Çevreci Sosyal Hareketler	12
3. ÇEVRESEL ADALET	17
3.1 Çevresel Adalet Kavramının Ortaya Çıkışı ve Gelişimi	17
3.2 Çevresel Adalet Kavramı	21
3.2.1 Kavramın boyutları	23
3.2.1.1 Dağıtımsal adalet (Distributive justice)	24
3.2.1.2 Usul adaleti (Procedural justice)	25
3.2.1.3 Tanıma adaleti (Recognition of justice)	27
3.2.2 Kavramın ölçekleri.....	28
3.2.2.1 Uluslararası çevresel adalet.....	28
3.2.2.2 Kuşaklararası çevresel adalet	29
3.2.2.3 Bölgelerarası (yerli halklar) çevresel adalet.....	30
3.2.2.4 Kentsel çevresel adalet.....	31
3.2.2.5 Bireysel çevresel adalet.....	38
3.2.3 Çevresel adaletin ilkeleri.....	39
3.3 Geleneksel Çevresel Adalet ve Değişen Yapısı	42
3.4 Çevresel Adaletin Ölçümü	43
3.5 Dünyada Çevresel Adalet.....	46
3.6 Türkiye’de Çevresel Adalet	50
4. İSTANBUL’DA KENTSEL ÇEVRESEL ADALET ANALİZİ	55
4.1 Araştırma Alanı	55
4.2 Araştırma Yöntemi	58
4.2.1 Uzaklık temelli analiz yöntemi	59
4.2.2 Çevresel adalet endeksi	60

4.2.3 İlişki analizi (Korelasyon).....	63
4.3 Verilerin Seçimi, Derlenmesi ve İşlenme Yöntemleri	63
4.3.1 Hava kirliliği	64
4.3.2 Yeşil alan miktarı	66
4.3.3 Su kıyısına yakınlık.....	67
4.3.4 İstenmeyen arazi kullanımlarına yakınlık	68
4.3.5 Trafik yoğunluğu.....	70
4.3.6 Nüfus yoğunluğu	71
4.3.7 Eğitim düzeyi	72
4.3.8 Konut değerleri.....	73
4.3.9 Göçmen nüfusu	74
4.3.10 Verilere ilişkin kısıtlar.....	75
4.4 Araştırma Bulguları	77
4.4.1 Sosyo-ekonomik yapı endeksi.....	77
4.4.2 Çevresel yapı endeksi.....	78
4.4.3 Sosyo-ekonomik ve çevresel faktörlerin ilişki analizi	79
4.4.4 İstanbul’da çevresel adalet endeksi	81
5. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ	85
KAYNAKLAR.....	91
ÖZGEÇMİŞ	97

KISALTMALAR

EPA	: Environmental Protection Agency
LULU	: Locally Unwanted Land Use
UNECE	: United Nations Economic Commission for Europe
GAO	: Government Accountability Office
MAUP	: Modifiable Areal Unit Problem

ÇİZELGE LİSTESİ

Sayfa

Çizelge 2.1 : İnsan haklarının kuşaklara göre sınıflandırılması	11
Çizelge 2.2 : Eski ve yeni toplumsal hareketlerin karşılaştırılması.....	13
Çizelge 2.3 : Çevreci hareketler.....	16
Çizelge 3.1: Amerika Birleşik Devletleri'nde çevre hareketleri ve paradigmaları ..	17
Çizelge 3.2: Kent planlama yaklaşımları ve adalet	35
Çizelge 3.3: Çevresel adalet ölçüm yöntemleri.	45
Çizelge 4.1 : Yaşam kalitesi gösterge grupları	57
Çizelge 4.2 : Çevresel adalet endeksi kullanılan çalışmalar.....	61
Çizelge 4.3 : Araştırma kapsamında kullanılan veriler.	64
Çizelge 4.4 : Göstergelere ilişkin kısıtlar.	76
Çizelge 4.5 : Çevresel ve sosyo-ekonomik göstergelerin arasındaki Spearman's korelasyonu.....	81

ŞEKİL LİSTESİ

Sayfa

Şekil 1.1 : Araştırma akış şeması.....	6
Şekil 1.2 : Yıllara göre araştırma sayısı.....	7
Şekil 3.1 : Çevresel adalet kavramının gelişimi.	20
Şekil 3.2 : Çevresel adaletin boyutları.....	24
Şekil 3.3 : Çevresel adalet atlası/Türkiye.	52
Şekil 4.1 : İstanbul ilçe haritası.....	55
Şekil 4.2 : İstanbul ilçe listesi.	56
Şekil 4.3 : İstanbul'da yaşam kalitesi endeksi haritası	57
Şekil 4.4 : İstanbul'da ilçelere göre yaşam kalitesi endeksi sıralaması.....	58
Şekil 4.5 : İstanbul'da yaşam kalitesi alt endeks gruplarında öne çıkan ilçeler	58
Şekil 4.6 : Araştırma yöntemi akış şeması.....	59
Şekil 4.7 : Çevresel adalet endeksi hesaplama yöntemi.	62
Şekil 4.8 : Hava kalitesi haritası (PM _{2.5} değerleri).	65
Şekil 4.9 : Kişi başına düşen yeşil miktarı haritası (kişi/m ²).	67
Şekil 4.10 : Su yüzeyine yakınlık haritası.	68
Şekil 4.11 : İstenmeyen arazi kullanımlarına yakınlık haritası.....	70
Şekil 4.12 : Trafik yoğunluğu haritası.	71
Şekil 4.13 : Nüfus yoğunluğu haritası (m ² /kişi).	72
Şekil 4.14 : Eğitim durumu haritası.....	73
Şekil 4.15 : Konut değerleri haritası.	74
Şekil 4.16 : Göçmen nüfusu haritası.....	75
Şekil 4.17 : Sosyo-ekonomik yapı endeks haritası.	77
Şekil 4.18 : Çevresel yapı endeks haritası.	79
Şekil 4.19 : Çevre endeksi ve sosyo-ekonomik yapı endeksi arasındaki saçılım grafiği.	80
Şekil 4.20 : Çevresel adalet endeks puanları ve sıralaması.	82
Şekil 4.21 : Çevresel adalet endeksi haritası.	83
Şekil 5.1 : İlçe düzeyinde sosyo-ekonomik ve çevresel faktör etkileri.	88

KENTSEL ÇEVRESEL ADALET: İSTANBUL'DA ÇEVRESEL FAYDA VE YÜKLERİN BÖLÜŞÜM ANALİZİ

ÖZET

İnsanoğlu var olduğundan beri temel ihtiyaçlarını karşılayabilmek için çevresinden faydalanmıştır. İnsan ve çevre arasındaki bu yoğun etkileşim sonucu çevresel problemler ortaya çıkmış ve bozulmaya uğrayan çevrenin değeri zaman içerisinde önem kazanmıştır. Bu süreçte sağlıklı bir çevrede yaşayabilmek ve çevresel değerlerin gelecek nesillere aktarılması konusunda çevre hakkı konusu gündeme gelmiştir. Çevre haklarının elde edilmesi amacıyla çevresel çıkarlarını korumak isteyen bireylerin dayanışma halinde bu haklarını talep ettiği çevreci hareketler gündeme gelmiştir. Oluşan bu çevreci hareketlerden birisi de çevresel adalet hareketidir. Amerika Birleşik Devletleri'nde ortaya çıkan bu hareket temelinde siyahi, azınlık veya dezavantajlı nüfus gruplarının yaşadığı bölgelerde çevreye zararlı tesis kurulması veya bu bölgelerin atık sahaları haline dönüştürülmesine bağlı olan direniş ile ortaya çıkmıştır. Zehirli atıklar, yer seçimi ve ırksal ayrımcılık üzerinden temellenen çevresel adalet; ulaşım, yeşil ve mavi alanlara erişim, arazi kullanım kararları, iklim değışikliğı, su kalitesi, enerji, gıda güvenliğı, insan sağliğı, göçmen hakları gibi birçok konuyu barındıran bir kavram haline gelmiştir. Ayrıca bu kavramın temelini oluşturan bölüşüm adaletinin yanında usul adaleti ve tanınma adaleti boyutlarının kavram içinde tartışılması ile anlamsal olarak da bir gelişme göstererek birçok ulusun gündemine girmiştir. Böylece kavram bir taraftan küresel bir boyut kazanırken diğeri taraftan ulusal ve yerel kamu hedef ve politikalarında yerini almaya başlamıştır.

Çalışma konusuna yönelik yapılan araştırmalarda çevresel adalet kavramına ilişkin Türkçe literatürde çalışmaların oldukça az yer aldığı ve İstanbul'da herhangi bir çalışmanın olmadığı görülmüştür. Bu bağlamında çalışmanın temel amacı, İstanbul'da farklılaşan sosyo-ekonomik nüfus grupları arasında çevresel yük ve faydaların bölüşümüne ilişkin durumu analiz etmektir. Çevresel adalet kavramına ilişkin uluslararası literatürü inceleyerek Türkçe literatüre katkı sağlamak, çevresel adalet ve planlama disiplini arasındaki ilişkiyi incelemek, Dünya ve Türkiye'de çevresel adalet

kavramının nasıl değerlendirilebileceğini ortaya koymak ise çalışmanın diğer amaçlarını oluşturmaktadır.

İstanbul'da çevresel fayda ve yüklerin bölüşümünü analiz eden bu çalışmada araştırma birimi İstanbul'un ilçeleri olarak belirlenmiştir. Çevresel adalet çalışmalarında kullanılan çevresel ve sosyo-ekonomik göstergeler ile bu göstergelerin Türkiye'de üretilebilirliği ve ulaşılabilirliği doğrultusunda belirlenmiştir. Bu kapsamda 2020 yılına ait belirlenen çevresel ve sosyo-ekonomik yapıya ilişkin göstergeler yetkili kurumlardan derlenmiştir. Bu çalışmanın temel araştırma yöntemi çevresel adalet endeksi olarak belirlenmiştir. Çevresel yapıya ilişkin verilerin oluşturulmasında uzaklık temelli analiz, çevre ve sosyo-ekonomik yapı arasında ilişkiyi açıklamak amacıyla ise korelasyon analizi destekleyici yöntemler olarak kullanılmıştır. Verilerin ve analizlerin görselleştirilmesinde ArcMap 10.3 kullanılmış olup, korelasyona ilişkin analizler IBM® SPSS® Statistics 22 ile gerçekleştirilmiştir.

İstanbul'un ilçeleri kapsamında yapılan çalışmada çevresel yapı ve sosyo-ekonomik yapı arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir. Bahsi geçen bu ilişki sosyo-ekonomik yapıya ilişkin yüksek puana sahip olan ilçelerde çevresel yapıya ilişkin puanın da yüksek olduğunu göstermektedir. Ancak Ataşehir, Kağıthane, Şişli, Tuzla, Ümraniye, Çekmeköy ve Kartal ilçelerinde sosyo-ekonomik faktörlerin yüksek değere sahipken çevresel faktörlerin düşük değere sahip olduğu, Arnavutköy, Sultangazi ve Fatih ilçelerinde çevresel faktörlerin yüksek değere sahipken sosyo-ekonomik faktörlerin düşük değere sahip olduğu görülmektedir.

İlçelerin çevresel adalet puanlarına bakıldığında ise Adalar, Sarıyer, Beşiktaş, Beykoz, Bakırköy, Şile, Üsküdar, Kadıköy ve Maltepe ilçeleri en yüksek sıralamaya sahip iken, Esenyurt, Bahçelievler, Bağcılar, Gaziosmanpaşa, Bayrampaşa, Sultangazi, Esenler ve Güngören en düşük sıralamaya sahip olan ilçeler olmuştur. Bu puanlar değerlendirildiğinde yüksek puana sahip olan ilçelerin sosyo-ekonomik olarak gelişmiş nüfus gruplarını barındıran, İstanbul ilinin merkezi bölgesinde mekansal olarak konumlanan, arazi değerlerinin yüksek olduğu ilçeler olduğu görülmüştür. Düşük puana sahip olan ilçeler ise sosyo-ekonomik olarak daha az gelişmiş nüfus gruplarını barındıran, çevresel yüklere daha çok maruz kalan ve nüfus yoğunluğunun yüksek olduğu ilçelerdir. Bu durum heterojen bir demografik yapıya sahip olan İstanbul ilçeleri arasında çevresel yük ve faydaların adil bir şekilde dağılmadığını göstermektedir.

URBAN ENVIRONMENTAL JUSTICE: A DISTRIBUTION ANALYSIS OF ENVIRONMENTAL BENEFITS AND BURDENS IN ISTANBUL

SUMMARY

Mankind has benefited from the environment to meet its basic needs since its existence. As a result of this intense interaction between man and the environment, problems have inevitably emerged, and the value of the deteriorated environment has gained importance over time. At this point, the issue of environmental right has come to the fore to live in a healthy environment and transfer it to future generations. To achieve environmental rights, environmental movements have arisen in which individuals who want to protect their environmental interests demand these rights in solidarity. One of these environmental movements that came along is the environmental justice movement. The environmental justice movement that emerged in the United States has appeared with the resistance based on the establishment of environmentally harmful facilities in areas where black minority or disadvantaged population groups live or the transformation of these areas into landfills.

Environmental justice movement which is based on toxic waste, race discrimination, and location selection has become a concept that includes many issues such as transportation, access to green and blue areas, land use decisions, climate change, water quality, energy, food safety, human health, and immigrant rights. In addition to the distributive justice, which forms the basis of the movement, the dimensions discussed within the concept of procedural justice and recognition of justice has also shown a semantic improvement. With this transformation that it has experienced, the concept has entered the agenda of many nations. Thus, the concept gained a global dimension and started to take its place in national and local public goals and policies.

As a result of the research on the subject that is discussed, it has been seen that there are very few studies in the Turkish literature on the concept or movement of environmental justice, and so far there has been no study upon this issue that has been carried out specific to Istanbul. In the context of these deficiencies in the literature, the main purpose of the study is to analyze the situation regarding the distribution of

environmental burden and benefits among the different socio-economic population groups in Istanbul. With this determined purpose and in addition to the main goal of the study, there are also other aims that are targeted. These are contributing to the Turkish literature by examining the international literature on the concept of environmental justice; analyzing the relationship between environmental justice and planning discipline; revealing how the concept of environmental justice is evaluated in the world and in Turkey.

This is a study on analyzing the distribution of environmental benefits and burdens in Istanbul, the study unit was determined to be the districts of Istanbul. Environmental and socio-economic indicators used in environmental justice studies have been determined in line with the manufacturability and accessibility of these indicators in Turkey. Within this framework, indicators related to the environmental and socio-economic structure of 2020 have been compiled from authorized institutions. The basic research method of the study was determined as the environmental justice index. Supportive methods used were the correlation analysis to explain the relationship between the environment and socio-economic structure, and distance-based analysis in the creation of data on the environmental structure. To visualize the data and analysis, ArcMap 10.3 was used, and correlation analyzes were provided by using IBM® SPSS® Statistics 22.

In the study conducted within the scope of districts of Istanbul, it is seen that there is a positive and significant relationship between environmental structure and socio-economic structure. The aforementioned relationship shows that the districts with a high socio-economic structure score also have a high environmental structure score. However, while socio-economic factors have high value in Ataşehir, Kağıthane, Şişli, Tuzla, Ümraniye, Çekmeköy and Kartal districts, environmental factors have low value; In Arnavutköy, Sultangazi and Fatih districts, it is seen that environmental factors have a high value, while socio-economic factors have a low value.

Looking at the environmental justice scores of the district; Adalar, Sarıyer, Beşiktaş, Beykoz, Bakırköy, Şile, Üsküdar, Kadıköy and Maltepe have the highest ranking, while Esenyurt, Bahçelievler, Bağcılar, Gaziosmanpaşa, Bayrampaşa, Sultangazi, Esenler and Güngören have the lowest rankings. When these scores are evaluated, the districts with the highest scores are those that have socio-economically developed

population groups, that are spatially located in the central region of Istanbul, and that have high land values. Counties with low scores are those that contain socio-economically less developed population groups, that are more exposed to environmental burdens, and that have a high population density. This situation shows that the environmental burden and benefits are not distributed fairly among the districts of Istanbul, which have a heterogeneous demographic structure.

1. GİRİŞ

Temel ihtiyaçlarını karşılayabilmek için insanlık var olduğu günden beri çevresinden faydalanmıştır. İnsan ve çevre arasındaki bu etkileşim sonucu yaşanan dönüşümler çevrenin taşıma gücünü aşmaya başlamıştır. Sanayileşme, kentleşme, enerji tüketimi, nüfus artışı vb. etkenlerle önemli boyutlara ulaşan çevre sorunları küresel boyut kazanmıştır. Bozulan ve tahrip olan çevrenin değeri anlaşılmış, bunun sonucunda ekolojik olarak sağlıklı bir çevrede yaşama ve gelecek nesillere yaşanabilir bir çevre bırakma konusunda “çevre hakkı” kavramı gündeme gelerek bu kavramın önemi gün geçtikçe artmıştır. Geleceğe yönelik olarak değerlendirildiğinde insanlığın varoluşunu tehdit eden çevresel sorunlar çevre hakkını en önemli insan haklarından biri haline getirmiştir (Kabaoğlu, 1998).

İnsanoğlunun varlığını ve gelişimini devam ettirebilmesi ancak sağlıklı ve temiz bir çevreden yaralanabildiği sürece mümkündür. Bu açıdan bakıldığında çevre hakkı aslında sağlık hakkının bir uzantısı olarak ortaya çıkmış olup, 1970’li yıllarda ülkelerin anayasalarına girmesiyle birlikte bir insan hakkı olarak değerlendirilmiştir (Hakimoğulları, vd., 2011). Çevre hakkı bireysel haklardan farklı olarak bir dayanışma hakkı olarak görülmektedir. Sağlıklı ve dengeli bir çevrenin oluşturulması, bireylerin ortak çabasına bağlı olduğu belirtilmektedir (Özdek, 1993). Dolayısıyla bu hakkın gerçekleşmesinde bireylerin çevresel konularda bilgilenme, kararlı kalma ve yetkililere başvurma haklarını kullanmaları büyük öneme sahiptir. İnsanlar arasındaki dayanışmanın bir ürünü olarak ortaya çıkan “çevre hakkı”; sahiplerine çevrelerindeki olumsuz etkilerden korunma, olumlu etkileri de isteme imkânı sağlamaktadır (Hakimoğulları, vd., 2011).

Çevre hakkının elde edilmesi için belirli çevresel taleplerin, çeşitli yol ve yöntemlerle yetkili mercilere iletmek isteyen kolektif olarak hareket eden sosyal gruplar ortaya çıkmıştır. Bu grupların gerçekleştirmiş olduğu eylemler bir çeşit sosyal hareket olarak tanımlanmaktadır. Sosyal hareketler en genel tanımıyla ortak bir amaç çerçevesinde bir araya gelen bireylerin kolektif eylemleridir. Bu sosyal hareketlerden birisi ise çevreci hareketlerdir. Bu çevreci hareketlerden birisi de 1970’li yıllardan bu yana

tartışılan ve özellikle Amerika Birleşik Devletleri'nin gündeminde yoğunlukta olan çevresel adalet hareketidir. Çevresel adalet hareketi, ana çevreci hareketin çevresel eşitlik ve sosyal adalet konuları açısından yetersiz kalmasıyla ortaya çıktığı ifade edilmektedir. Çevresel adalet hareketi bu bağlamda sosyal tabanlı ve çevresel tabanlı hareket olmak üzere iki şekilde değerlendirilmektedir. Bir değerlendirmeye göre çevresel adalet yeni bir çevre aktivizmi olarak tarif edilirken diğer bir değerlendirmeye göre ise çevresel konulara eğilen ancak sosyal tabana ait bir hareket olarak görülmektedir. Çevresel adalet hareketi, ekoloji merkezli çevre hareketlerinin aksine, çevreciliği insanların sosyal ihtiyaçlarıyla entegre eden ve kapitalist ekonomik büyümeyle mücadele etmeyi amaç edinen yeni bir çerçevede değerlendirmektedir (Pellow ve Brulle, 2005).

Çevresel adalet hareketinin ortaya çıkışını ateşleyen Waren County – Love Canal olayları doğrultusunda birçok olayın birikimi sonucu ortaya çıkmıştır (Cole & Foster, 2001). Yaşanan bu olayların geneli ise Amerika Birleşik Devletleri'nde siyahi, azınlık ve dezavantajlı grupların yaşadığı bölgelerde çevreye zarar verecek tesislerin kurulması veya bu bölgelerin atık sahası haline dönüştürülmesi ve bu grupların yaşanan olaylar karşısında direniş göstermesine ilişkindir.

Geçmişte çevresel kirlilik sorunundan herkesin eşit oranda etkilendiği kabul edilmekteydi. Ancak bu varsayım kanıtlara dayalı olarak geçerliliğini yitirmektedir. Çevresel yüklerin daha çok düşük gelirli kişiler ve farklı etnik kökene sahip insanlarca paylaşıldığı görülmektedir. Geçmişte de halkların bölgelerinde kurulmasını istemedikleri arazi kullanımı (LULU-Locally Unwanted Land Use) en az direnç gösteren toplulukların topraklarına kurulmuş ve çevresel zararlar en çok bu bölgelerde verilmiştir. Kısacası bu çevresel sorunları çoğunlukla yüklenen toplumsal gruplar siyahi ve düşük gelir grubuna sahip olan dezavantajlı olarak tanımlanan gruplar olmuştur (Bullard, 2000).

Bu hareketin ortaya çıkış amacı temelde siyahi, yoksul vb. dezavantajlı grupların kirletici endüstriyel tesislerin kurulması veya zararlı atıkların yaşanan bölge yakınına bırakılması sonucu ortaya çıkmış bir sosyal hareket olsa da bu olgunun içeriği ve kapsamı zamanla genişletilmiştir. Bu kapsamda çevresel adalet en genel tanımıyla çevresel yük ve faydaların toplumun tüm sınıflarınca eşit bir şekilde bölüşümü olarak ifade edilebilir. Çevresel adalet kavramı bu bağlamda tüm bireylerin sağlıklı ve temiz

bir çevrede yaşama hakkını yani yukarıda bahsettiğimiz çevre hakkının temeline referans vermektedir.

Kavram hem konu yelpazesinin genişlemesi hem de önemi gittikçe artan küresel bir seviyeye ulaşmasıyla etkisi hızla genişlemiştir (Schlosberg, 2013). Çevresel adalet hareketi çevresel aktivist bir hareketten çevre politikası, etik, hukuk, mekansal ve sosyal adalet, sürdürülebilir gibi birçok konuyu kapsayan akademik bir araştırma alanine dönüşmüştür (Fragkou, 2019). Ayrıca çevresel adalet kavramı süreç içinde adil yer seçimi, vatandaş katılımı, sağlık araştırmaları gibi sorunlarını çözmek amacıyla çeşitli seviyelerde kurumsal ve hükümet politikaları kapsamında gündeme gelmiştir (Hadi, 2015).

1.1 Problemin Tanımı ve Araştırmanın Önemi

Çevre sorunları sanayileşme, kentleşme, nüfus artışı, enerji tüketimleri, teknolojik gelişmelere bağlı süreçlerle sürekli olarak artış göstermektedir. Artan bu çevre sorunlarının yaşam alanlarını tehdit etmesi sonucunda çevre hakkının ayrı bir hak olarak değerlendirilmesi gerekliliği öngörülmektedir. Çevre hakkı insanların sağlıklı bir çevrede yaşama yetkisi olarak tanımlanmaktadır. Çevresel adalet kavramı ise temiz bir çevreye eşit erişim hakkı ve olası çevresel zararlardan ırk, maddi gelir, sınıf veya diğer sosyoekonomik statü ayırımlarına bakmaksızın eşit korunmaya sahip olmak ve bu erişim, korunma haklarını elde ederken karar alma mekanizmalarında rol sahibi olmayı ifade etmektedir.

Bu bağlamda insanların sahip olması gereken çevresel hakların dağılımında insanların sosyo-ekonomik statüleri, ırkları bir etken olmamalıdır. Günümüzde çevresel kirliliklerden veya çevresel değerlere erişim konusunda her sosyal sınıfın aynı oranda etkilendiğini söylemek pek mümkün olmayacaktır. Oysaki sağlıklı bir yaşam hakkını ve çevreye sahip olmak tüm nüfus gruplarının temel hakkıdır. Çevresel adalet hareketi de tam olarak bu problem üzerine ortaya çıkmış bir sosyal harekettir. Amerika Birleşik Devletleri'nde ortaya çıkan çevresel adalet hareketi siyahi, azınlık ve dezavantajlı grupların çoğunlukla yaşadığı bölgelerde çevreye zarar verecek tesislerin kurulması veya atık sahası haline dönüştürmelerine ilişkin olup, bu grupların yaşanan olaylar karşısında direniş göstermesinden ortaya çıktığı için uzun süre ırkçılık ve kirletici endüstriyel tesislerin etkileri üzerine yoğunlaşmıştır. Ancak daha sonrasında çevresel

adalet kavramı geleneksel kalıbından çıkarak tüm bireylerin çevresel haklardan eşit veya en azından birbirine yakın oranda faydalanmasına odaklanmıştır.

Bu araştırma da kirletici endüstriyel alanlar, tehlikeli atık tesisleri ve ırkçılık kelimeleriyle bütünleşmiş olan geleneksel çevresel adalet anlayışından farklı olarak çevresel adaletin bireyin sahip olması gereken çevresel haklar ve bu hakların adil bölüşümü üzerine yoğunlaşmaktadır.

Bu çalışmanın Türkiye’de yeni olan çevresel adalet kavramı literatürüne mekansal analiz ve ölçüm teknikleri yönüyle katkı sağlayacağı düşünülmeye birlikte, planlama ile çevresel adalet kavramının ilişkilendirilmesi ve planlama disiplinde politika oluşturulmasında çevresel adaletin yerinin ne olabileceği üzerine bir değerlendirme getirmesi düşünülmektedir.

Türkiye’de çevresel adaletin mekansal analizine ilişkin yeterli çalışma bulunmama ile beraber bu çalışma ile birlikte çalışma alanı olarak ele alınan İstanbul ilinde çevresel adalet endeksi üzerinden mekansallaştırılması yapılan ilk çalışmalardan biri olacaktır. İstanbul ilinde yaşam kalitesi, sosyo-ekonomik, gelişmişlik endeksi vb. yapılmış çalışmalar incelendiğinde kentin çevresel ve sosyo-ekonomik boyutlarda heterojen bir yapı sergilediği görülmektedir. Bu durumun gözlenmesi ise bu konuyla ilgili değerli sonuçlara ulaşılabileceği öngörüsü çalışmanın en büyük motivasyon kaynakları arasında yer almaktadır.

1.2 Araştırmanın Amacı

Bu çalışmanın temel amacı, İstanbul ilinde farklılaşan sosyo-ekonomik grupların, çevresel yük ve faydaların bölüşümüne ilişkin durumu ortaya koymaktır.

Bu temel amaç doğrultusunda çalışmanın diğer amaçları ise;

- Çevresel adalet ve planlama disiplinin ilişkisini ortaya koymak,
- Dünya’da ve Türkiye’de çevresel adalet konusunun nasıl değerlendirildiğini incelemek ve farklılaşan-benzeşen yönlerini ortaya koymak,
- İstanbul’da çevresel adaletle ilgili durumu ikincil kaynaklardan elde edilen verilerle mekansal olarak analiz etmektir.

1.3 Araştırma Soruları

Bu çalışma "İstanbul ilinde tüm ilçeler çevresel yük ve faydaları aynı oranda bölüşüyor mu?" temel araştırma sorusu üzerine oluşturulmuştur. Bu ana araştırma sorusunun altında;

- İstanbul'da çevresel adaletsizliğin mekansal dağılımının nasıl gerçekleştiği,
- İstanbul'da çevresel adaletsizliği etkileyen faktörlerin neler olduğu,
- İstanbul'da çevresel yük ve faydalar ile nüfusun sosyo-ekonomik yapısı arasındaki ilişkinin ne yönde olduğu da alt araştırma soruları olarak belirlenmiştir.

Temel araştırma sorusunun yanında literatürün değerlendirilmesi amacıyla belirlenen diğer araştırma soruları ise;

- Çevresel adalet kavramı ve planlama disiplini nasıl ilişkilendirilmektedir ?
- Çevresel adalet kavramı Dünya ve Türkiye'de nasıl değerlendiriliyor ve hangi yönleri ile farklılaşıyor ?

1.4 Araştırma Kapsamı

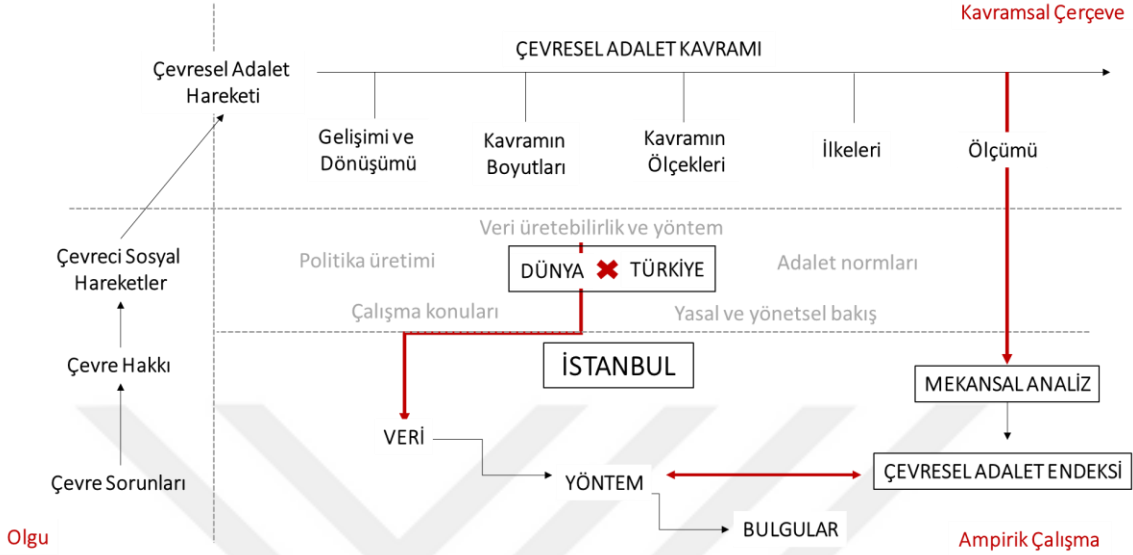
Bu çalışma, İstanbul ilinde çevresel adalet konusunu ele alarak mekansal analiz yapan ilk çalışmalardan biri olup, İstanbul ilinde çevresel yük ve faydaların bölüşümünün adilliği analiz etmek üzerinedir.

Bu kapsamda öncelikli çevresel adalet kavramının temelini oluşturan çevre hakkı ve çevreci hareketler üzerine teorik bir arka plan okuması yapılmıştır. Sonrasında Türkiye literatüründe yeni yer almaya başlayan çevresel adalet kavramı ayrıntılı bir şekilde incelenmiştir. Çevresel adalet kavramının ortaya çıkışından değişen yapısına, kavramı oluşturan tüm yapıtaşlarına, kavramın planlama disipliniyle olan ilişkisine ve kavramın Dünya ve Türkiye'de nasıl değerlendirildiğine ilişkin durumu ortaya koyacak şekilde düzenlenmiştir.

Alan çalışması ve analizden oluşan dördüncü bölümde ise araştırma alanı olan İstanbul ilçelerinin hem sosyo-ekonomik yapısını hemde çevresel yapısını ortaya koyan ikincil veriler derlenmiştir. Bölüm içerisinde araştırma yöntemi belirlenmiş ve belirlenen yöntem doğrultusunda veriler analiz edilmiştir. Bu bölümün devam eden kısmında ise

analiz sonucu elde edilen bulgular ve bu bulguların değerlendirilmesinden oluşmaktadır.

Araştırmanın kapsamına ilişkin araştırma akış şeması Şekil 1.1’de gösterilmektedir.

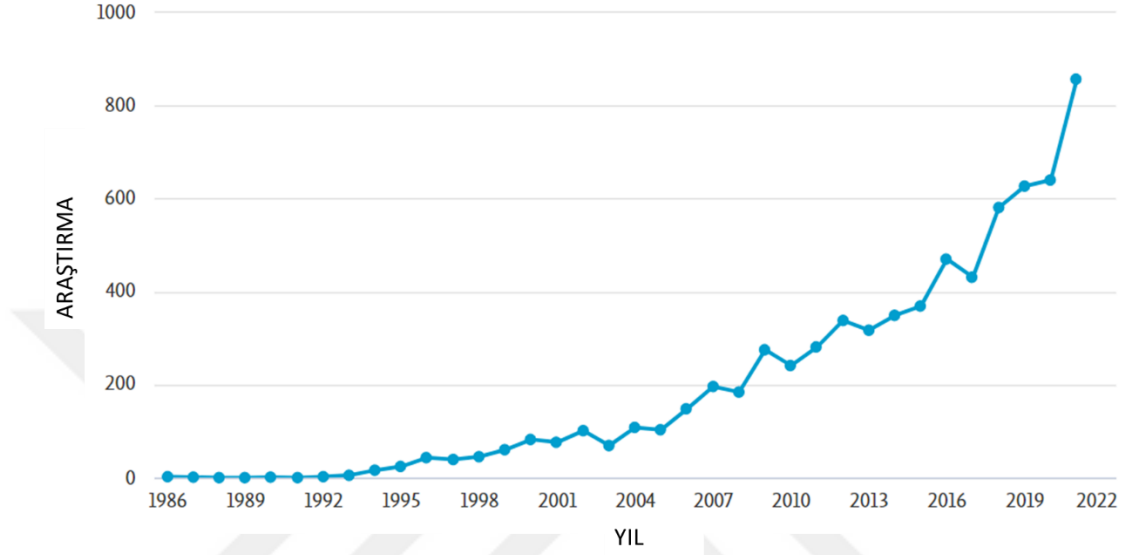
Şekil 1.1: Araştırma akış şeması.

1.5 Literatür Değerlendirmesi

Literatür değerlendirmesi uluslararası bilimsel makalelerin veritabanı olan Scopus ve YÖK Ulusal Tez Merkezi'nde yapılmıştır. Bilimsel makale veritabanı olan Scopus'ta araştırma kapsamında “environmental justice” kavramı taratılmıştır. Literatürde “environmental justice” kavramına ilişkin 7081 adet araştırma yayınlanmıştır. Bu araştırmaların yıllara göre dağılımı Şekil 1.2’de gösterilmiştir. 1980’li yıllarda ortaya çıkan kavrama ilişkin araştırmalar 1986 yılında başlamış ve günümüze kadar artan bir seyir izlemiştir.

Tespit edilen mevcut 5380 bilimsel çalışmanın 4629’u Sosyal Bilimler Alanında, 3712’ i de Çevre Bilimi Alanında etiketlenmiştir. Çevre bilimleri alanında yapılan çalışmalar hava kirliliği, yeşil alan, su kirliliği, atık tesisleri, mavi alanlar, çevre kalitesi, doğal felaketler, iklim adaleti, parklar, gıda güvenliği, toprak kirliliği, madencilik, nükleer enerji vb. konularda, sosyal bilimler alanında ise katılım, etnik gruplar, yerli topluluklar, hukuki yaptırımlar, covid-19, sağlık vb. konular üzerine olduğu görülmektedir.

Bu çalışmalar en fazla Amerika Birleşik Devletleri'nde (3839), ikinci sırada İngiltere'de (882) ve üçüncü sırada Kanada'da (440) tespit edilmiştir. Çevresel adalet kavramının ABD'de ortaya çıkmış olması akademik çalışmaların ABD ve diğer ülkeler arasında oluşan bu farkın sebebini açıklamaktadır. Türkiye'de ise bu alanda 24 adet çalışma yapılmıştır.

Şekil 1.2: Yıllara göre araştırma sayısı (Url-12, 2022).

Gerçekleştirdiğimiz çalışma kapsamında çevresel adaletin mekansal analiz boyutu vurgulandığı için Scopus veritabanında “environmental justice” ve “spatial analysis” birlikte taranmış ve 181 yapılmış çalışma tespit edilmiştir.

Ulusal Tez Merkezinde yapılan literatür araştırmasında ise çevresel adalet ile ilgili olarak 4 adet tez kaydı bulunmuştur. Bu çalışmaların üçü yüksek lisans tezi ve bir tanesi doktora tezidir. Çalışma alanları ise kamu yönetimi, sosyoloji, siyasal bilimler ve hukuk alanlarındadır.

2. ÇEVRE, ÇEVRE HAKKI VE ÇEVRECİ HAREKETLER

Bu bölümde çevresel adalet kavramının temeline referans veren çevre hakkı ve çevreci sosyal hareketler derinlemesine incelenmektedir.

2.1 Çevre ve Çevre Sorunları

Çevre hakkı ve çevreci sosyal hareketleri tanımlamadan önce çevre kavramını anlamak ve çevre hakkının ortaya çıkmasına neden olan çevre sorunlarının değerlendirilmesi önem taşımaktadır.

Türk Dil Kurumunun tanımına göre çevre sözcüğü bir şeyin etrafı, dolayısı anlamına gelmektedir (Url-1, 2021). Çevre kavramı temel olarak biyoloji bilimine ait olup ve ekoloji kökenli bir kavramdır. Daha sonrasında çevre kavramı insan çevresi olarak sosyal bilimler alanına da girmiştir (Kaypak, 2013). Çevre kelimesi, dar ve geniş olarak değerlendirilen türlü anlamları bulunmaktadır. Dar anlamda çevre canlıların yaşamını devam ettirdiği ortam olarak görülmektedir. Daha geniş anlamda ise çevre, canlıların yaşamları boyunca ilişkilerini sürdürdükleri ve karşılıklı olarak etkileşim içinde buldukları biyolojik, fiziksel, sosyal, ekonomik ve kültürel ortam olarak tanımlanabilir. Bu tanımla ile çevre; doğal, yapay ve toplumsal çevreyi içinde barındırmaktadır (Keleş, 2013).

Tüm canlıların yaşamlarını devam ettirebilmesi için çevreye ihtiyacı vardır. Çünkü yeryüzündeki tüm canlılar; güneş, hava, su, toprak gibi doğal cansız kaynakları kullanma yolu ve besin zincirleri ile birbirine bağlı ekolojik bir döngü içerisinde. Böylece çevre içinde yer alan öğelerin tümü belirli bir kural döngüsü içerisinde varlıklarını sürdürmektedir. Ancak insan çevreye uyum sürecini tamamlamış ve sonrasında çevreyi kendi ekseninde dönüştürme ve değiştirme sürecine başlamıştır. İnsan çevreyi kendi ekseninde dönüştürürken, çevrenin içinde bulunduğu bu mükemmel uyumu ise tahrip ederek bozmuştur. İnsanlar, varoluşlarından beri doğa üzerinde hüküm sürme isteğinde bulunmuş, teknolojik ve bilimsel gelişmelerle birlikte doğayı sınırsız bir şekilde kullanmaya başlamıştır (Ertan ve Keleş, 2002). Bu durum ise çevre sorunlarını beraberinde getirmiştir.

Çevre tüm canlıların ve insanlığın yaşamlarını sürdürebilmesi için gereken bir unsurken; çevre sorunları ise çevrenin devamlılığının sağlamasını ve sürdürülebilirliğini engellemektedir. Çevre sorunlarının giderek artması ile birlikte çevre sorunları mikro boyutlardan makro boyutlara ulaşarak küresel bir problem haline almıştır. İnsanlığın başından beri önemli olan çevre konusu günümüzde de artan çevre sorunlarıyla birlikte güvenli, yaşanabilir ve sürdürülebilir bir çevreye sahip olmanın önemini giderek arttırmıştır.

2.2 Çevre Hakkı

Toplumların yaşanabilir çevreye sahip olma ve bunu sürdürme isteği çevreyi tüm insanlığın ortak bir değeri yapmış ve bu değerden yararlanma hakkı da insanlık hakkı olarak tanımlanmıştır. İnsan hakları, doğarken sahip olduğu ve ölmeden de yok olmayan kısacası sadece insan olmaktan dolayı sahip olunan haklardır. İnsan hakları tarihi süreç içerisinde öncelikle bireysel haklar (birinci kuşak hakları) olarak ortaya çıkmış, daha sonrasında bu hakları siyasal, ekonomik, sosyal ve kültürel haklar (ikinci kuşak hakları) izlemiştir. Küreselleşme ile birlikte hız kazanan ve toplumsal hakları içeren haklar ise üçüncü kuşak hakları olarak ifade edilmektedir. İnsan hakları kuşaklarının sınıflandırılması ve bu haklara ilişkin özellikler ise Çizelge 2.1’de gösterilmektedir.

Çevre hakkı ise sahip olunan bu haklardan sonra üçüncü kuşak hak olarak tanımlanmaktadır. Üçüncü kuşak hakların oluşmasındaki en önemli neden insanlar arasındaki dayanışma ile sahip olunan ortak değerlerin sürdürülmesini sağlamaktır. Bu nedenle üçüncü kuşak haklar dayanışmayı gerektiren haklar olarak değerlendirilmektedir. Bu haklar tüm insanlığın ortak özelliği olan yaşam haklarını konu alır ve bu hakların uygulanabilmesi toplumun ortak çabalarına bağlıdır (Özkan, 2015).

Üçüncü kuşak hakları arasında yer alan çevre hakkı; uygarlıkların gelişmesiyle birlikte çevreye verilen tahribatın sonucunda ortaya çıkmış toplumsal bir kavramdır. Çevre hakkı temel olarak tüm insanların yaşanabilir bir çevreye sahip olması gerektiğini vurgulayan bir haktır. Çevre hakkı bu bağlamda hem bireysel hem de kolektif bir hak olarak değerlendirilebilir.

Çevre hakkı, Dünya Sağlık Örgütü'nün 1946'da yürürlüğe giren Anayasası'nda sağlık hakkına bağlı bir hak olarak ortaya çıkmış ve insan sağlığını tehdit eden olgular olarak algılanmıştır. Çevre hakkının bir insan hakkı olarak uluslararası hukukta yer alması ise 1972 yılında Birleşmiş Milletler Çevre Konferansı ile gerçekleşmiştir (Kaypak, 2017).

Çizelge 2.1 : İnsan haklarının kuşaklara göre sınıflandırılması (Özkan, 2015'ten yararlanılarak yazar tarafından üretilmiştir).

İNSAN HAKLARI KUŞAKLARI			
Birinci Kuşak Hakları	İkinci Kuşak Hakları	Üçüncü Kuşak Hakları	Dördüncü Kuşak Hakları
17. ve 18. yüzyıllarda ortaya çıkmıştır.	Sanayi devrimi sonrasında işçi sınıfının mücadelesi ortaya çıkmıştır.	20.yy ikinci yarısında küreselleşmenin hız kazanmasıyla birlikte ortaya çıkmıştır.	Bilgi ve teknolojinin hızlı geliştiği bir dönem sonrasında ortaya çıkmıştır.
Kişisel ve siyasi hakları içermektedir. (Yaşama hakkı, Adil yargılanma hakkı, Düşünce ve ifade özgürlüğü, oy kullanma hakkı vb.)	Eşitlik ve yaşam için gerekli sosyal, ekonomik hizmet ve fırsatlara sahip olmayı içermektedir. (Çalışma hakkı, Sağlık hakkı, konut hakkı, eğitim hakkı vb.)	Toplumsal hakları içermektedir. (çevre hakkı, gelişme hakkı, barış hakkı, kültürel mirasa katılma hakkı vb.)	Bilgi ve teknolojinin hızlı geliştiği bir dönem sonrasında ortaya çıkmıştır.
Birey devletten karışmaması istemektedir. (Devlete karşı haklar)	Birey devletten hakkının yerine getirilmesini istemektedir. (Devletin aktif müdahalede bulunması gereken haklar)	Sadece devletin çabası ile değil toplumsal olarak etkin bir çabaya gerek duyulmaktadır.	Bilgi toplumu haklarıdır. (bilimsel ve teknolojik gelişmelerin ortaya çıkaracağı negatif etkileri insan klonlanması vb. konuları içerebilir.)

Çevre hakkının konusu en genel hatlarıyla çevrenin korunması ve geliştirilmesidir. Uluslararası platformlarda çevre hakkı kavramı sadece insan merkezli olarak düşünülerek “insanların sağlıklı bir çevrede yaşaması” olarak tanımlanmaktadır. Ancak diğer canlıların da çevresel haklara sahip olduğu gerçeği kabul edilmelidir. Bu bilgiler doğrultusunda ise çevre hakkı “insanların ve diğer canlıların yaşam hakkına saygı göstermek şartıyla çevrenin korunması, iyileştirilmesi ve geliştirilmesine yönelik sahip oldukları haklar” olarak tanımlanabilir (Bilgili, 2015). Çevre hakkının diğer boyutu ise gelecek nesillerin sağlıklı bir çevrede yaşam hakkını temin etmek olduğunu ifade etmek mümkündür. Gelecek nesillere bu hakkı temin etmekte ancak küresel düzeyde oluşacak bir dayanışma ile gerçekleştirilebilir (Dadak, 2015).

Üçüncü kuşak hakların elde edilmesi toplumsal olarak birlikte hareket etmeyi gerektirmektedir. Bu dayanışma hareketi insanların çevre hakkı çerçevesinde belirli talepleri, farklı yol ve yöntemlerle yetkili mercilere yansıtmak isteyen grupları doğurmuştur. Bu grupların gerçekleştirmiş olduğu eylemler bir çeşit sosyal hareket olarak tanımlanmıştır (Balkaya, 2014).

2.3 Çevreci Sosyal Hareketler

Çevreci sosyal hareketleri tanımlamadan önce sosyal hareketlerin ne olduğunu ifade etmek gerekirse; sosyal hareketler en genel tanımıyla ortak bir menfaati korumak veya ortak bir amaca ulaşmak için gösterilen ortak bir çabadır (Giddens, 2000).

Tarrow'a göre sosyal hareketler “Otoritelere, başka gruplara ya da kültürel kodlara karşı ortak hedeflere sahip dayanışma içinde olan bireyler tarafından geliştirilen kolektif eylemler” olarak tanımlanmaktadır (Tarrow, 2011).

Heberle ise sosyal hareket kavramını; “Belirli toplumsal organizasyonlarda meydana gelen farklılıkları yürütmek için kullanılan toplumsal bir davranış şekli” olarak tanımlamıştır (Türkdoğan, 1999; Erdil, 2020).

Daha geniş kapsamlı olarak sosyal hareketleri “Birbiriyle dayanışma halinde olan, benzer bir düşünce veya amaç paydasında buluşan, adaletsizlik veya eşitsizlik kapsamında olduğu düşünülen bir soruna çözüm bulmak için bir araya gelen, problemlerin ana kaynağı olarak tanımladıkları aktörlere veya organizasyonlara yönelik protestolar gerçekleştiren ve devamlılık arz eden, resmi olmayan toplumsal oluşumlar” olarak tanımlanmaktadır (Alpuncu, 2013; Erdil, 2020). Bu tanımlardan yola çıkarak, toplumdaki bireylerin ekonomik, sosyal, kültürel veya siyasal gereksinimlerinin karşılanmaması veya adil olmayan bir şekilde karşılanması sebebiyle sosyal hareket kavramının ortaya çıktığı ifade edilmektedir (Türkdoğan, 1997; Erdil, 2020).

Sosyal hareketlerin ortaya çıkışı tarihsel olarak 1900 lü yılların sonunda işçi sınıfı mücadelesine dayanmaktadır. 1960 yıllarında gündeme gelen bu sosyal eylemler politik gücü ele almayı hedefleyen, ekonomik menfaatlere odaklanan ve sınıf tabanlı bir yaklaşıma sahip olan hareketlerdir. Ana yaklaşımı ekonomik ilerleme, kişisel ve toplumsal kazanç olan bu hareketler, “eski sosyal hareketler” olarak tanımlanmıştır (Önder, 2003; Erdil, 2020).

Tüm konularda küreselleşme ile yaşanan dönüşümlerde olduğu gibi sosyal hareketler de süreç içerisinde değişim ve dönüşüm geçirmiştir. Teknolojinin gelişmesiyle birlikte, bu alanda yaşanan değişim ve dönüşümler sanayi toplumlarından farklı olarak post-materyalist değer yaklaşımlarına doğru dönüşen bir toplumsal yapıya bürünmüştür. Bu bağlamda toplumda yaşanan değişim ve dönüşümlerle birlikte Marksist kuram yeni sistemi anlama ve açıklama konusunda yetersiz kalmıştır. 1970’li yıllarda ve sonrasında gerçekleşen çevrebilimi eylemleri, feminist eylemleri, savaş karşıtı eylemleri ve nükleer enerji karşıtı eylemleri tanımlamak amacıyla “yeni sosyal hareketler” ifadesi kullanılmaya başlamıştır.

Eski sosyal hareketler ve yeni sosyal hareketlere ilişkin özellikler Çizelge 2.2’de gösterilmiştir.

Çizelge 2.2 : Eski ve yeni toplumsal hareketlerin karşılaştırılması (Çayır, 1999; Hira, 2016).

	Eski Sosyal Hareketler (1960)	Yeni Sosyal Hareketler (1970)
Aktörler	Birlikte hareket eden gelir dağılımı çatışmasına müdahil sosyoekonomik gruplar	Grup gibi davranmayan fakat belli temalar etrafında bir araya gelmiş topluluklar lehine hareket eden gruplar
Temalar	Ekonomik büyüme ve gelir dağılımı, askeri ve toplumsal güvenlik, toplumsal kontrol	Barişin, çevrenin ve insan haklarının korunması
Değerler	Özgürlük, tüketim güvencesi ve ekonomik ilerleme	Merkezi kontrolün karşısında kişisel özerklik ve kimlik
Hareket Biçimi	a) İçsel: resmi örgütlenmeler, büyük ölçekli temsil birlikleri b) dışsal: çoğulcu ya da korporatist çıkar aracılığı, siyasal parti rekabeti ve çoğunluk oyu	a) içsel: enformalite, düşük düzeyde düşey ve yatay farklılaşma b) dışsal: negatif terimlerle formüle edilmiş taleplere dayanan protesto politikaları

Yeni sosyal hareketler eski sosyal hareketlerden şu yönleriyle ayrılmaktadır: siyasi bir dayanağa sahip olmamaları, sınıf veya ekonomik temelli bir arka plana sahip olmamaları, üyelerin heterojen bir şekilde yapılanması, eğitilmiş bir profile sahip

olmaları ve kültürel konulara yönelmeleridir (Şentürk, 2006). Yeni sosyal hareketlerin genel nitelikleri;

- Ekonomik menfaati olmayan taleplere de yönelme
- Bürokratik olmayan bir şekilde yapılanma
- Gönüllülük esaslı bağlı, eşyönetim haklarına sahip kolektif çalışma
- İletişim ve teknolojik gelişmelerden olduğunca faydalanabilmeleridir (Çopuroğlu ve Çetin, 2010).

Yeni sosyal hareket olarak tanımlanan çevreci hareketleri kapsayan tek bir tanım yapmak mümkün değildir. Bunun en önemli nedenleri, çevreci hareketlerin talep ve strateji farklılıkları ile örgütlenmedeki çeşitlilikleridir. Talep farklılığını örneklendirmek gerekirse; yaşadıkları yerde baraj, maden işletmesi gibi istenmeyen arazi kullanımı için mücadele veren, iklim krizine karşı önlem alınmasını veya doğal alanların korunması için mücadele veren farklı taleplerden oluşan çevreci hareketler olabilir. Örgütlenme çeşitliliğini örneklendirmek gerekirse; çevre sorunlarına karşı yasal, yönetsel, kurumsal düzenlemeler yapan, sorunlar kapsamında çözümler oluşturan veya tamamen reformcu dönüşümler isteyen gruplar bulunabilir. Bu gruplar yerinden, çoğulcu ve katılımcı yapılar olabildiği gibi hiyerarşik bir biçimde de örgütlenebilir. Son olarak strateji farklılığını örneklendirmek gerekirse; protesto veya gösteriler yapan doğrudan eylem stratejileri olabileceği gibi siyasal baskı yöntemleriyle de olabilir (Hira, 2016).

Çevresel hareketler günümüzdeki görünümüne 19.yüzyılın sonlarına dayanan uzun bir evrilme sürecinde ulaşmıştır. Çevreci hareketlerin iki tarihsel aşamada geliştiği söylenebilir: Bunlardan ilki birinci dalga olarak değerlendirilen “doğa korumacılık” diğeri ise ikinci dalga olarak değerlendirilen “ekoloji hareketi”dir (Mazlum, 2017).

Doğa korumacılık sosyal hareketlerin ortaya çıktığı 19.yüzyılın sonundan 20.yüzyılın ortalarına kadar olan bu dönemi kapsamakta olup, bu dönem çevre hareketinin birinci dalgası olarak değerlendirilir. Günümüzde de etkinliğini devam ettiren birçok doğa koruma organizasyonu bu dönemde kurulmuştur. Birinci dalga hareketi habitatın, yaban yaşamının ve hayvanların korunması amacına yöneliktir. Doğa Korumacılık Avrupa ve Kuzey Amerika kökenli bir harekettir. Ancak Amerika ile Avrupa’daki

yaklaşımlar birbirinden farklılaşmaktadır. Avrupa’da daha koruma odaklı romantik bir anlayış hâkimken, Amerika’da ise doğayı insan müdahalesinden koruyarak çevreyi kullanan bir anlayış hâkimdir. Bu noktada doğa korumacılık hareketi doğal yaşamın özellikle kuşların korunması, avcılığın kısıtlanması, hayvanların moda yüzünden katledilmesine karşı amaçlar sürdürmekteydi. İngiltere’de kurulan Kraliyet Kuşları Koruma Birliği, ABD’de kuşbilimcilerin bir araya gelerek kurduğu National Audubon Society, 1892 yılında San Francisco’da kurulan Sierra Kulübü hedefleri bakımından birinci dalga hareketinin genel bakışını da özetlemektedir. Bu hareketin öncüleri ise bilim insanları, doğa ile ilişkili meslek grubu uzmanları ve varlıklı kişiler olması nedeniyle daha seçkin bir karaktere sahiptir. Doğanın korunmasına ilişkin ilk yasal düzenlemelerin yapılmasını da sağlayan birinci dalga hareketi, Birinci Dünya Savaşı sebebiyle sekteye uğramış ve İkinci Dünya Savaşı’nın sonrasına kadar durağan kalmıştır (Mazlum, 2017).

Çevresel aktivizm ve örgütlenmeye, yani modern çevre hareketine, güncel durumunu kazandıran ise 1960’lı yıllarda ortaya çıkan ikinci dalga ekoloji hareketidir. Birinci dalganın amacı daha çok doğayı korumak ve endüstrinin oluşturduğu kirliliği engellemek iken; ikinci dalga ise çevre hareketlerinin gündeme aldığı yeni problemler ve konular, bunların sorunsallaşma şekli ve temsil ettiği değerler açısından birinci dalgadan ayrılmaktadır. İkinci dalga hareketinin hedefinde endüstri toplumun aşırı tüketimi, dizginsiz ekonomik büyüme ve endüstrileşme ideolojisinin sorgulanması yer almaktadır. İlk dalgadan farklı olarak sistemin kökten değiştirilerek yeniden biçimlendirilmesini savunmuştur (Mazlum, 2017).

Ekoloji hareketinin yükselmesinde dünyanın yaşadığı yapısal dönüşümün etkileri çok fazladır. Ekonominin tetikleyicisi olan endüstrileşmeye bağlı olarak hava, su ve toprağa ilişkin dramatik sorunların yükselmesi, çevreye verilen zararın bilimsel teknik açıdan ölçülebilir olması, ölçülen bu değerlerinin kamuoyuyla paylaşılması, yerel boyutta değerlendirilen çevre sorunlarının küresel bir nitelik kazanması, çevreye karşı olan farkındalığın giderek artması ekoloji hareketinin ortaya çıkışındaki en büyük etkenler olarak değerlendirilebilir (Garner, 2000; Göktoğla, 2013).

Dünyada yaşanan petrol krizine bağlı olarak nükleer enerjinin gündeme gelmesi, doğal kaynakların azalması ve yaşanan kıtlıklar, asit yağmurları, zehirli atıklar, kirlilik, iklim değişikliği gibi dizginlenemeyen çevresel sorunlara karşı bir tepki olduğu da söylenebilir. Temelde tüm bu sorunlar aslında insan-doğa-ekonomi ilişkisi

çerçevesinde oluşmuş ve bu mevcut sistemi kökten değiştirme çabası da ekoloji hareketinin bir sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Ekoloji ve çevreciliği birbirinden ayıran Manuel Castells'in yapmış olduğu sınıflandırma ise Çizelge 2.3'te gösterilmektedir.

Çizelge 2.3 : Çevreci hareketler (Castells, 2008).

Tip	Kimlik	Karşıt	Hedef
Doğanın Korunması (Onlar Grubu)	Doğa Âşıkları	Kontrolsüz Kalkınma	Vahşi Doğa
Kendisine ait uzanım korunması (Benim Arka Bahçemde Olmaz)	Yerel Topluluk	Çevreyi Kirletenler	Hayat/Sağlık Kalitesi
Karşı kültür/derin ekoloji (Earth First)	Yeşil benlik	Sanayileşmecilik, Teknokrasi, Ataerkillik	Ekotopya
Gezegeni Kurtarın (Greenspace)	Uluslararası eko-savaşçılar	Dizginlenmiş küresel kalkınma	Sürdürülebilirlik
Yeşil siyaset	Yurttaşlar	Siyasi/kurumsal yapı	Karşı iktidar

Çevresel adalet hareketini de Manuel Castells'in sınıflandırmış olduğu çevreci hareketlerden “kendine ait uzanım korunması” ve “gezegeni kurtarın” tipi ile bağdaştırabiliriz.

3. ÇEVRESEL ADALET

Bu bölümde çevresel adalet kavramına ilişkin literatür derinlenmesine incelenmiştir. Çevresel adalet kavramının ortaya çıkışı, kavramın gelişimi ve değişen yapısı, kavrama ilişkin tanımlamalar, kavramın boyutları, kavramın ölçekleri, çevresel adalet hareketinin ilkeleri, çevresel adaletin ampirik çalışmalarında kullanılan ölçüm yöntemleri ortaya koyulmuştur. Ayrıca bu bölümde Dünya ve Türkiye’de çevresel adalet kavramının ele alınış biçimine ilişkin durum değerlendirilmiştir.

3.1 Çevresel Adalet Kavramının Ortaya Çıkışı ve Gelişimi

Çevresel adalet olgusu coğrafi olarak Amerika Birleşik Devletleri’nde ortaya çıkmış, çevresel aktivizm ve çevresel söylemler bağlamında şekillenmiştir. Bu nedenle çevresel adalet olgusunu diğer çevresel olgulardan ayırabilmek ve tam olarak algılayabilmek için dünyadaki çevre aktivizmini anlamak gerekmektedir.

Taylor (2000) dünyada çevresel aktivizmi 4 aşamada sınıflandırır. Bu aşamalar Çizelge 3.1’de gösterilmektedir.

Çizelge 3.1: Amerika Birleşik Devletleri’nde çevre hareketleri ve paradigmaları (Taylor, 2000; Erbil, 2014).

	Çevreci Hareket Öncesi Dönem	Erken Çevrecilik Hareketi	Modern Çevrecilik Hareketi	
Çevresel Hareketin Aşamaları	Çevreci Hareket Öncesi Dönem (1820-1913)	Post-Hetch Hetchy Dönem (1914-1959)	Post-Carson Dönem (1960-1979)	Post-Three Mile Island/Love Canal (1980-)
Paradigmalar	Sömürgeci Kapitalizm Paradigması	Sömürgeci Kapitalizm Paradigması ve Romantik Çevrecilik Paradigması	Yeni Çevrecilik Paradigması	Yeni Çevrecilik Paradigması ve Çevresel Adalet Paradigması

İlk aşama ekonomik büyüme, tüketim ve sanayi yatırımlarının çevresel yıkımın nedeni olduğunun anlaşıldığı çevreci hareket öncesi dönem (pre-movement era/1820-1913) olarak açıklanmaktadır. Bu dönemde ortaya çıkan sömürgeci kapitalizm paradigması kısıtlı kaynakların yeterli şekilde kullanılıp gelecekteki ihtiyaçların karşılanması için korunması gerektiğine vurgu yapmaktadır.

Erken dönem çevreci hareket (post-hetchy era/1914-1959) aşamasının odak noktası ise öncelikle vahşi yaşamın korunması, vahşi yaşam habitatının kirletilmemesi gibi konulardır. Bu dönemde gelişen Romantik Çevrecilik Paradigması insanların doğayla uyumlu bir şekilde yaşaması ve yaşam tarzlarını daha basite indirgeyerek çevrenin korunmasını gerektiğini ifade etmektedir.

Üçüncü aşama olan modern çevre hareketi (post-carson era/1960-1979) döneminde insanları etkileyen kentsel çevresel sorunlar önem kazanmış, gençlerin ve radikal çevre aktivistlerinin katılımıyla genişlemiştir. Bu dönemde ortaya çıkan yeni çevrecilik paradigması nükleer enerji gibi yüksek teknolojilerin gelişmesini eleştirmekte ve nüfusun kontrolü, kirliliğin önlenmesi, risklerin azaltma gibi konular üzerine odaklanmaktadır.

Modern hareketin ikinci aşamasında (The Post-Love Canal/Mile Island 1980-...) Three-Mile Island nükleer kazası ve Love Canal felaketinden sonra başlamış olup, yerel toplulukların yaşam alanlarında ortaya çıkan çevresel sorunlar üzerine odaklanmıştır. Azınlık grupların yaşama şartları, rekreasyonel hakları sorgulanmaya başlanmış, çevresel ırkçılık terimi ortaya çıkmıştır. 1980'lerde çevresel ırkçılık olarak ifade edilen kavram daha sonrasında çevresel adalet kavramı olarak literatürde yerini almıştır.

Çevre adaleti konusunda uzmanlar ve çevre aktivistleri 1982 yılında gerçekleşen Kuzey Carolina'da yer alan Warren County'deki protestoların Çevresel Adalet hareketinin başlangıç noktası olduğunu ifade etmektedir. Bu protestolar ilk defa Afro-Amerikan ve diğer farklı etnik köklerdeki insanların çevresel endişeleri konusunda toplumu bilinçlendiren, ulusal medyanın gündemine oturan bir konu olmuştur ve bu protestolar önemli sivil toplum kuruluşlarınca desteklenmiştir. Warren County protestoları ulusal düzeyde ilgi görmelerinin yanı sıra çevresel adalet hareketinin ivmesini artıracak sonraki olayları tetiklemesiyle önemli bir dönüm noktasıdır (Laurent, 2011).

Warren County protestolarının diğerk bir önemli sonucu ise ABD Genel Muhasebe Bürosu (U.S. Government Accountability Office - GAO) nun Güneyde bulunan dört büyük tehlikeli atık depolama sahasının yakınındaki toplulukların ırksal birleşimini araştırmaya teşvik etmesi olmuştur. 1983'te GAO "Tehlikeli Atık Depolama Alanlarının Konumlanması, Toplumların Irksal ve Ekonomik Statüleriyle İlişkisi" isimli araştırmasının sonucu olarak atık depolama sahalarının etrafındaki toplulukların çoğunlukla Afro-Amerikalıların olduğu tespit edilmiştir. 1987'de ise Birleşik Hristiyan Kiliselerinin Irksal Eşitlik Komisyonunun "Zehirli Atıklar ve Irk" başlıklı çalışması ile zehirli atık tesislerinin Amerika Birleşik Devletleri genelinde adaletsiz yerleşimini ortaya koymuştur. Bu araştırma ile zehirli atıklar oluşturan tesislerin nerelerde konumlandırılacaklarına ilişkin fikir yürütürken farklı ırklara ev sahipliği yapan bölgelere bakmalarının yeterli olacağına ilişkin vurucu bir sav ortaya atılmıştır. Bu çalışmalar ve yapılan protestolar sonucunda çevresel adalet konusu üzerine yapılan çalışmalar da artış göstermiştir (Laurent, 2011).

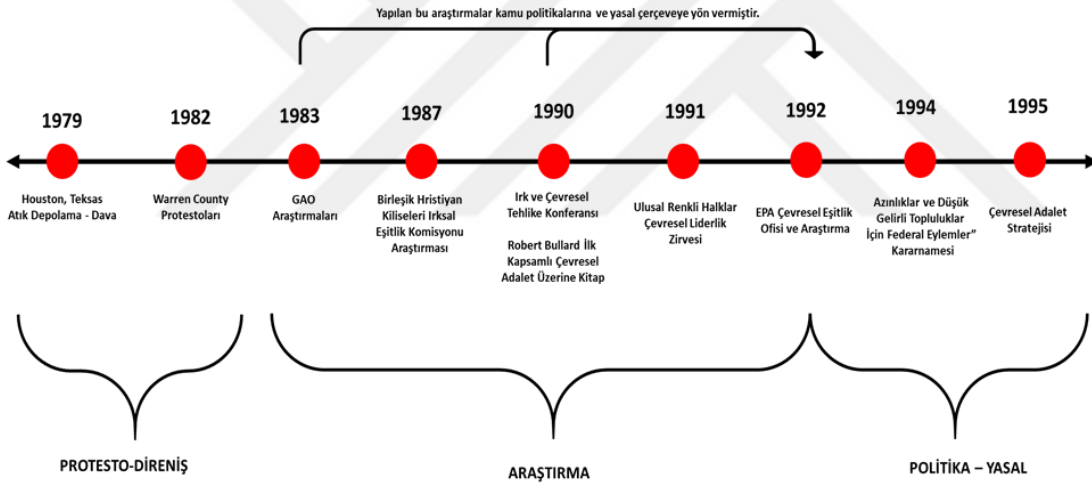
1990 yılında ise Çevresel Adalet kavramının babası olarak bilinen sosyolog Robert Doyle Bullard "Dumping in Dixie" kitabını yayınlamıştır. Bu kitap Amerika Birleşik Devletleri'nde yapılan ilk büyük çevresel ırkçılık çalışması niteliğindedir. Bu çalışma 1979'da Houston, Teksas'ta Afro-Amerikan topluluğun yaşadığı bölgede atık alanlarının açılmasına ilişkin şirkete açmış oldukları davanın araştırmasıyla başlamıştır (Laurent, 2011).

Yine aynı yıl sosyolog Bryant ve Mohai, Michigan Üniversitesi'nde "Irk ve Çevresel Tehlike Konferansı" nı düzenleyerek, çevresel kirleticilerin dağılımında ırksal ve sosyo ekonomik eşitsizlikleri inceleyen araştırmacıları ulusun dört bir yanından bir araya getirdi. Bu konferans sonrasında sunulan bilimsel çalışmalar U.S.GAO raporlarının sonuçlarını doğrulamıştır. Konferansın tutanakları Çevre Koruma Ajansına (Environmental Protection Agency - EPA) iletilmiş EPA bu çalışmaların incelenmesini ve bu konuda politikalar oluşturulması için çalışmalar başlatmıştır. 1992 yılında EPA bulgu ve tavsiyelerini içeren "Çevresel Eşitlik: Tüm Topluluklar için Risklerin Azaltılması (Environmental Equity: Reducing Risks for All Communities)" başlıklı bir rapor yayınlamıştır. Aynı zamanda EPA içerisinde "Çevresel Eşitlik Ofisi" oluşturmuştur. Rapor, federal hükümetin çevresel eşitsizliklerin varlığına ve bunları ele almanın önemine ilişkin ilk resmi kabulünü temsil ettiğinden, çevresel adalet

endişelerine daha fazla ağırlık vermiş ve kamuoyunun dikkatini artırmıştır (Laurent, 2011).

Tüm bu gelişmeler arasında önemli bir rol oynayan diğer gelişme ise 1991 yılında 1000’den fazla delegenin katıldığı Ulusal Renkli Halklar Çevresel Liderlik Zirvesi’nin (National People of Color Environmental Leadership) gerçekleşmiş olmasıdır.

1994 yılında ise 12898 sayılı “Azınlıklar ve Düşük Gelirli Topluluklar İçin Federal Eylemler” başlıklı kararname ile sivil bir girişim olan çevresel adalet federal bir zorunluluğa dönüştürmüştü ve 1995 yılında ise Çevresel Adalet Stratejisi hazırlanmıştır. Tüm bu gelişmeler etrafında çevresel adalet kavramı sadece toplumsal olarak tartışılan bir kavram olmaktan çıkmış, kamu politikalarını entegre edilen bir ilke haline gelmiştir (Laurent, 2011). Çevresel adalet hareketinin Amerika Birleşik Devletleri’nde protestolarla başlayan ve yasal bir boyut kazanan gelişim süreci Şekil 3.1’de verilmiştir.

Şekil 3.1 : Çevresel adalet kavramının gelişimi (Laurent, 2011’den yararlanılarak yazar tarafından üretilmiştir).

Amerika Birleşik Devletleri’nde yaşanan bu gelişmelerle kavram kamu politikalarının gündeminde hızlıca yer almaya başlamış, konuya ilişkin çalışmalar hızlanmış ve kurumlararası işbirlikleri, çevresel adalet ağı gibi etkin çalışma grupları oluşturularak çözüm arayışlarına gidilmiştir. 2003 yılında EPA ofisleri Çevresel Adalet Eylem Planları oluşturarak uygulamaya başlamıştır. Çevresel adaletsizliğin engellenmesi için kurumlar tarafından araç ve uygulamalar geliştirilmiş, bu konuda birçok seminer, forum, eğitim ve panel gibi bilgilendirme çalışmaları da gerçekleştirilmiştir. 2014 yılında ise EPA Çevresel Adalet Planını yayınlamış ve ajansın politika ve faaliyetleri entegre etmesi amacıyla bir yol haritası oluşturmuştur. 2015 yılında EPA EJSCREEN

uygulamasını yayınlanmış ve çevresel adalet endeksinin gösterildiği haritalarda halkın bilgilendirilmesi, sürecin yürütülmesinde şeffaflık temel alınmıştır (Url-13, 2022).

Çevresel adalet kavramı akademik ve politik alanlarda kabul görmesiyle birlikte ulus sınırlarını aşarak başka ülkelerin ve ulusüstü kurumların süreç içerisinde gündemlerine girmiştir.

Kısacası insanlar yüzlerce yıl çevre adaletsizliğine karşı çıkmış olsa da “Çevresel Adalet” teriminin bir kavrama dönüştürülmesi ve kullanılması 1980’lerde ABD’de yaşayan farklı etnik kökene sahip toplulukların tehlikeli atık oluşturan tesislerin yakınlarına yerleştirilmesine karşı oluşan direnişten ortaya çıkmıştır. Yapılan protestolar ve halk tarafından gerçekleştirilen direniş; sivil toplum örgütleri, sendikalar, akademisyenler, araştırmacılarca yankı bulmuş ve bu sayede çevresel adaletsizliği doğrulayan birçok çalışmanın gerçekleştirilmesini sağlamıştır. Yaşanan bu süreç sonrasında politika gündeminde de kendisine yer bulan çevresel adalet kavramı tüm dünyaya yayılmıştır. Sınırlarını genişleten bu kavram aynı zamanda süreç içerisinde de anlamsal olarak farklılaşmıştır. Özellikle 1980’lerde ırkçılık kavramıyla özdeşleştirilen çevresel adalet kavramı geleneksel çevresel adalet olarak adlandırılmıştır. Bu süreç içerisinde çeşitli konu ve bağlamlarda genişleyen yapısıyla geleneksel çevresel adalet anlayışından farklılaşmaktadır (Bell, 2014).

3.2 Çevresel Adalet Kavramı

Çevresel adaletin kavramsal alanı ve türleri süreç içerisinde değişmiş ve bu değişimi ile sorun alanları da genişlemiştir. Bu nedenle kavram 1980’li yıllara dayanmasına rağmen genişleyen yapısı nedeniyle ortak bir tanımlama yapabilmek söz konusu değildir.

ABD Çevre Koruma Ajansı Çevresel Adalet’i; çevre yasaları, düzenlemeleri, çevreye ilişkin politikaların geliştirilmesi ve uygulanmasında ırk, renk, ulusal köken ve gelirden bağımsız tüm insanlara eşit olarak davranılması ve tüm insanların katılımı olarak nitelendirmiştir. Çevresel adalet amacı doğrultusunda tüm insanların çevresel risklerden ve sağlık hasarlarından eşit düzeyde korunduğu, herkesin sağlıklı bir çevrede yaşayabilmek için karar verme süreçlerine eşit ve adil katılım sağlamasıyla ulaşacağını ifade etmiştir (Url-6, 2021).

Çevresel adalet kavramında yer alan eşitlik vurgusu insan faaliyetlerinden kaynaklanan çevresel sorunların bedelinin belli grupların değil herkesin eşit bir şekilde karşılaması gerekliliğini ifade etmektedir. Anlamli katılım ile ifade edilen ise insanların sağlığını ve yaşadıkları çevreyi etkileyen veya etkileme olasılığı olan her konu hakkında katılım hakkı sağlamak, toplumsal olarak yaşanan kaygıların dikkate alındığı, karar vericilerin aldığı kararlar konusunda vatandaşların katılımının sağlandığı ve vatandaşların katılımının dikkate alınması gerektiğidir (Url-6, 2021).

Robert Bullard ise Çevre Koruma Ajansının yapmış olduğu tanıma benzer olarak çevresel adaleti tüm bireylerin ve toplumların çevresel ve halk sağlığı ile ilgili yasalar ve düzenlemeler doğrultusunda eşit koruma sağlanması olarak ifade etmektedir (Bullard, 1983). Gordon Mitchell, çevresel adaleti çevresel kalitenin sosyal gruplar arasında adil dağılımıyla ilgili bir olgu olarak görmektedir (Mitchell, 2018). Cutter, çevresel adaleti tüm insanların yaşları, etnik kökenleri, cinsiyetleri farketmeksizin herkesin zararlı çevresel etkilerden eşit derecede koruma ve yine aynı şekilde temiz bir çevreye erişim hakkının herkes tarafınca eşit ulaşılabilir olması olarak tanımlamaktadır (Cutter, 1995). Fragkou, çevresel adaleti çevresel malların (iyi çevresel koşul ve hizmetlere erişim) ve zararların (kirlenme vb.) ırk, cinsiyet, ekonomik durum vb. etkenlerden bağımsız olarak eşit dağılımını ifade eden sosyal eşitlik ve çevresel konulara ilişkin endişeleri kapsayan bir kavram olarak ifade etmektedir (Fragkou, 2019). Bezdek ise kavramı kısaca tüm çevresel yarar ve zararların adil bölüşümü olarak ifade etmektedir (Bezdek, 1995).

David Schlosberg, çevresel adaletin çok sayıda akademisyen tarafından tanımlanmış olsa da, bu tanımlamaların teorik olarak eksik olduğunu ve yalnızca malların dağıtımına odaklandığı savunmaktadır. Çevresel adaletin daha kapsamlı bir yaklaşıma ihtiyacı olduğunu, çevresel adaletin sadece çevresel zararların dağılımındaki eşitsizliğin varlığı ile ilgili olmayıp, aynı zamanda siyasi süreçte tanınma ve katılım sorunlarıyla da ilişkili olduğunu ifade etmektedir. Bu kapsamda Schlosberg kavramın çevresel risklerin ve faydaların adil dağılımını, çevresel karar alma süreçlerinde adil ve anlamli katılımın sağlanmasını, topluluk yaşam biçimlerinin ve kültürel farklılıkların tanınmasını ve birey-toplulukların işlev görme ve gelişme yeteneğini içermektedir (Schlosberg, 2004).

Bunyan Bryant ise çevresel adalet kavramını uzun vadeli hedefleri ve politikaları kapsayacak şekilde genişletmiştir. Bu kapsamda Bryant'a göre çevresel adalet

insanların çevrenin güvenli, besleyici ve üretken olduğuna dair güvenle etkileşimde bulunabileceği sürdürülebilir toplulukları destekleyen kültürel normlar ve değerler, kurallar, düzenlemeler, davranışlar, politikalar ve kararlar olarak tanımlamıştır. Çevresel adalet ancak insanların iyi gelir, güvenli çalışma, kaliteli eğitim, boş zaman aktiviteleri, barınma ve iyi sağlık hizmetlerine eriştiği; demokratik karar alma süreçlerine katılım sağladığı, şiddet ve yoksulluğun olmadığı zaman gerçekleşeceğini belirtmiştir. İnsanlar böylece çevrelerinin bakımlı, güvenli ve verimli olmasının verdiği güvenle yaşayabileceklerini ifade etmiştir (Bryant, 2012).

Bryant'ın tanımına benzer şekilde Pasifik Asya Çevre Ağı (Asian Pacific Environmental Network) çevresel adaleti yaşadığımız, çalıştığımız, oynadığımız, öğrendiğimiz ve dua ettiğimiz ortamlarda her ırktan, gelirden ve kültürden insana yakışır, güvenli bir yaşam kalitesi hakkı olarak görmektedir. Çevresel adalet, hesap verebilirliği, demokratik uygulamaları, adil muameleyi ve kendi kaderini tayin hakkını da vurgulamaktadır. Çevresel adaletin kârdan çok kamu yararını, rekabetten çok işbirliğini, bireycilikten çok topluluk ve kolektif eylemi ve kabul edilemez risklerden çok öngörülebilir yaklaşımları dikkate almaktadır (Url-7, 2021).

İnsanların sağlıklı ve güvenli bir çevrede yaşaması ve sahip olunan doğal kaynakların tüketiminde eşit haklara sahip olmasını öngören çevresel adalet kavramı, insan ve çevre konularının adalet ilkesine dayanan bir paradigması haline gelmiştir.

3.2.1 Kavramın boyutları

Erken dönem veya birinci dönem çevresel adalet üzerine yapılan çalışmalar Amerika Birleşik Devletleri'nde endüstriden kaynaklanan çevresel dışsallıkların dağılımı üzerinedir. Çevresel adaletle yönelik ikinci yaklaşım ise 2000'li yılların başında Nancy Fraser'ın ortaya koyduğu birbiriyle ilişkili üç boyutlu analitik bir çerçevedir. Bu çerçevede çevresel adalet kavramı dağıtımsal adaleti, usul adaleti ve tanıma adaleti olmak üzere 3 kavramı içinde barındırır (Şekil 3.2).

Şekil 3.2 : Çevresel adaletin boyutları.

Bu üçlü çerçevenin dışında çevresel adalet kavramının substantive justice (maddi adalet), just sustainability (sürdürülebilir adalet), corrective justice (düzeltici adalet) gibi boyutları da farklı uzmanlar tarafından ortaya koyulmuştur.

Bu bölüm Nancy Fraser'ın ortaya koyduğu bu üç kavramın çevresel adaletin erişimine nasıl yardımcı olduğunu ve engel olduğunu açıklamaktadır.

3.2.1.1 Dağıtım sal adalet (Distributive justice)

Dağıtım sal adalet; çevre, sosyoloji, psikoloji ve siyasal bilimler alanını kapsayan disiplinler arası bir alanda yer almakta ve temel olarak çevresel etkilerin toplumsal dağılımı ve bölüşümüne odaklanmaktadır (Akgün, 2004).

Dağıtım sal adalet tüm bireyler veya sosyal gruplar arasındaki eşitliğini ifade etmektedir. Birçok araştırmacı bireyler veya sosyal gruplar arasında olması gereken eşitliği tanımlayan dağıtım adaletini ile çevresel adalet bağdaştırmaktadır. Çevresel adalette dağıtım adaleti çevresel yararların, zararların ya da çevresel yüklerin adil bir şekilde bölüşümüne odaklanmaktadır (Bell, 2014).

Dr.Bullard çevresel adaletin bu boyutunu toplulukların konumu, istenmeyen arazi kullanımlarına yakınlık konusuna atıfta bulunarak “coğrafi eşitlik” olarak tanımlamaktadır. Birçok dağıtım adaleti sorunu, nüfusların tehdit edici arazi kullanımlarına yakınlığını içerse de, belirli ırksal, etnik veya gelir gruplarının orantısız bir şekilde mesleki tehlikelere maruz kaldığına dair coğrafi olmayan iddialardan da etkilenmektedir (Kuehn, 2000).

Dağıtım sal adaletin nasıl gerçekleştirileceğine ilişkin 3 temel yaklaşım bulunmaktadır. Bunlar dağıtım adaleti ile ilişkilendirilen hakçalık, eşitlik ve ihtiyaç normlarıdır. İlk olarak ortaya çıkan hakçalık normuna göre katkısı olan birey çok, katkısı az olan birey

az pay almalıdır. Ancak daha sonraki yıllarda hakçalık normuna alternatif olan eşitlik ve ihtiyaç normları ortaya çıkmıştır. Eşitlik normuna göre ise bölüşüm tüm etkenlerden bağımsız olarak eşit bir şekilde yapılmalıdır. İhtiyaç normuna göre ise bireyler ödülün ihtiyaçları oranında pay almalıdırlar, bir başka deyişle daha çok ihtiyacı olan, ödülün daha çok pay almalıdır (Svarstad vd., 2011).

Belirtilen adalet normları çevresel adalet içerisinde değerlendirildiğinde eşitlik normu gruplar veya bireyler arasında çevresel yarar ve zararların eşit olarak bölüştürülmesi, hakçalık normu çevresel etkilerinin sonuçlarının ortaya çıkışına yapılan katkı düzeyinde çevresel etkilerinin sonuçlarının bölüştürülmesi; ihtiyaç normu ise çevresel etkilerin ihtiyaçlara göre bölüştürülmesidir (Elvers vd., 2008).

Çevresel adalet içerisinde dağıtımsal adaleti daha öznel bir şekilde ifade edecek olursak, farklı etnik kökene mensup toplumsal grupların veya ekonomik olarak dezavantajlı grupların taşıdığı orantısız halk sağlığı ve çevresel risklerin ele alınmasına vurgu yapmaktadır. Bazı aktivistler ve akademisyenlerce sosyal grupların nitelendirilmesini çoğunlukla ırkçılıkla bağdaştırmış olsa da gelir, sınıf, yaş ve cinsiyete dayalı eşitsizliği içeren şekilde bir genişleme göstermiştir (Bell, 2014).

Çevresel adalet ilkeleri, herkesin her türlü ayrımcılığa maruz kalmamasını talep ederken aynı zamanda çevresel zararlardan evrensel koruma sağlanmasını talep etmektedir. Bu bağlamda dağıtım adaleti çevresel kirliliği ve riskleri yeniden bölüşmek anlamına gelmez. Bunun yerine herkes için eşit çevresel koruma ve çevresel tehlikeleri ortadan kaldırmasını savunmaktadır. Diğer bir deyişle, dağıtım adaleti mevcut risklerin kaydırılması veya eşitlenmesiyle değil, risklerin azaltılmasıyla sağlanır (Url-5, 2021).

Dağıtım adaleti özellikle çevresel risklerin, ırklara ve gelire göre adaletsiz dağılımına güçlü bir şekilde odaklandığından, dağıtım adaletinin bir yönünü sıklıkla gözden kaçırmaktadır. Bu yönü ise parklar, plajlar, içme suyu gibi çevresel faydalar, çevresel program ve politikalarının oluşturduğu faydaların bölüşümünü içermektedir. Kısacası dağıtım adaletinin sadece çevresel risklerin bölüşümü değil çevresel değerlere erişim ve çevresel değerlerden faydalanmaya ilişkin bölüşümünü de önemle ortaya koymalıdır.

3.2.1.2 Usul adaleti (Procedural justice)

Usul adaleti bölüşüm adaletine ek olarak kabul edilen bir gerekliliktir. Usul adaleti temel olarak eşit muamele görme hakkı olarak tanımlanmıştır. Bu durum bir mal veya

fırsatın eşit bölüşümü değil, bu mal ve fırsatların nasıl bölüşüleceğine ilişkin politika ve kararların oluşumundaki saygı ve eşitlikle ilişkilendirilmektedir.

Maiese'e göre usul adaleti adil muameleyi sağlayan adil süreçlere dayalı kararları formüle etmek ve uygulamaktır. Bu prosedürleri formüle edenlerin tarafsızlık unsurlarını sürdürmesi ve prosedürlerden etkilenenlerin karar verme süreçlerinde en iyi şekilde temsil edilmesi gerektiğini savunmaktadır (Maiese, 2003; Peters, 2015).

Usul adaletsizliği, bölüşüm adaletsizliğinin bir nedeni olabilir, ancak usul adaleti aynı zamanda kendi içinde bir adalet unsuru olmakla beraber, yalnızca adil bölüşüm sonuçlarını değil; aynı zamanda adil bölüşüm sonuçlarına ulaşılmayı sağlayan süreçleri de içermektedir. Usul adaletinin önemi, idari ve yargısal karar vermede kamu hukukundaki merkezi konumundan anlaşılmaktadır (Bell, 2014).

Ancak Walker (2011) usul adaletinin çevresel kaynakların, risklerin ve faydaların bölüşümüyle bir şekilde doğrudan bağlantılı olmadığını ve bunun yerine çevre hakkında karar verme aşamasında yer alan çeşitli süreçlerle ilgilendiğini ifade etmektedir. Karar almaya katılımın yeterliliği, yasal tazminata erişim, tüm paydaşların bilgiye erişimi gibi sorunları gündeme taşımaktadır. Usul adaletinin yasama ve politika tartışmalarından ortaya çıkan gelişmelerin yanı sıra müzakereci süreçlere geçişte güçlük ve temsilin göz ardı edilmesiyle ilgili meseleleri incelediğini ileri sürmektedir.

Usul adaleti çevresel adaletin sağlanmasında hem sürecin öncesinde hem de sürecin sonrasında yer alır. Süreç öncesinde karar verme ve halkın katılımına ilişkin prosedürlerin herkes için adil olup olmadığını, sonrası süreçte ise kararların herkes için adaletli ve saygı çerçevesinde yapılıp yapılmadığını sorgulamaktadır. Usul adaletinin diğer önemli bir noktası ise karardan etkileneceklerin karar verme süreci üzerinde anlaşıp anlaşamadığına ilişkindir. Bu yönüyle usul adaleti sadece bir sürece katılma hakkı olarak değil, sürecin adil bir sonuca ulaşacak şekilde tasarlanıp tasarlanmadığını bakma fırsatı sağlamaktadır. Çevresel karar alma süreçlerinde siyasi gücü olan kişilerin yoksul ve farklı etnik gruplara karşı kayırıldığı yaygın olarak gözlenmektedir. Topluluk çıkarlarını özel çıkarlardan üstün tutmaya çalışan yöneticiler bile bu eşitsizlikleri gizleyebilir. Bu nedenle usul adaletini sağlamak için dezavantajlı gruplara daha fazla teknik ve yasal kaynaklar sağlayarak daha müzakereci karar alma modelleri geliştirilmesi gerektiğini savununan bir fikir olarak karşımıza çıkmaktadır (Kuehn, 2000).

Usul adaleti kısacası kararların nasıl alındığı, kararların alınmasına kimin dahil olduğu, kimin etkisinin olduğuna ilişkin olup, şeffaf ve katılımcı önemli süreçleri ifade etmektedir. Usul adaleti; çevresel bilgilere erişim, karar verme sürecine katılma hakkı, asli veya usule ilişkin hakların bozulmasına itiraz etme hakkı, mahkemede inceleme süreçlerine katılma hakkı sağlamaktadır. Çevresel adaletin ilkeleri de usul adaletiyle birebir örtüşerek, kamu politikalarının tüm halklar için karşılıklı saygı ve adalete dayanmasını, önyargı veya ayrımcılıktan uzak olmasını talep etmekte ve her düzeyde karar alma sürecine eşit ortaklar olarak katılma hakkı konusunda ısrar etmektedir.

3.2.1.3 Tanıma adaleti (Recognition of justice)

Tanıma adaleti, farklı toplumsal grupların sosyo-kültürel ve yerel kimliklerine saygı duyulması ve kabul edilmesi anlamına gelmektedir. Toplumsal grupların farklılıklarını kabul eden ve bunlara uyum sağlayan bir şekilde adil muamele yapılması gerektiği ifade etmektedir. Bu bağlamda kavramın bu boyutunun usul adaletinin bir alt unsuru olarak görüldüğünü söylemek mümkündür. Çünkü farklı toplumsal grupların tanınması ve karar süreçlerine katılımı usul adaleti bağdaştırılmaktadır.

Toplumsal grupların farklılıklarının eşit olarak tanınması, çevresel sorunların çözülmesinde önem arz etmektedir. Bununla birlikte, çevre politikası karar vericileri çoğu zaman bu farklılıkları farketmemiş veya göz ardı etmiş olup, toplumsal grupların dışlanmasına neden olmuştur. Çevresel adalet söyleminin, çevresel karar alma süreçlerinde farklı toplumsal grupların tanınması ve temsil edilmesi için çaba göstermesinin nedenin bu dışlanma olduğunu söylemek mümkün olacaktır.

Philips ise bu çevresel olaylardan etkilenen toplumsal grupların direkt katılımı olmaksızın sadece temsil yoluyla katılımının gerçek tanımayı sağlamayacağını belirtmektedir. Çünkü fikirler farklı deneyim ve yaşantıları doğrultusunda gerçekleştiğinden, bu tür fikirlere sahip insanlardan fikirlerinden ayırmanın kolay olmadığını savunmaktadır (Philips, 2004; Peters, 2015).

Schlosberg benzer şekilde katılım eksikliğinin sosyal güç eksikliği oluşturduğunu ileri sürmektedir. Çevresel risklerin adaletsiz dağılımı, bu adaletsiz dağılıma neden olan siyasi süreçlerin sosyal farklılıkları bulunan grupların sürece gerçek katılımıyla giderilebileceğini savunmaktadır (Schlosberg, 1998).

Walker'a göre paydaşların süreçlere katılımında farklı gruplar karşısında toplumsal statüye saygı gösterilmesine yol açabilir. Ancak karar alma süreçlerinde özellikle yerel

sakinlerin tanınması ve katılımı, yerel sakinlerin deneyim ve bilgilerinin dikkate alınması sorunların çözülmesinde daha doğru yaklaşımlar sergilemesini sağlayacağını belirtmektedir (Walker, 2010; Peters, 2015).

Bu nedenle, dezavantajlı grupları bu süreçlerde güçlendirmek için bölüşüm, usul ve tanınma adalet unsurları arasında somut bir ilişki kurma ihtiyacı gerekmektedir. Ancak karar verme süreçlerinde özellikle tanıma ve katılım unsurları ile herkesin görüşünün dikkate alınmasını garanti altına almak için yeterli çabanın olmadığı durumlarda, etkin bir çözüm oluşturulamaz. Bu durum dezavantajlı sınıfların eşit muamele görmesini engelleyebilmektedir (Peters, 2015).

3.2.2 Kavramın ölçekleri

Çevresel adaletin kavramsal alanı; uluslararası, kuşaklararası, bölgeler arası (yerli halklar), kent düzeyinde ve bireysel ölçeklerde değerlendirilmektedir.

3.2.2.1 Uluslararası çevresel adalet

Dünyadaki Doğu – Batı ayrımı sosyo-kültürel bir ayrımı ortaya koyarken, Kuzey-Güney ayrımı daha çok ekonomik bir ayrımdır. Dünyanın kuzey bölgeleri ekonomik olarak gelişmiş bir coğrafya iken Güney bölgeleri az gelişmişliği ve gelişmekte olan ülkelerin bulunduğu bir coğrafyayı temsil etmektedir. Güney ülkeleri üçüncü dünya ülkeleri olarak nitelendirilmekte sömürgecilikten kurtulmuş daha çok tarıma dayalı ekonomiye sahip olan ülkeleri ifade etmektedir (Akın, 2004).

Ekonomik büyüme merkezli klasik büyüme yaklaşımı 1960'ların sonunda önemli eleştirilere uğramış ve sürdürülmesi mümkün olmayan bir yaklaşım haline gelmiştir. Bu süreçte gelişmiş ve az gelişmiş ülkeler arasındaki fark giderek artmış ve yaşanan yoksulluk, işsizlik toplumsal yapıyı daha keskin bir hale getirmiştir. 1980'lere gelindiğinde küreselleşme ile dünya üzerinde ülkelerin sınırları ortadan kalkmış, bununla birlikte ülkeler kalkınma ve büyüme süreçlerinde ekonomik rekabet içerisine girmişlerdir. Dünya açık ve büyük bir pazar haline gelirken bilgi ve enformasyon teknolojileri gibi gelişmeler ayak uyduramayan ülkelerin rekabet gücü zayıflamış ve dolayısıyla ekonomik gelişmelerin gerisinde kalmışlardır. Kısacası tüm bu süreç ülkeler arasında yaşanan ekonomik gelişmişlik farkını giderek arttırmıştır. (Çeken vd., 2008).

Yaşanan bu süreç içerisinde ülkelerin içinde bulunduğu ekonomik büyüme yarışı küresel ölçekte çevre sorunlarını ve bu çevre sorunlarının ülkeler arasında adil olmayan dağılımını da beraberinde getirmiştir. Gelişmiş ülkelerin kendi ülkelerinde belirli sebeplerden dolayı kurmaktan imtina ettikleri kirletici sanayilerini geliştirmekte olan ülkelere kurmaları sıkça rastlanan bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Diğer bir taraftan geliştirmekte olan ülkelerin ekonomik büyümeye odaklanıp, kalkınmalarını gerçekleştirmek için sanayileşme süreçlerine hız kazandırma isteği içerisinde oldukları görülmektedir. Ancak sanayileşmenin oluşturacağı çevresel sorunlar konusunda fazla kaygılı olmadıkları anlaşılmaktadır. Çünkü geliştirmekte olan ülkeler ekonomik gelişmenin önüne geçmemek için oluşturulması gereken çevresel yasal düzenlemeleri geri planda tutmaktadırlar. Ayrıca oluşan bu çevresel riskleri bertaraf edecek yüksek teknoloji altyapısına sahip olmadıkları da gözlenen bir durum olduğu ifade edilmektedir (Kılıç ve Tok, 2014).

Gelişmiş, geliştirmekte olan ve az gelişmiş olan ülkeler arasında oluşan ekonomik fark ve çevresel politik yaklaşım geliştirmekte olan ve az gelişmiş ülkelere çevresel risklerin artmasına neden olarak aynı zamanda artan bir çevresel adalet sorununu da ortaya çıkarmaktadır.

Uluslararası ölçekte yaşanan bu çevresel adalet sorunu, çevresel adaletin bir boyutu olan bölüşüm adaleti ile ilişkilendirmek doğru olacaktır. Biyoçeşitliliğin azalması, iklim krizinin ortaya çıkardığı sorunların bölüşümünün adil bir şekilde gerçekleşmediğini söylemek mümkündür. Örneğin; iklim değişikliğinin nedeni olarak belirtilen sera gazı emisyonunun artışına en az veya hiç neden olmayan ülkelerin, iklim değişikliğinin zararlı etkilerine karşı en kırılgan ülkelerdir. Buna karşılık atmosferde sera gazı emisyonu artışına en çok neden olan ülkeler ise, sahip oldukları teknoloji ve mali kaynaklarla iklim değişikliğinin etkilerine karşı uyum ve adaptasyona hazırlıklı olarak bulunan gelişmiş ülkelerdir. Güney ve Kuzey arasındaki ekonomik sosyal ve siyasal gelişmelerde yaşanan dengesizliğin iklim değişikliği konusunda da farklı olmadığını ortaya koymuştur (Muhovic-Dorsner, 2005; Parks ve Roberts, 2006).

3.2.2.2 Kuşaklararası çevresel adalet

Gelecekteki insanlara dair ne borçlu olduğumuz konusundaki tartışmalar eski zamanlara kadar uzanmaktadır ancak bu konuya ilişkin ilk açıklama John Rawls'ın "adil tasarruf ilkesi" ile açıklanmaktadır. Rawls için adil tasarruf ilkesi adaletin

tamamlanması için önemli bir yere sahiptir. İnsanların kendinden sonra gelecek olan kuşaklara karşı sorumlulukları bulunduğunu ifade etmiştir. “Her kuşak sadece kültür ve medeniyet kazançlarını korumakla, kurulan adil kurumları yönetmekle yetinmemeli, ayrıca her bir zaman periyodu içinde aynı sermaye birikiminin uygun bir miktarını kenara koymalıdır.” Bu tasarruf sağlık, eğitim, ekonomi, gelenek görenek, çevre vb. her şey ile ilgili olabilir (Rawls, 2018; Aydın, 2019).

Şimdiki neslin doğal kaynakları ve çevreyi insanların gelecek nesli düşünmeden kullanımı çevresel adaletsizliğin bir diğer boyutu olarak karşımıza çıkmaktadır. Çevresel adalet sadece şu anki toplumun yaşadığı çevresel sorunların adaletsiz dağılımını değil, gelecek nesillere de adaletli bir şekilde dağılmasını hedeflemektedir. Şimdiki ve gelecek kuşaklar arasındaki dengenin sağlanması gerektiği, gelecek kuşakların yaşam olanaklarının tehdit edilmemesi fikri kuşaklararası çevresel adaleti dikkate almayı gerektirir.

Ancak bugüne kadar olan süreçte gelecek nesillerin çevresel sorunlarının dikkate alınmadığı bir gerçektir. Bu sorunun en somut örneklerinden bir tanesi iklim krizidir. İklim krizi politikası aynı zamanda insanlık tarihinin en büyük bölüşüm adaleti politikası olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü iklim krizinin oluşturduğu etkilerinin (buzullar erimesi, biyoçeşitliliğin azalması vb.) günümüzde dahi sert bir şekilde hissedilmeye başlanmasıyla birlikte, asıl etkilerinin bu sorunların oluşturulmasına aslında hiçbir etkisi olmayan gelecek nesillerin maruz kalacağı gerçeğidir (Demirci, 2013).

3.2.2.3 Bölgelerarası (yerli halklar) çevresel adalet

Siyasal ve ekonomik olarak zayıf yerli topluluklar yaşadıkları bölgelerde çeşitli nedenlerden dolayı çevresel adaletsizliğe uğradıkları ve yerli halkların ekonomik olarak rant değeri yüksek olan bölgelerde yaşamaları nedeniyle çeşitli baskılara ve adaletsizliğe maruz kaldıkları görülmektedir. Yerli halkların adaletsizliğe uğramalarının başında enerji, madencilik faaliyetleri, orman ürünleri, kentleşme, güvenlik açısından risk teşkil eden faaliyetler, atık depolama tesisleri ve bunun gibi birçok etken olabilmektedir (Kılıç, 2014).

Literatürde yerli halkların yaşadığı çevresel adaletsizlik çalışmalarının bir kısmında ise “Hangisi önce geldi?” sorusuna cevap aranmaktadır. Tehlikeli tesislerin veya oluşturulan diğer çevresel bozulmaların oluşturulduktan sonra mı azınlık ve yoksul

toplulukların burayı tercih ettikleri yoksa bu tesislerin ve kurulumların özellikli olarak azınlık ve yoksul toplulukların yaşadıkları yerlere mi kurulumunun tercih edildiğiyle ilişkilidir. Ancak yer seçimi sürecinde ayrımcılığın olduğuna ilişkin somut bir kanıt bulunmamaktadır. Dolayısıyla yapılan araştırmalarda tehlikeli ve zararlı tesislerin kurulumunun yer seçiminde kasıtlı bir ayrımcılık yapıp yapılmadığı sorusu yanıtız kalmıştır. Yapılan çalışmalarda ise bu iki durumu da savunan farklı araştırmacıların ortaya çıktığı görülmektedir (Hadi, 2015).

Bazı araştırmacılar, çevresel risklerin ve toplumsal grupların arasındaki belirleyici olan faktörün toplumsal grupların değil bu bölgede yaşanan konut maliyetlerinde düşüş olduğu için bu grupların burada yaşamayı tercih ettiğini ifade etmişlerdir (Been ve Grupta, 1997). Çünkü istenmeyen arazi kullanımları yakın çevreyi iki şekilde etkilemektedir. Birincisi istenmeyen arazi kullanımının olduğu bölgede yaşayan insanlar o bölgeyi terk edebilir ve o bölgeye olan göç azalır. İkinci olarak ise bölgede istenmeyen arazi kullanımının kurulması ile o bölgenin çekiciliğinin ve değerinin azalmasına bağlı olarak bölge düşük gelirli insanlar tarafından daha çok tercih edilebilir hale gelebilir. Kısacası her iki şekilde de istenmeyen arazi kullanımı sonrasında bölge fakirleşmektedir (Been, 1993).

Diğer araştırmacılar tarafından ortaya atılan bir diğer görüş ise özellikle 1970'li yıllarda çevresel tehlikeler ve tehlikeli atıklara yönelik kamuoyu endişesinin arttığı bu dönemde, azınlık grupların seslerinin kamuoyunca yeterince duyulmayacağını ve bu grupların siyasi olarak savunmasız kalacağından bu tesislerin azınlık, düşük gelirli toplumsal grupların topraklarına kurulmaya başladığını ifade etmişlerdir (Saha ve Mohai, 2005).

3.2.2.4 Kentsel çevresel adalet

Kentler, insan eliyle üretilmiş sosyal, politik, ekonomik ve çevresel unsurlardan oluşan ve bu unsurların birbirleri ile olan ilişkileri doğrultusunda gelişen ve gelişmeye devam eden alanlardır. Tarihin her döneminde farklı kültürleri, farklı sosyo-ekonomik yapısı olan insanların bir arada yaşadığı alanlar olmaları sebebiyle yaşam ve çalışma konuları açısından da fiziksel ve çevresel farklılıklar göstermektedir. Bu fiziksel ve çevresel farklılıklar kentte yaşayan insanlar arasında eşitsizlik yaratmaktadır (Güler&Turan, 2020).

Geleneksel çevresel adalet çalışmaları genellikle “kahverengi” adaletsizlik vakalarına (hava kirliliği, su kirliliği, zehirli atık dökülme vakaları vb.) ve bölge sakinlerinin bu çevresel toksinlere orantısız maruz kalmasını konu almaktadır. Bununla birlikte günümüzde çevresel adalet çalışmaları kentlerle ilişkilendirilen her türlü kentsel problemi çevresel adaletsizliğin bir göstergesi olarak tanımlayan çalışmalarla birlikte gelişmiştir. Kentlerde; altyapı sistemleri, kentsel hizmet kalitesi, sağlıklı konut alanları, açık alanların bakımı ve temizliği, kamusal alan yeterliliği ve erişimi, atık yönetimi, yaşanabilirlik gibi konular çevresel adalet kavramının konuları arasında yer almaya başlamıştır (Anguelovski, 2013).

Çevresel adaletin değişen bu konuları ile birlikte kavramın kentsel yaşam kalitesi, kent hakkı ve mekânsal adalet kavramları ile birlikte ilişkilendirilebilen bir kavram olduğunu söyleyebiliriz.

3.2.2.4.1 Kentsel yaşam kalitesi

Kentsel yaşam kalitesi en temel anlamıyla kentte yaşayan bireylerin ihtiyacı olan hizmetlerin ve gerekli görülen koşulların arz ve talebi arasındaki ilişki olarak tanımlanmaktadır (Görün ve Kara, 2010). Kentsel yaşam kalitesi dar anlamda toplumsal, mekânsal ve ekonomik unsurlar bağlamında kent olarak tanımlanan yerlerde, kentsel altyapı, ulaşım, iletişim, konut, hava kirliliği, güvenlik, çevre temizliği gibi olanakların standartların sağlanması veya bu standartların üzerine çıkması olarak ifade edilirken, geniş anlamda yaşam kalitesinin toplumsal, kültürel ve siyasal öğeleri de içinde barındırmaktadır. Bu bağlamda kentte belirli standartların sunulmasının yanı sıra kentin tüm sakinlerinin eşit, dengeli ve gereksinimleri doğrultusunda ihtiyaçlarını sağlamaktır. Bunların yanı sıra kentte yer alan karar alma süreçlerine, kültürel ve toplumsal etkinliklere de katılma imkanı sağlaması da gerekmektedir (Geray, 1998).

Kentsel yaşam kalitesinin göstergeleri olan çevre ve altyapı hizmetleri kategorisinde bulunan hava kirliliği, yeşil alan miktarı ve erişilebilirlik, gürültü kirliliği, atık yönetimi vb. konulara ilişkin yer alan göstergeler çevresel adalet göstergelerinde de yer almaktadır.

Kentsel yaşam kalitesi toplumun ihtiyacı olan hizmetlerin karşılanması ve toplumdaki herkesin minimum bir standart sağlamasıyla sadece faydalar üzerinde durmasıyla çevresel adaletten ayrılmaktadır. Çevresel adalet minimum bir standartın

sağlanmasının yanında tüm bu faydaların ve yüklerin adil bölüşümünü talep etmektedir.

3.2.2.4.2 Kent hakkı

Kent hakkı kavramı Henri Lefebvre tarafından 1968’de literatüre kazandırılan bir kavramdır. Lefebvre kent hakkını “özgürlük, toplumsallaşmada bireyselleşme, yaşam alanı ve yaşam biçimi gibi hakların en üst düzey haklar” olarak ifade etmekte ve katılma hakkıyla birlikteliğine vurgu yapmaktadır. Lefebvre kent hakkının kentsel mekânsal üretimini belirleyen güçlerin yeniden düzenlenmesini, kent ve kentleşme süreçlerinin kentlilerce gerçekleştirilmesini incelemektedir. Karar süreçlerine anlamlı bir katılımın sağlanması, kentte üretilen değerlerin eşit paylaşımı, kentteki toplu tüketim gereksinimlerinin karşılanması ve tek tipleştirilmiş gündelik hayatın dönüştürülmesi olarak ifade etmektedir.

Harvey ise kent hakkı kavramını Lefebvre’den farklı olarak kentte kaynaklara ulaşımın yanı sıra kenti yeniden üreten ve üretim süreçlerine katılan bir seviyeye taşımaktadır. Ayrıca Harvey kent hakkını bireysel bir hak olarak değil, kollektif bir hak olarak görmektedir. Kent hakkı var olan bir şey üzerinde iddia edilen hak olmaktan ziyade kenti toplumsal yoksulluk ve eşitsizliği ortadan kaldıracak ve kenti yeniden inşaa etme hakkı olarak ifade etmektedir (Harvey, 2013).

Peter Marcuse ise Lefebvre ve Harvey’nin yapmış olduğu tanımları bir araya getirerek kısaca kent hakkını salt kamusal alan hakkı, bilgi ve yönetimde şeffaflık hakkı, merkeze erişim hakkı ya da hizmete erişim hakkı değil, bütünsel bir hak, her parçanın hakkı talep edebilen tek bütünün olduğu bir karmaşıklık olarak görmekte, yasal bir hak iddiasından öte, ahlaki, ahlaki ve daha iyi bir düzen isteği hakkı olarak ifade etmektedir (Marcuse, 2012).

3.2.2.4.3 Mekansal adalet

Edward. W. Soja mekan ve toplumsal adaleti birbiriyle ilişkilendirerek mekânsal adalet (spatial justice) kavramını ortaya koymuştur. Tüm toplumsal adaletsizliklerinin mekân boyutu olduğunu ifade etmekte ve mekânsal adaleti toplumsal olarak değer verilen kaynakların ve bu kaynakların kullanma fırsatının mekânda adil ve eşit bölüşümü olarak tanımlamaktadır (Soja, 2009).

Mekansal adalet çevresel adalette olduğu gibi bölüşüm ve usul adaletine dayanır. Mekansal adalette bölüşüm boyutu kentte kamu mallarının, kaynaklarının ve

hizmetlerin yaratılması, adil dağılımı ve bunlara erişimin yolu olarak tariflenmektedir. Diğer yandan usul boyutu ise kentlerin nasıl planlandığı, tasarlandığı ve yönetildiği, toplulukların kendi yaşam alanları için müzakerede bulunduğu, karar verme süreçlerine katılmasıyla ifade edilmektedir (Url-8, 2021).

Mekansal adalet aynı zamanda kentlerimizi iyileştirmek, onları daha yaşanabilir kılmak, kentlerde sürdürülebilirliği sağlamak için harekete geçiren bir çerçeve oluşturmaktadır.

Çevresel adalet kentsel alanda; özellikle düşük gelire sahip, renkli ırklar, azınlık gruplar ve dezavantajlı toplulukların yaşadığı yerler için önemli bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Çünkü sosyal, kültürel ve ekonomik olanaklardan yoksunluk, kaynaklara erişimi kısıtlı olan bu kesimin çevresel kalitenin düşük olduğu yerlerde yaşamalarına neden olmaktadır. Bunun yanı sıra politik alanda da dışlanma ve yönetimsel ilgisizlik çevresel eşitsizliğin daha belirgin bir şekilde ortaya çıkmasına sebep olduğunu göstermektedir (Coburn, 2017). Bu durum kentsel alanda çevresel adalet tartışmalarının ekonomik ve sosyal boyutları olan eşitsizliklerden kaynaklandığını göstermekte olup; ekonomik boyut olarak kaynak ve arazi kullanımına ilişkin düzenlemelerle, sosyal olarak ise farklı nüfus gruplarının yaşıyor olması ile ilgilidir (Gelobter, 1994).

Kentsel alanlarda kaynak ve arazi kullanımına ilişkin üretilen politika ve kararlar kaynakların ve arazinin ulaşılabilir olmasına ilişkin önemli sonuçlar ortaya koymaktadır. Özellikle kent arazisinin ekonomik olarak değişimi ve değişim değeri ile kullanım değeri arasındaki farkın arazi kullanım ve planlama kararları ile açıklanması çevresel adalet kapsamında önemli bir tartışma konusudur. Planlama ile arazinin çeşitli amaçlarla yeniden düzenlenmesi sonucunda kullanım ve değişim değerleri de değişim gösterir. Bu kararlar ile arazinin değerini belirleyenler ve bu kentsel alanı kullananlar arasında yaşanan çelişki çevresel mücadelenin temel bileşenini oluşturur. Bu duruma ek olarak arazilerin kullanım amaçları belirlenirken çevre açısından olumsuz sonuçlar oluşturacak arazi kullanım kararları bu alanlarda çevresel kalitenin bozulmasına neden olarak çevresel adaletsizliği de oluşturmaktadır. Planlama kararlarıyla oluşturulan arazi kaynak ve dağılımındaki eşitsizliklerinin yanı sıra bu alanlarda yaşayanların karar alma süreçlerine katılımının sağlanması önündeki engellerde çevresel adaletsizliğin oluşumundaki diğer bir etkidir (Gelobter, 1994).

Bu çerçevede planlama kararları ve bu planlama kararlarına katılımın sağlanması çevresel adaletsizliğin oluşumundaki engelleri ortadan kaldıracak güçlü bir araç olarak değerlendirilebilir.

Modern dönemler ve daha önceki dönemlerde kentleşme süreçlerinde planlama en temel olgulardan birisi olmuştur. İlk uygarlıkların kentlerinin dahi belirli plan çerçevesinde gelişme gösterdikleri bilinmektedir. Sanayileşme süreci ile birlikte yükselen kentleşme ile birlikte planlamanın da önemi artmıştır. Planlama süreç içerisinde fiziksel ve estetik düzenlemelerin yanı sıra sosyal, ekonomik, siyasal, kültürel ve çevresel yönleri de içeren yeni kuramlara doğru genişleme göstermiştir (Ersoy, 2007).

Bahsi geçen planlama yaklaşımları ve bu yaklaşımların adalet ile ilişkisi Çizelge 3.2’de gösterilmektedir.

Erken modernite dönemlerinde ortaya konulan planlar daha çok sanayi kentinin oluşturduğu sorunlara çözüm üretmeyi amaçlayan planlardır. Bu planlar kentsel adaletin sağlanmasından çok, fizik mekanın iyileştirilmesine dayalı olarak geliştirilmiştir.

20.yüzyılın sonlarında ortaya çıkan klasik planlama anlayışı kentlerin fiziksel ve estetik açıdan planlanmasına odaklanılmıştır. Bu yaklaşım kapsamında oluşturulan planlar daha çok kentlerin büyüme ve gelişme biçimlerini tahmin eden teknik planlardır. Arazinin kullanımı, sınırlandırılması, bölünmesi ve altyapının geliştirilmesiyle adil dağıtım mekanizmalarının geliştirilmeye çalışıldığı söylenebilir.

Çizelge 3.2: Kent planlama yaklaşımları ve adalet (Şengül, 2007; Keleş, 1990; Healey, 1997; Harvey, 1996; Harvey, 1973; Lefebvre, 1974; Özbek Sönmez, 2012).

Kent Planlama Yaklaşımları	Amaçları	Kapsamı
Erken Modernite Dönemi Kent Planlaması 19.yy sonu- 20 yy. başlar	Kapitalist kentin sorunlarını fiziksel iyileştirmeler aracılığıyla çözmek, ya da alternatif kentler oluşturmak	Fiziki mekânın iyileştirilmesi, alternatif kentler oluşturmak
Klasik Kent Planlaması 20.yy başları	Rahatlık, düzen, etkenlik, güzellik	Arazinin kullanımında, sınırlandırılmasında ve bölümlendirilmesinde adil bir düzen sağlamak.

Çizelge 3.2 (devam): Kent planlama yaklaşımları ve adalet (Şengül, 2007; Keleş, 1990; Healey, 1997; Harvey, 1996; Harvey, 1973; Lefebvre, 1974; Özbek Sönmez, 2012).

Kent Planlama Yaklaşımları	Amaçları	Kapsamı
Geniş Kapsamlı Kent Planlaması 1930 -	Toplumsal ilişkilerin ve mekansal sorunların teknik araçların kullanımı yoluyla çözülmesi. Kamu yararını sağlama.	Planlama kurumu yoluyla plancılardan mevcut sorunların çözümüne, en iyi alternatifi bulma yetisine sahip olduğu varsayılır. Dolayısıyla, kentsel adaleti ve kamu yararını sağlayacak olan teknik araçları kullanacak olan plancıdır. Kentsel adalet devletin ideolojik ve siyasi görüşleri etrafında şekillenmektedir.
Savunucu Planlama Yaklaşımı Davidoff, 1965 Gans, 1969	Planlama yoluyla toplumun tüm kesimlerinin sorunlarını çözmeyi amaçlayan planlar üretmek	Kent planlama sürecine siyasal boyutun da gündeme gelmesiyle, kentsel adalet açısından güçsüz kesimlerin haklarının savunulması çabası. Planlama elit sınıfın egemen olduğu bir sistemden daha çok demokratik ve çoğulcu politikaları ortaya koyan bir araç olarak değerlendirilmiştir
Marxist Paradigmanın Planlama Eleştirisi Lefebvre, 1974 Castells, 1977, Harvey 1973	Planlamanın siyasal Boyutunun önemi vurgulanmıştır.	Kentsel adalet sadece kültürel farklılıkların kutsanmasını içermez, aynı zamanda kapitalist süreçte üretilen soyut mekana karşı somut
Neo-Liberal Paradigma Çerçevesinde Planlama Eleştirisi 1980-	Uzun vadeli ve geniş kapsamlı planlamanın piyasasının dinamik sürecine zarar verdiği yönündeki eleştirilerdir.	Özgürlüğe ve bireysel girişimciliğe önem veren Neo-Liberal anlayış çerçevesinde piyasa yapısına uygun kısa vadeli planlama öngörülmüş ancak kentte pek çok alanda adaletsizlikler artmıştır.
İletişimsel Planlama Healey, 1993 Forrester 1989	Toplumun tüm kesimlerinin görüşlerini kapsayan planların hazırlanmasını amaçlar	Farklı grupların planlama sürecine katılarak düşünce ve taleplerini belirtmesi, müzakere etmesi sonucunda kentsel adaletin sağlanabileceği varsayılır.

Geniş kapsamlı planlama yaklaşımında ise sadece kentin fiziksel yönleri değil kentin ekonomik ve yönetsel boyutları da dikkate alınır. Bu yaklaşım çerçevesinde plancuların mevcut problemlere en iyi alternatifini bulma yetisine sahip olduğu varsayılır ve kentsel adaleti, kamu yararını sağlayacak olan teknik araçları kullanacaklar planı ve planlama kurumudur. Ancak bu durumda kent planlaması devlet merkezli bir bakış açısına sahip olacaktır ve devletin hakim siyasi bakış açısıyla kentsel adaletten söz etmek mümkün değildir. Geniş kapsamlı planlamaya getirilen en önemli eleştiri hakim ideolojik bakış açısıyla sınırlı kalmasıdır.

Bu yaklaşımın toplumun farklı kesimleri arasında adaletsizliğe ve dışlamalara neden olduğu için Savucu Planlama anlayışı gelişmiştir. Paul Davidoff tarafından ortaya atılan Savunucu Planlama yaklaşımı toplumun farklı kesimlerinin özellikle de yoksul kesimlerin çıkarlarını kollayan planların yapılması düşüncesine dayanmaktadır. Davidoff'a göre yoksulluk ve ırkçılık planlamanın ahlaki olarak yönelmesi gereken bir zorunluluk olmakla birlikte, kaynakların bölüşüm yaklaşımını benimsemesi gerektiğini, ancak bu şekilde adaletin ve eşitliğin sağlanabileceğini vurgulamıştır. Yine Savunucu Planlama yaklaşımını benimseyen Gans kentsel yoksulluğun ve toplumda dezavantajlı grupların koşullarının iyileştirilmesinde plancuların sorumluluğu olduğunu ifade etmiştir (Özbek Sönmez, 2012).

1970'lerden sonra Marxist planlama eleştirisi çerçevesinde kent mekanının kapitalist üretim süreçlerinin sonucu olduğu ve bu süreçlerde kentlerde adaletsizlik yarattığı üzerine durulmuştur. Bu çerçevede kent hakkı ve kentsel sosyal adaletin sağlanması tartışmaları yapılmış, kent mekanının şekillenmesinde ekonomik, toplumsal ve politik müdahalelerin önemine dikkat çekilmiştir. Kentlerin planlama aracılığıyla kentsel ve toplumsal adaletin sağlanabileceği konusu tartışılmıştır.

1970'lerde Keynesyen ve ithal ikameci stratejilerinin krize girmesiyle birlikte neoliberal ekonomi politikaları gündeme gelmiştir. Bireysel girişimciliğe ve özgürlüğe önem veren neoliberal anlayış kamu yararı eksenli yaklaşımları eleştirmiş ve bu yaklaşım çerçevesinde geniş kapsamlı planlamanın piyasa dinamiklerinin önüne geçtiği eleştirisi yapılmıştır. Ancak neoliberal yaklaşım kentlerde adaletsizliğin artması ile sonuçlanmıştır.

Tüm bu eleştiriler doğrultusunda farklılıkları dikkate alan, toplumun tüm kesimlerinin görüşlerini dikkate alan bir planlama yaklaşımının benimsenebileceği tartışılmıştır. İletişimsel planlama olarak tarif edilen bu yaklaşım toplumda yer alan farklı grupların planlama süreçlerine ilişkin düşüncelerini, taleplerini dile getirebileceği ve müzakere etmelerine olanak sağlayan bakış açısıyla kentsel adaletin sağlanabileceğini varsaymaktadır.

Planlama yaklaşımlarının dönüşümü sonucunda planlamanın kentin fiziksel koşullarının yanı sıra sosyal, ekonomik ve kültürel boyutlarında dikkate alınarak adaletli bir kaynak bölüşümü yapmayı hedeflemesi yönündeki düşüncesi çevresel adalet kavramıyla örtüşmektedir. Çevresel adalet hareketi çevresel zarar ve faydaların adil bölüşümü ve bu bağlamda farklı topluluklar arasında ekonomik, politik ve yönetsel kararlarla ilgili ortaya çıkan ayrımcılığın kaldırılması fikriyle hareket etmektedir. Kentsel alanda ortaya çıkan eşitsizliklerin giderilmesi açısından planlamanın rolü dikkate alındığında Savunucu Planlama yaklaşımının ve İletişimsel Planlama yaklaşımlarının çevresel adalet ile yakınlığı önem arz etmektedir (Güler&Turan, 2020).

3.2.2.5 Bireysel çevresel adalet

Çevre hakkı, çevresel adalet, kent hakkı gibi kavramların her ne kadar kolektif bir hak olduğu ifade edilmiş olsa da dünya üzerinde çevresel adaletin bireyler üzerindeki yansımaları kadınlar, çocuklar ve dezavantajlı gruplardır.

Kadın modernleşme öncesi dönemde cinsiyete dayalı işbölümünün getirdiği tüm zorluklara almışken bu durumun modernleşme ile birlikte dönüştüğünü söylemek mümkün değildir. Kadınlar doğal olarak bu kadar geniş bir alanda işbölümüne sahip olması nedeniyle ortaya çıkan ekonomik, çevresel olumsuzluklardan doğrudan etkilenmektedir. Kadınların herhangi bir çevresel risk ortaya çıkması halinde mobil olma yetenekleri geniş bir alanda sorumluluk sahibi olmalarından dolayı erkeklere göre daha zordur. Aynı zamanda sosyal-kültürel yapı da kadınların bu tehlikelerden hızla uzaklaşmasına olanak sağlamamaktadır (Olgun, 2012; Kılıç&Tok, 2014).

Bunun yanı sıra Batı kültüründe doğa ve kadının özdeşleştirilmesi bir yandan saygınlığı ifade ederken diğer yandan da kadın üzerine yüklenmiş iş bölümü hakkında fikir vermektedir. Diğer yandan erkeğin ussal ve tanrıya yakın kabul edilmesi

toplumsal ayrışmaya neden oluşturmuştur. Doğa ile özdeşleştirilen kadın ise onun sömürülmesi yolunda toplumsal zemin hazırlamıştır (Olgun, 2012; Kılıç&Tok, 2014).

Cinsiyet eşitliğinin olmadığı durumlarda çevresel adaletten de söz etmek mümkün değildir. Örneğin ABD’de meydana gelen Katrina Kasırgası sırasında Afro-Amerikan kadınlar hayatta kalma mücadelesinde birçok engelle karşı karşıya kalmışlardır. Bu felaketten sonra ölen kadınların sayısı erkeklere göre daha fazla olarak kaydedilmiştir. Ayrıca hayatta kalmayı başaran kadınların felaket sonrasında cinsel istismara uğradığı da rapor edilmiştir. Ayrıca felaketten önce felaket bilgisine sahip olanların arabayla ayrılma imkanı olurken, buna karşın bu bilgiye erişemeyen kesimin ve araba sahibi olmayan, ehliyeti olmayan hatta herhangi bir araca erişimi olmayanların da yine Afro-Amerikan kadınların olduğu tespit edilmiştir (Seager, 2006).

Sonuç olarak, çevresel tehlikelerin gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerde tüm bireyleri eşit bir şekilde etkilememektedir. Bu nedenle çevresel adalet kavramının cinsiyet perspektifinden yoksun olmaması gerekmektedir.

3.2.3 Çevresel adaletin ilkeleri

Amerika Birleşik Devletleri Çevre Koruma Ajansı (US EPA) tarafından çevresel eşitlik adında bir çalışma grubu kurulmuş ve 1991 yılında çevreci grupların ve ulusal liderlerin katılımıyla Ulusal Renkli İnsanlar Çevresel Liderlik Zirvesi (National People of Color Environmental Leadership) gerçekleştirilmiştir. Bu zirve ile kabul edilen 17 ilke bu hareketin büyümesine ve kabul görmesine katkı sağlamıştır. Ulusal Renkli İnsanlar Çevresel Liderlik zirvesinde kabul edilen ilkeler şu şekildedir;

1. Çevresel adalet, Toprak Ana'nın kutsallığını, ekolojik birliği ve tüm türlerin karşılıklı bağımlılığını ve ekolojik yıkımdan özgür olma hakkını onaylar.
2. Çevresel adalet, kamu politikasının her türlü ayrımcılık veya önyargıdan uzak, tüm insanlar için karşılıklı saygı ve adalete dayalı olmasını talep eder.
3. Çevresel adalet, insanlar ve diğer canlılar için sürdürülebilir bir gezegenin çıkarına arazi ve yenilenebilir kaynakların etik, dengeli ve sorumlu kullanım hakkını zorunlu kılar.
4. Çevresel adalet, nükleer testlerden, toksik/tehlikeli atıkların ve zehirlerin çıkarılması, üretilmesi ve bertaraf edilmesinden ve temel temiz hava,

toprak, su ve gıda hakkını tehdit eden nükleer testlerden evrensel korumayı gerektirir.

5. Çevresel adalet, tüm halkların siyasi, ekonomik, kültürel ve çevresel kendi kaderini tayin hakkının temel hakkını onaylar.
6. Çevresel adalet, tüm toksinlerin, tehlikeli atıkların ve radyoaktif malzemelerin üretiminin durdurulmasını ve tüm geçmiş ve şimdiki üreticilerin detoksifikasyon ve üretim noktasında çevreleme konusunda insanlara karşı kesinlikle sorumlu tutulmasını talep eder.
7. Çevresel adalet, ihtiyaç değerlendirmesi, planlama, uygulama, uygulama ve değerlendirme dahil olmak üzere her düzeyde karar alma sürecine eşit ortaklar olarak katılma hakkını talep eder.
8. Çevresel adalet, tüm çalışanların, güvenli olmayan bir geçim kaynağı ile işsizlik arasında seçim yapmaya zorlanmadan, güvenli ve sağlıklı bir çalışma ortamı hakkını teyit eder ve aynı zamanda evde çalışanların çevresel tehlikelerden uzak olma hakkını da teyit eder.
9. Çevre adaleti, çevresel adaletsizliğin mağdurlarının, kaliteli sağlık hizmetlerinin yanı sıra zararlar için tam tazminat ve tazminat alma hakkını korur.
10. Çevre adaleti, hükümetlerin çevresel adaletsizlik eylemlerini uluslararası hukukun, İnsan Hakları Evrensel Beyanname'si'nin ve Birleşmiş Milletler Soykırım Sözleşmesi'nin ihlali olarak görür.
11. Çevresel adalet, egemenliği ve kendi kaderini tayin hakkını onaylayan anlaşmalar, anlaşmalar, sözleşmeler ve sözleşmeler yoluyla Yerli Halkların ABD hükümetiyle özel bir yasal ve doğal ilişkisini kabul etmelidir.
12. Çevresel adalet, tüm topluluklarımızın kültürel bütünlüğünü onurlandıran ve herkesin tüm kaynaklara adil erişimini sağlayarak, şehirlerimizi ve kırsal alanlarımızı doğayla denge içinde temizlemek ve yeniden inşa etmek için kentsel ve kırsal ekolojik politikalara olan ihtiyacı teyit eder.
13. Çevresel adalet, bilgilendirilmiş rıza ilkelerinin katı bir şekilde uygulanmasını ve beyaz olmayan insanlar üzerinde deneysel üreme ve tıbbi prosedürlerin ve aşuların test edilmesinin durdurulmasını gerektirir.

14. Çevresel adalet, çok uluslu şirketlerin yıkıcı operasyonlarına karşı çıkıyor.
15. Çevresel adalet, askeri işgale, toprakların, halkların ve kültürlerin ve diğer yaşam biçimlerinin baskı altına alınmasına ve sömürülmesine karşıdır.
16. Çevresel adalet, deneyimlerimize ve farklı kültürel bakış açılarımızın takdirine dayalı olarak sosyal ve çevresel konuları vurgulayan mevcut ve gelecek nesillerin eğitimi gerektirir.
17. Çevresel adalet, bireyler olarak, Toprak Ana'nın kaynaklarını olabildiğince az tüketmek ve mümkün olduğunca az atık üretmek için kişisel ve tüketici seçimleri yapmamızı gerektirir; ve şimdiki ve gelecek nesiller için doğal dünyanın sağlığını güvence altına almak için yaşam tarzlarımıza meydan okumak ve yeniden öncelik vermek için bilinçli bir karar verin. (First National People of Color Environmental Leadership Summit, 1991).

Çevresel adaletin babası olarak bilinen Robert Bullard ise çevresel adaletin temelde 5 ilkesi olduğunu savunmaktadır. Bunlar;

1. Tüm insanları çevresel bozulmadan korumak,
2. Toplum sağlığına zararı önleme yaklaşımını benimsemek,
3. İspat yükünü kirletmeye çalışanlara yüklemek,
4. Ayrımcılık yapma niyetini kanıtlama gerekliliğini ortadan kaldırmak,
5. Eylem ve kaynakları hedefleyerek mevcut eşitsizlikleri gidermektir (Bullard, 1994).

Bu alanda bilimsel çalışmalar yürüten Emrah Akyüz ise Çevresel adalet konusunda 5 temel ilke olduğunu ifade etmektedir.

Bunlar;

- Doğal kaynakların adil bir şekilde bölüşümü,
- Çevresel sorunların adil bir şekilde bölüşümü,
- Sivil yurttaşların çevre yönetimine katılması,
- Gelecek kuşakların temiz çevre yaşama hakkına sahip olması,
- Diğer canlıların yaşam alanlarının korunması ve geliştirilmesidir (Akyüz, 2020).

3.3 Geleneksel Çevresel Adalet ve Değişen Yapısı

Çevresel adalet üzerine yapılan ilk çalışmalar büyük bir oranda çevresel yüklerin dağılımındaki eşitsizliği vurgulamıştır. Kavram o dönemde bazı dezavantajlı birey ve toplulukların diğerlerinden daha fazla çevresel risklerle karşı karşıya olduğunu belirtmek için kullanılmıştır. Özellikle ABD’de yapılan ilk çalışmalarda çevresel adalet ırk ve sınıf ayrımıyla bağlantılı olarak riskin bölüşümünün adil olmaması üzerineydi. Dolayısıyla çevresel adaletsizlikten kaynaklanan sorunlar sosyal adaletsizliğin bir örneğini ortaya koyarken, eşitlik çevresel adaletsizliğin anahtar kelimesini oluşturmaktaydı (Schlosberg ve Bomberg, 2008).

Zaman içerisinde teori ve uygulamadaki ilerlemeler, adaletsizlik sorununun yalnızca risklerin eşit olmayan dağılımından kaynaklanmadığını göstermiştir. Özellikle son yıllarda yaşanan gelişmelerle; çevre kavramının yeniden tanımlanması, çevresel adalet konusuna ilişkin gelişen çoğulcu yaklaşımlar ve çevresel adaletsizliğin üretilmesinin çeşitli sebepleriyle birlikte çevresel adalet kavramı ve hareketleri coğrafi ve tematik olarak genişleme göstermiştir (Schlosberg, 2013).

İlk olarak çevre kavramı erken dönemlerde vahşi doğa olarak kabul edilirken, süreç içerisinde boyutu değişmiş ve çevre yaşadığımız, sosyalleştığımız, çalıştığımız yer olarak tanımlanmaya başlanmış, insan ekseninde bir kavrama dönüşmüştür. Ancak çevre kavramı konusunda yaşanan bu genişleme ve dönüşüm vahşi doğa ile diğer canlıların göz ardı edildiği anlamına gelmez. Bu genişleme ile insan ve doğa arasındaki etkileşim, toprağın kutsallığı, ekolojik birlik ve türler arası bağımlılığa önem veren bir kavram olarak tanımlanmıştır (Schlosberg, 2013).

İkinci olarak, Scholosberg çevresel adalet kavramına çoğulcu bir yaklaşım getirmektedir. Çevresel adalet kavramını anlayabilmek için adaletin geleneksel bölüşüm fikrinin ötesine geçmek gerektiğini savunmaktadır. Çevresel adaletin birçok tanımlamasında çevresel yük ve faydaların bölüşümüne atıf yapılsa bile, kavramın anlaşılması için yeterli değildir. Scholosberg bölüşüm paradigmasını başka bir paradigma ile değiştirmenin aksine tanınma ve katılım ile de bağlantılı olduğunu ifade etmektedir. Salt bir bölüşüm paradigmasıyla değil diğer paradigmalarla birlikte çevresel adalet hareketinin iddia ettiği temel adalet sorunlarına daha kapsamlı bir bakış açısı oluşturulmasını sağladığını belirtmektedir (Schlosberg, 2013).

Üçüncü olarak ise çevresel adaletsizliğin altında yatan temel nedenlerin analizinde bir genişleme meydana gelmiştir. Çevresel adaletsizlik kavramı ilk başta ırkçılığa odaklanmış ve azınlık toplulukların en çok adaletsizliğe maruz kaldığını savunmuştur. Timons Robert çevresel adaletsizliğinin nedenleri arasına üç faktör daha ilave etmiştir. Bunlardan ilki nüfusun yoksullaşmasına neden olan ekonomik sistemlerdir. İkincisi, sosyal direncin zayıf olduğu, yoksul ve ırksal azınlıkların bulunduğu toplumların hükümetler ve iş adamları tarafından kolay hedef olarak görülmesidir. Üçüncüsü ise ırkçılığın başka bir biçimi olarak siyahi toplulukların kirlilikle karakterize edilmesidir. Bu üç nedensel faktör bireylerin ve toplumların karşılaştığı adaletsizliği, yanlış tanımayla ve dışlanmaya katkıda bulunmaktadır (Mohai vd., 2009).

Özetle çevresel adalet hareketi ilk olarak Amerika Birleşik Devletleri'nde zehirli ve tehlikeli atıkların dağılımındaki eşitsizliği vurgulayarak ortaya çıkmış olsa da, günümüzde çevresel adalet kavramı bu eşitsizlik probleminin ötesine geçmiştir. Çevresel adalet kavramının çerçevesi ulaşım, yeşil alana erişim, arazi kullanım kararları, akıllı kalkınma politikaları, su kalitesi ve bölüşümü, iklim değişikliği, enerji, göçmen hakları ve gıda güvenliği gibi birçok konuyu kapsayacak şekilde tematik olarak genişlemiştir. Ayrıca çevresel adalet hareketi mekânsal olarak ilk Amerika Birleşik Devletleri'nden ortaya çıksa da hızla yayılarak küresel bir boyuta ulaşmıştır. Bu nedenle, tematik olarak genişlemenin yanında coğrafi olarak genişlemesi de şartırtıcı değildir. Kanada, Rusya, Japonya, Latin Amerika ve Güney Afrika, Orta Doğu, Çin'de çevresel adalet çerçevesi içerisinde çevresel hareketler varlığını sürdürmektedir; örneğin, Gana'da altın madenciliği, Avustralya'da yerli su hakları, Galler'de rüzgar çiftliği geliştirme, Meksika'da enerji politikaları, Kanada'da somon çiftçiliği, Kaliforniya'da pestisit sürüklenmesi gibi bazı çevresel adalet hareketleri bulunmaktadır. Gıda egemenliği, iklim adaleti, küresel zehirli madde ticareti, yerli halk hakları ve neoliberalizm karşıtlığı gibi çok geniş tabanlı küresel sorunlar nedeniyle çevresel adalet hareketleri dünyanın hemen her noktasında ortaya çıkmaktadır.

3.4 Çevresel Adaletin Ölçümü

Çevresel adalet hem büyüyen bir sosyal hareket hem de bir kamu politikası hedefi olarak değerlendirilmektedir. Çevredeki kirlilik, toksin ve zehirli atıklar hakkında endişelerin bir ifadesi olarak geliştirilen çevresel adalet kavramı, sivil haklar ve

aktivistlerin hedefleri ile bütünleştirilmiş ve ardından aktivizm ve akademik çevreden araştırmalarla desteklenmiştir.

Çevresel adalet, çevresel tehlike ve faydaların adil dağılımına ilişkin olup, çevresel etkiler ve yerleşime atıfta bulunduğu sürece doğası gereği ampirik olmuştur. Literatürde yapılan birçok çalışma çevresel adalet analizleriyle ilişkili olarak metodolojik konuya odaklanmaktadır. Geçmişten günümüze çevresel adalet çalışmaları kantitatif ve tarihsel araştırma yöntemleri ile gerçekleştirilmiştir.

Tarihsel araştırma yöntemleri, adaletsizlik kalıplarını oluşturan coğrafi süreçleri ortaya koyma konusunda yapılan önemli bir araştırma yöntemidir. Tarihsel analiz çalışmaları planlama uygulamalarının, ırka dayalı iş bölümlerinin ve diğer süreçlerin çevresel adaletsizliği nasıl ürettiğini gösteren “Önce kim geldi?” sorusu üzerinden şekillendirmiştir. Yakın zamanda yapılan tarihsel vaka araştırmaları ise genişleyerek arazi kullanımı, gayrimenkul dinamikleri, endüstriyel gelişme, şehir planlama ve demografik değişimin diğer yönlerinin nasıl olduğunu araştırmıştır. Bu çalışmaların birçoğu federal, eyalet ve yerel yönetim kurumlarının politika ve eylemlerin çevresel adalete nasıl katkıda bulunduğuna ilişkin altyapı oluşturmaktadır (Holifield, 2001).

Kantitatif araştırma yöntemleri kavramın aktivistler tarafından demografik kalıplar ile çevresel zararların ilişkisini benimsetmek amacıyla yapılan istatistiksel ve CBS tabanlı çalışmalarıyla çevresel adalet kavramını federal kurumların benimsemesine ve gündemine getirmek amacıyla yapılmaya başlamıştır. Kantitatif çalışmalar çevresel adaletsizliğin, eşiitsizliğin veya ırkçılığın varlığını kanıtlamaya yönelik testler olarak görülmüştür. Bu çalışmalar mekânsal otokorelasyonlu veriler, değiştirilebilir alan birimi problemi, hatalı ve eksik veri, tutarsız değişken seçimi, yakınlığın güvenilir bir risk tahmini sağlayıp sağlamadığı konusundaki belirsizlik dahil olmak üzere birçok metodolojik zorluk bulunmaktadır (Holifield, 2001).

Çevresel adalet çalışmalarında metodolojik olarak önem arz eden konu ise değiştirilebilir alan birimi (MAUP- Modifiable Areal Unit Problem) problemidir. Değiştirilebilir alan birimi problemi ise iki temel konuya dayanmaktadır. Bunlar çalışmanın ölçeği (analiz birimi) ve kapsamı (çalışma alanının coğrafi sınırları)dır (Baden, vd., 2007).

Değiştirilebilir alan birimi sorunu toplu veri kaynaklarını analiz etmek için en uygun birimin seçiminden oluşur. Bir araştırmacı tarafından tanımlanan çalışma alanı

genellikle keyfidir, bu nedenle bu ölçümler yanıltıcı olabilir. Çünkü bu ölçümler seçilen ölçek ve bölgeye göre çok farklı sonuçlar oluşturabilir.

Ölçek etkisi çalışmanın bir bölgeder farklı ölçeklerde farklı analitik sonuçlar ortaya çıkarması olarak ifade edilmektedir. Belirli bir bölgede ölçeği küçültmek gözlemlenen büyük bir değişim sağlayabilir. Çünkü daha büyük ölçekler temelde yatan değişimi maskeleyebilir. Diğer yandan ölçeği küçülterek örneklem boyutunu arttırmak genel bir sonuca ulaşmaktan uzaklaştırır. Bölgesel etki ise verileri çeşitli yapay sınırlara göre grupladığımızda ortaya çıkmaktadır. Örneğin bir ilçe sınırları ve mahalle sınırları düzeyinde yapılan çalışmalar farklı sonuçlar üretmiş olur. Değiştirebilir alan birimi problemi temelde çözülemez bir problem olsa da ölçek ve bölge seçimlerinin nedenlerinin açıklanması çalışma açısından faydalı olacaktır.

Literatürde çevresel adalet kapsamında yapılan ampirik çalışmalar incelendiğinde çevresel adaleti ölçmek için birçok yöntemin geliştirildiğini söylemek mümkündür. Potansiyel olarak çevresel tehlikelere maruz kalan alanların sınırlarını mekansal olarak tanımlamak için kullanılan yaklaşımlar, bu tür alanların sosyodemografik özelliklerini tahmin etmek için kullanılan yaklaşımlar ve istatistiksel analizler kullanılan yöntemlerdir. Literatürde konusuna ve kapsamına bağlı olarak çeşitlenen birçok araştırma yöntemi yer almaktadır. Bu yöntemlerin bir kısmı Çizelge 3.3'te gösterilmektedir.

Çizelge 3.3: Çevresel adalet ölçüm yöntemleri.

Yaklaşım	Yöntem	Kullanım Amacı
Mekansal Yaklaşımlar	Mekansal Tesadüf Analizi	Mekansal çevresel tehlikeler ve tehlikelerin bulunduğu birimin sosyodemografik özellikleri karşılaştırılır.
	Uzaklık Temelli Analiz	Çevresel tehlike ve faydalara olan mesafenin CBS tabanlı bir yazılım ile ölçülerek, etki alanlarındaki sosyodemografik yapı incelenir.
	Kirlilik Model Analizi	Hava kirliliğinin temel alındığı çevresel adalet çalışmalarında kullanılmıştır. Kimyasal emisyonlar ve meteorolojik etkilere bağlı olarak salınan kirliliğin modellenmesi üzerine kurgulanmış bir analiz tekniğidir.

Çizelge 3.3 (devam): Çevresel adalet ölçüm yöntemleri.

Yaklaşım	Yöntem	Kullanım Amacı
Sosyodemografik Yapıyı Tahmin Etmeye İlişkin Yaklaşımlar	Nokta interpolasyonu, Çokgen ve etki alanı analiz teknikleri	Çevresel tehlikeye yakın yerleşim yerlerinin sosyodemografik özelliklerini tahmin etmek amacıyla kullanılır.
İstatiksel Yaklaşımlar	Korelasyon	Çevresel ve sosyo-ekonomik yapı arasında istatistiksel bir ilişkinin olup olmadığını göstermek amacıyla kullanılmaktadır.
	Regresyon Analizi	Çevresel ve sosyo-ekonomik yapı arasında istatistiksel ilişkiyi ölçmek amacıyla kullanılmaktadır.
Endeks Geliştirme Yaklaşımları	Çevresel Adalet Endeksi	Çevresel fayda ve yükler toplum tarafından nasıl bölüştüğünü analiz etmek amacıyla kullanılmaktadır.
	Karşılaştırmalı Çevresel Risk Endeksi	Irksal azınlıklar ve düşük gelirli insanların maruz kalma olasılığını ölçmek amacıyla kullanılmaktadır.
	Toksik Demografik Fark Endeksi	Kentte toksik tehlikelere karşı hassas olan bölgelerin demografik özellikleri kentin diğer bölgelerinin demografik özelliklerinden farklılaşmasını ölçmek amacıyla kullanılmaktadır.
	Toksite Eşitlik Endeksi	Azınlık ve düşük gelirli nüfusun yaşadığı bölgeler potansiyel olarak tehlikeli türde toksik alanlar içerip içermediğine ilişkin kullanılmaktadır.

Çevresel adalet kavramı çalışmaları başlangıçta tehlikeli bölgeler, toksik atıklar ve kirliliğe odaklandığı için kullanılan yöntemlerde çoğunlukla tehlikeye maruz kalan bölgelerin sosyodemografik yapısını tespit etmek amacıyla geliştirilmiştir.

3.5 Dünyada Çevresel Adalet

Tüm çevre sorunları temelde adalet problemiyle ilgilidir. 1970'lerden sonra çevre sorunlarının küresel boyut kazanması çevresel adalet kavramını da küresel bir boyuta taşımaktadır. Küresel boyutta çevresel adaletsizlik ekonomik gelişmişlik, kaynak

bölüşümü ve risk dağılımı konuları üzerine şekillenmektedir. Küresel düzeyde çevresel adaletsizlik sorununa yaklaşım uluslararası sözleşmeler, anlaşmalar ve protokoller, uluslararası çevresel adalet örgütlerinin yaptığı çalışmalarını içeren çözüm arayışları bulunmaktadır. Geçmişten günümüze her ne kadar önemi artsa da çevre, ekonomik çıkarlarla çelişen doğası nedeniyle ulusların gündeminde daha az yer ettiği bilinen bir geçektir.

Çevresel adalet kavramının gelenekselleşmiş kalıplarından sıyrılması ve birbirinde farklı konularda genişleyen yapı sergilemesiyle birlikte dünyada her ulusun kendi problemleri özelinde şekillenen bir kavram haline gelmiştir. Çevresel adalet konusuna dünyadaki her ulusunda sorunları özelinde nasıl farklılaştığını görmek ve bu sorunlara ilişkin yaklaşımlarını ve politikalarını değerlendirmek çevresel adaleti anlamak açısından faydalı olacaktır.

Çevresel adaletin doğduğu ülke olan Amerika Birleşik Devletleri'nde çevresel adalet sorunu 1990'lı yıllarda hükümetin dikkatini çekmeye başlamış ve konunun daha çok ırksal boyutu üzerine yoğunlaşmıştır. 21.yüzyılın başlarında başka kaygıların ortaya çıkması ile birlikte bu konu federal hükümetten eyaletlere devredilmiş ve her eyaletin Çevre Koruma Ajansı rehberliği doğrultusunda çevresel adalet sorunları ve çözümlerine odaklanılmıştır. Bu nedenle ülke içerisinde çevresel adaletle ilişkin üretilen politikalar eyaletler arasında farklılık göstermektedir.

Avrupa'da kentsel çevresel adalet üzerine ilk çalışmalar 1990'ların sonunda, Birleşik Krallık, Almanya, Fransa ve Doğu Avrupa'da yapılmıştır. Bu çalışmalar yerel düzeyde istenmeyen arazi kullanımlarının (LULU) sağlık ve çevresel etkilerinin düşük gelirli ve azınlık topluluklarına dağılımına ilişkin endişeler bağlamında gerçekleşmiştir. Ancak Avrupa'da Amerika Birleşik Devletleri'ndeki ırk çeşitliliğine sahip olmadığı için adaletsizlik parametresi sınıf temelli olmuştur (Fragkou, 2019). Avrupa Birliği'nde çevresel adalet konusuna ilişkin ortak politikalar ise 2000'li yılların başlarında benimsenmiştir. Avrupa Birliği'nde ABD'den farklı olarak çevresel adaletsizliğin ırksal boyutundan öte sosyal nedenlerine odaklanmıştır. Çevresel adaletle ilişkin ilk kurumsal başlangıç "Avrupa için Çevre" sürecinde Dördüncü Bakanlar Konferansında kabul edilen Çevresel konularda bilgiye erişim, karar almada halkın katılımı ve adaletle erişime ilişkin UNECE Sözleşmesi'nin taslağına dayandırılabilir. Çevresel adaletle ilişkin birlik çerçevesinde bir takım söylemler olsa birlik üyeleri kendi ülkeleri içerisinde bu konuya ilişkin önem verme dereceleri farklı olmuştur. İlk

olarak İngiltere ve İskoçya 2000'li yılların başında çevresel adalet kaygılarını politikalarına entegrasyonunu sağlamıştır. Kirletici alanların azınlık toplulukların yakınında bulunduğunu gösteren kanıtlar olsa da Fransa çevresel adaleti gündemine almamıştır. Almanya'daki çevresel adalet tartışmaları ise daha çok halk sağlığı çerçevesinde dikkate alınmıştır. İsveç'te ise çevresel sürdürülebilirlik konuları önemle gündeme alınmış olsa da çevresel adalet konusu dikkate alınmamıştır (Laurent, 2011).

Gelişmekte olan ülkelerde ise çevresel adaletin dağılımında iç faktörlerin yanı sıra dış faktörlerde önem taşımaktadır. Bu ülkelerde kirletici sanayi yatırımları, bu yatırımların konumu, doğrudan yabancı yatırım akışları çevresel adaletsizliği artırma eğiliminde olmuştur. Doğrudan yabancı yatırımlarla gelişmiş ülkeler kirliliği yüksek endüstriyel üretim tesislerini geliştirmekte olan ülkelere kaydırmaktadır. Böylece geliştirmekte olan ülkelerin sert ve ağır olmayan çevre yasalarından faydalanmaktadır. Gelişmekte olan ülkeler ise ülkelerindeki ekonomik gelişmeyi arttırmak pahasına çevresel değerlerinden vazgeçmek durumunda kalmaktadırlar. Gelişmekte olan ülkelere yaşanan hızlı gelişme dinamikleri aynı zamanda ülke içinde de adaletsizliğin artmasına kaynak oluşturmaktadır (Yıldırım, vd., 2017).

Hindistan ve benzeri şekilde kast sistemi etkileri devam eden ülkelerde ise, kast sisteminin oluşturduğu sosyal adaletsizlik her alanda olduğu gibi çevre alanında da varlığını devam ettirmektedir (Finger & Zorzi, 2013).

Günümüzde tartışılan ve önemli bir gündem konusu olan su kıtlığından en çok etkilenen bölgeler Ortadoğu ve Kuzey Afrika'dır. Özellikle Kuzey Afrika'da 50 milyon insan güvenli içme suyuna erişiminden yoksun kalmakta ve bu durum tarımsal üretimde de hasara neden olmaktadır. BM Kalkınma Programı su sorununun toplu olarak ele alınmasına inanarak Su Kaynakları Yönetim planları geliştirilmesine yardımcı olmaktadır. Su sorununu yönetmek için Suudi Arabistan Arap Su Konseyini oluşturmuştur. Ayrıca Suudi Arabistan'da oldukça kirletici olan petrol endüstri tesislerinin konumlarına ilişkin çevresel adalet sorunlarına yol açmaktadır. İsrail Su Komisyonu'na göre, bir Filistinlinin kişi başına ortalama su tüketimi 83m³/yıl iken, bir İsraili için 277 m³/yıl olarak bildirilmiştir. İsrail işgali altında olan Filistin topraklarında çevresel adaletsizliğin diğer bir örneği olarak görülmektedir (Finger & Zorzi, 2013).

Dünyada çevresel adalet kavramı toplumsal, ekonomik ve ulusal ilişkiler bağlamında farklılık gösterdiği ve evrensel olmadığı görülmüştür. Bu bağlamda her ülkenin ortak çevresel adaletsizlik problemleri bulunsa da ülkelerin farklı çevresel problemleri ve dolayısıyla da farklı çevresel adaletsizlik sorunları bulunmaktadır.

Ulus içinde ise belediyeler ve yerel yönetimler kendi yetki alanlarında meydana gelen mekansal organizasyonu ve gelişme türlerini etkileyebilecek organizasyonlara sahiptirler. Bu kapsamda Amerika Birleşik Devletleri'nin çevresel adalet konusunda öncü bir konumda olması nedeniyle ülkede yerel yönetimlerin yapmış olduğu çevresel adalet politikalarını burada değerlendirmek doğru olacaktır. "Local Policies for Environmental Justice: A National Scan" çalışmasında ülkede yerel yönetimlerce oluşturulan çevresel adalet politikaları 6 başlık halinde sıralanmıştır;

- İstenmeyen arazi kullanımının yasaklanması,
- Genel çevresel adalet politika ve programları,
- İnceleme süreçleri,
- Proaktif planlama,
- Mevcut arazi kullanımının hedeflenmesi,
- Halk sağlığı politikalarıdır.

Çevresel adaleti sağlanmanın ve topluluklar üzerinde çevresel olumsuz etkilerin azaltılmasının en doğrudan yolu, halk sağlığına ve çevreye zararlı olan arazi kullanımının yasaklanmasıdır. Toplulukların istenmeyen arazi kullanımına hayır deme hakkı dünya genelinde çevresel adalet mücadelelerinde katalizör olmaya devam etmektedir. Yerel düzey yetkilileri imar planlarında istenmeyen arazi kullanımını engelleme hakkına sahiptir.

Belediyeler yine özellikle arazi kullanım politikasına odaklanarak ve çevresel adaleti geliştirmek amacıyla geniş politika ve programlar oluşturabilir. Bu bağlamda New York ve San Francisco eyaletlerinin yapmış olduğu düzenlemeler bu strateji için örnek oluşturabilir niteliktedir. 2017 yılında New York Kurumlar Arası Çalışma Grubu kurmak ve çevresel adalet çalışması tasarlamak için idari ağını değiştiren bir yasayı kabul etmiştir. Yine 2000 yılında San Francisco Çevresel Adalet programı başlatarak, toplum sağlığı planı, yeşil alan oluşturma ve çevresel adalet alanlarına hizmet eden kar amacı gütmeyne kuruluşlara hibe sağlamıştır.

Çevresel inceleme süreçleri ise yerel yönetimlerin kendi yetki alanlarında gelişimin düzenlenmesi için güçlü bir araç olarak görülebilir. Çoğu belediye planlama ve imar yetkilerine sahip olduğu için gelişme ve genişleme proje ilişkin teklifleri gözden geçirme sürecine halihazırda sahiptirler. İnceleme süreçlerinde teklif edilen projeleri çevresel adalet bakış açısıyla inceleme olanağı sunmaktadır.

Planlama, şehirlerin ve diğer yerleşim birimlerinin gelecekteki gelişiminin tasavvur edebilmesinin ve oluşturulan vizyona yönelik proaktif şekilde çalışmasının bir yoludur. Oluşturulan bu planlar çevresel adaleti açıkça ele almayı amaçlayan kapsamlı planlar olabilir.

Çevresel adalet toplulukları çoğu zaman çevreye zarar veren tesislerin gevşek olarak uygulanan yaptırımlarından müzdariptir. Bu arazi kullanımlarına ilişkin çevresel yaptırımların düzenlenmesi söz konusu olabilir. Bunun yanı sıra mevcut arazi kullanımların oluşturduğu tehlikeleri azaltmaya yönelik çalışmalar geliştirilebilir. Bunlar; tampon bölgeler oluşturmak, aşamalı olarak tesislerin kaldırılması gibi uygulamalar olabilir.

Belediyelerin şehir ve halk sağlığının korunmasında önemli bir rolü bulunmaktadır. Kentlerde halk sağlığını denetleme yollarından biri gürültü, koku, toz ve ışık gibi faktörler üzerinde korumalar uygulayan kuralların benimsenmesidir.

Yapılan çalışma ile birlikte yerel yönetimlerin çevresel adaleti sağlama konusunda birçok farklı düzeyde politika üretebileceği görülmektedir. Özellikle çevresel adaleti sağlama vizyonu ile oluşturulacak kent planları çevresel adaleti sağlama konusunda güçlü bir araç olacaktır.

3.6 Türkiye’de Çevresel Adalet

ABD’de yapılan birçok çalışmadan sonra kavram tüm dünyaya yayılmıştır. Yapılan her çalışma ve araştırma ise çevresel adaletin toplumsal bir olgu olduğunu kanıtlamıştır. Dünyanın her yanındaki toplumlarda çevresel sorunların toplumsal eşitsizlikler düzeyleri boyunca adil dağılmadığını göstermiştir. Bu durum ABD’de ırkçılık boyutları ile öne çıkmış olsa da farklı toplumların farklı eşitsizlik normları üzerinden ilerlemiştir.

Türkiye’de bu kavram konusunda yapılan araştırmalar değerlendirildiğinde; Scopus veri tabanında “environmental justice” taramasıyla 21 adet çalışma yapılmıştır. Ulusal

tez merkezinde ise bu kavram kapsamında 4 adet tez çalışması yapılmıştır. Bu sayılardan anlaşıldığı gibi kavram son 10 sene içerisinde araştırmalara konu edinmiş ve kısıtlı sayıda çalışma yapılmıştır. Bu bağlamda Türkiye’de kavramın yeni tartışılmaya başlandığı söylenebilir. Çevresel adalet çevre politikası, hukuk, siyasal bilimler, felsefe, planlama gibi konuların bir araya geldiği disiplinlerarası bir araştırma alanı olduğu için farklı alanlarda akademik araştırmaların yapıldığını söylemek mümkündür. Ancak çalışma kapsamında planlama disiplini açısından çevresel adalet kavramının vurgulanması nedeniyle Türkiye’de özellikle planlama alanında kısıtlı araştırmalar yapıldığını söylemek mümkün olacaktır.

Türkiye’de çevresel adalet konusu zaman içerisinde farklı ölçeklerde gerçekleşen olaylar çerçevesinde gündeme gelmiştir. Ülke ölçeğinde yapılan projeler (madencilik, barajlar, nükleer santraller, endüstriyel yatırımlar, mega projeler vb.), yaşanan çevresel felaketlere bağlı olarak yaşanan olaylar, çevresel değerlerin bölüşümüne ilişkin konularda çevresel adalet konusu tartışılması gereken bir toplumsal olgu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Türkiye’de son dönemlerde çevresel aktivizm Türkiye'nin kırsal kesiminde madencilik ve hidroelektrik baraj inşaatına yönelik protestolar, 2013’te yaşanan Gezi Parkı Protestoları ve yıkıcı kalkınma planları olarak değerlendirilen Kanal İstanbul Projesi, üçüncü havalimanı ve kırsal alanlarda baraj inşaatı projeleri, çeşitli açık/yeşil alanın yerini alan kentsel gelişmeler gibi uygulamalarla hız kazanmış ve çevresel adalet konusu da gündeme taşınmıştır (Erbil, 2014).

Türkiye’de ülke içerisinde çeşitli konu ve alanlarda çevresel ihtilaflar yaşanmaktadır. Bu ihtilafları ortaya koyan en kapsayıcı çalışma ise, tüm dünyada yer alan çevresel ihtilafları kapsayan Çevresel Adalet Atlası (Environmental Justice Atlas)’dır. Türkiye’de bu ihtilafların yer aldığı atlas Şekil 3.3’te gösterilmektedir.

Atlas üzerinde “Nükleer”, “Maden Ocakları”, “Atık Yönetimi”, “Biyokütle ve Arazi Çatışmaları”, “Fosil Yakıtlar ve İklim Adaleti”, “Su Yönetimi, Altyapı ve İnşaat”, “Turizm Rekreasyon Alanları”, “Biyçeşitlilik Koruma Çatışmaları ve Endüstriyel ve Kamusal Yatırımlar çatışmaları” olmak üzere 10 farklı kategori üzerinden değerlendirilmektedir. Bu atlas üzerinde aynı zamanda ihtilafların yoğunluğu (uykuda-örgütlenme yok, düşük-kısıtlı yerel örgütlenme, orta-sokak protestoları ve görünür örgütlenmeler, yüksek-sokak protestoları, görünür örgütlenmeler,

tutuklanmalar ve şiddet içeren çatışmalar), ihtilafların mevcut durumu (öneri aşamasında, planlanmış durumda, inşa aşamasında, faaliyet göstermekte, durduruldu) gibi ihtilaflara yönelik tüm açıklamalar gösterilmektedir. Bu ihtilaflar düzenli olarak güncellenmektedir.

Şekil 3.3 : Çevresel adalet atlası/Türkiye (Url-4, 2021).

Atlas üzerinde Türkiye’de yer alan 2013’ten beri 60 tane çevresel ihtilaf konusu bildirilmiştir. Bu ihtilafların 1’i Atık Yönetimi, 6’sı Biyolojik Çeşitlilik, 5’i Altyapı, Ulaşım ve Kentsel Dönüşüm, 4’ü Endüstriyel İhtilaflar, 6’sı Fosil Yakıtlar, 12’si Maden, 3’ü Nükleer, 6’sı Orman, Tarım, Toprak ve Hayvancılık İhtilafları, 16’sı Su Yönetimi, 1’i Turizm ve Eğlence Kaynaklı ihtilaflardan oluşmaktadır.

Türkiye’de bu çevresel felaketler ve değer bölüşümüne ilişkin konular ise gündeme gelmiş olaylar doğrultusunda çevresel adalet kapsamında düşünülmesi gereken konular ve yapılan çalışmalar değerlendirilmiştir.

1993 yılında Ümraniye Hekimbaşıda gecekonduların yer aldığı bölgede kontrolsüz çöp depolanması ve bu çöplükte biriken metan gazlarının patlaması sonucunda 27 kişi ölmüş, 12 kişi kaybolmuş ve kaybolan 12 kişinin cesedi ise bulunamamıştır (Url-2,

2017). Bu örnekte görüldüğü gibi yerleşim yerlerine göre artan ve azalan toplumsal eşitsizlik, çevresel risklerin de aynı bağlantıya göre artıp azalabilmektedir. Ümraniye çöplüğünün yer aldığı bölgede toplumun yoksul kesimlerinin yaşadığı ve çevresinde çöp depolama alanı yer alan bölgelerde arazi ve ev fiyatlarının düşük olacağı dolayısıyla yoksul kesime hitap edeceği de bir gerçektir.

Türkiye’de yaşanan diğer örneklerden bir tanesi ise Seyrantepe’de Barbaros Caddesi üzerinde yer alan sağanak yağış gecekondunun üzerine toprak kaymasına sebep olmuştur. Barbaros Caddesi üzerinde yer alan yamaçta yaklaşık olarak 50 gecekondunun yer aldığı ve bu bölgede sık sık toprak kayması yaşandığını ifade etti. Yaşanan bu felakette 1 kişi hayatını kaybetti ve 3 kişi de yaralandı (Url-3, 2009). Dere yatakları çevresine yapılaşmaya gidilmiş ve bu tip riskli bölgelerde yaşamaktan başka bir çaresi bulunmayan, bu bölgelerde ikamet etmenin riskli olduğunu farkında olup bu bölgeden ayrılarak başka bir yere taşınma konusunda maddi imkânlarla sahip olmayan yoksul kesimin şiddetli yağışlarla birlikte yaşanan sel, toprak kayması gibi felaketlere maruz kalması çevresel adalet kapsamında değerlendirilmesi gereken bir konudur.

Yine Türkiye’de paralı plajlar üzerine yapılan bir araştırmada; plajlardan ücret talep edilmesi ekonomik açıdan dezavantajlı grupların dışlanmasına neden olduğu için çevresel adaletsizlik problemine neden olmaktadır. Ülkemizde kıyı alanlarından faydalanma hakkı Anayasa’nın 43.maddesi ve 3621 sayılı Kıyı Kanunu’ndan gelmektedir. Yasal düzenlemelere göre ise bu kaynakların toplumun tüm kesimleri tarafından eşit dağılması gerektiğidir (Akyüz, 2020).

Çevresel adaleti imar planları üzerinden inceleyen bir çalışma Afyonkarahisar ilinde gerçekleştirilmiştir. İmar planları üzerinden istenmeyen arazi kullanımların yakın olduğu yerleşmelerin demografik yapısının değerlendirildiği mekansal bir analiz gerçekleştirilmiştir. Bu analizlerin gerçekleştirilmesi planlama sürecinin ve çevresel adaletin bir parçası olması gerekliliğine vurgulamaktadır (Kaya, 2021).

Türkiye’de çevresel adaletle ilgili bir başka durum ise yasal süreçlerde yaşanan ihlallere yöneliktir. ÇED kapsamında görülen nükleer enerji, maden ocakları, hidro elektrik santraller gibi projelerin değerlendirilmesi çevreye verilecek olumlu olumsuz etkilerin ortaya konulması ve bu etkilerin çevreye zarar vermeyecek şekilde en aza indirilmesi için alınacak önlemlerin belirlenmesi ve teknolojik alternatifler üretilmesi, projelerin uygulanmasının izlenmesini kapsamaktadır (Url-9, 2021). Planlama

sürecinin bir parçası olarak kullanılan Çevre Etki Değerlendirmesi süreçlerinde yaşanan çevresel hak kayıpları yargıya intikal ettiği görülmektedir.

Türkiye’de çevresel adalet konusunun henüz bir yasal dayanağı bulunmadığını, planlamada bir tartışma konusu olmadığını, sadece ülke içerisinde yaşanan çevresel problemlerle kısmen ilişkilendirildiği, akademi camiasında ise yeni tartışılan bir konu olduğunu söylemek mümkündür.

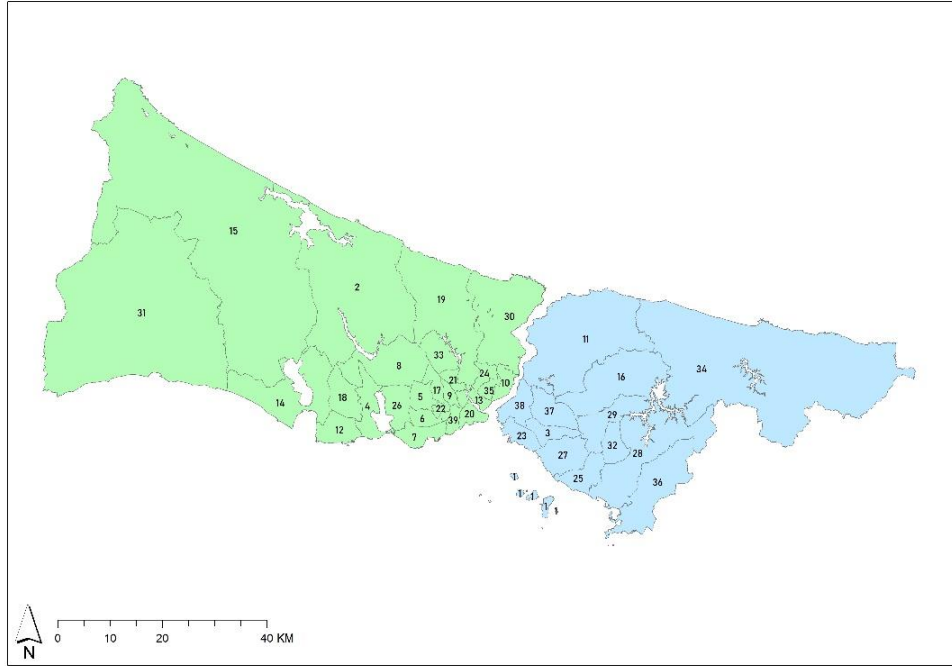
4. İSTANBUL'DA KENTSEL ÇEVRESEL ADALET ANALİZİ

Bu bölümde çalışmanın araştırma yöntemi, çalışmada kullanılan veriler ve yapılan analiz sonucunda elde edilen araştırma bulguları ortaya konmuştur.

4.1 Araştırma Alanı

İstanbul Türkiye'de Marmara bölgesinde yer alan ve ülkenin ekonomik, tarihi ve sosyo-kültürel açıdan en önemli ili konumundadır. 5343 m2 yüzölçümüne sahip olan kent, 15.634.257 kişiye (2021 yılı) ev sahipliği yapmaktadır. İstanbul geçmişten günümüze nüfus hareketlerinin odak noktası konumunda olmuş ve 2000 yılından beri nüfusunu yaklaşık olarak ikiye katlamıştır. Dünyada ekonomik büyüklük açısından 34.sırada yer alan şehrin nüfusunun hızla artışı ve ekonomide yaşanan gelişmeler kentin sınırlı doğal kaynakları ve çevresi üzerinde baskı oluşturmaktadır.

İstanbul'da 39 ilçe yer almaktadır. Hem Asya hem de Avrupa kıtalarında yer alan kentin Avrupa yakasında 25 Asya yakasında ise 14 ilçesi bulunmaktadır (Şekil 4.1, Şekil 4.2).

Şekil 4.1 : İstanbul ilçe haritası.

AVRUPA YAKASI		ANADOLU YAKASI	
2	ARNAVUTKÖY	1	ADALAR
4	AVCILAR	3	ATAŞEHİR
5	BAĞCILAR	11	BEYKOZ
6	BAHÇELİEVLER	16	ÇEKMEKÖY
7	BAKIRKÖY	23	KADIKÖY
8	BAŞAKŞEHİR	25	KARTAL
9	BAYRAMPAŞA	27	MALTEPE
10	BEŞİKTAŞ	28	PENDİK
12	BEYLİKDÜZÜ	29	SANCAKTEPE
13	BEYOĞLU	32	SULTANBEYLİ
14	BÜYÜKÇEKMECE	34	ŞİLE
15	ÇATALCA	36	TUZLA
17	ESENLER	37	ÜMRANİYE
18	ESENYURT	38	ÜSKÜDAR
19	EYÜPSULTAN		
20	FATİH		
21	GAZİOSMANPAŞA		
22	GÜNGÖREN		
24	KAĞITHANE		
26	KÜÇÜKÇEKMECE		
30	SARIYER		
31	SİLVİRİ		
33	SULTANGAZİ		
35	ŞİŞLİ		
39	ZEYTİNBURNU		

Şekil 4.2 : İstanbul ilçe listesi.

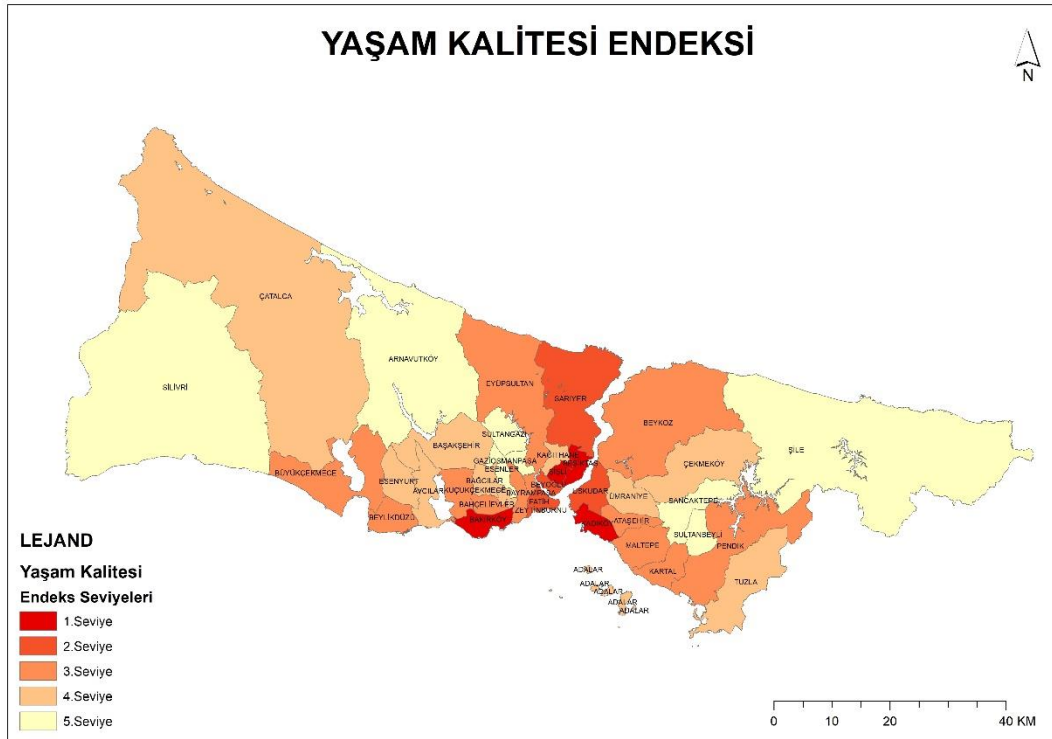
Bölüm 3.2.2.4. Kentsel çevresel adalet bölümünde kentsel çevresel adaletin, mekansal adalet, kent hakkı ve kentsel yaşam kalitesi ile bağdaştırılabilen bir kavram olduğunu daha öncesinde ifade edilmişti. Özellikle İstanbul ilinde kentsel yaşam kalitesine ilişkin yapılmış çalışmaların sonuçlarının bu tezin oluşturulmasında büyük bir motivasyon kaynağı olduğu da belirtilmişti. Bu nedenle İstanbul ilinde kentsel yaşam kalitesi çalışmalarını incelemek İstanbul ilinin genel durumunu görmek açısından faydalı olacaktır.

Bu bağlamda Mustafa Şeker'in 2015 yılında yayımlanan "Quality of Life Index: A Case Study of İstanbul" çalışmasının sonuçları bu bölümde değerlendirmeye alınmıştır. Çalışma kapsamında beşeri ve sosyal sermayeler alanında 44, ekonomik yapı alanında 43 ve altyapı ve ulaşım alanı altında 13 gösterge bulunmakta olup; toplamda 100 gösterge kullanılmıştır. Kullanılan temel gösterge gruplarında yer alan alt göstergeler Çizelge 4.1'de gösterilmiştir.

Çizelge 4.1 : Yaşam kalitesi gösterge grupları (Şeker, 2015).

Beşeri ve Sosyal Sermaye Göstergeleri	Ekonomik Göstergeler	Altyapı ve Ulaşım Göstergeleri
<ul style="list-style-type: none">- Demografik Yapı- Eğitim- Sağlık- Sosyal Yaşam ve Çevre	<ul style="list-style-type: none">- Ekonomik Kapasite- Ticaret ve Finansal Paylaşım- Girişimcilik- Turizm	<ul style="list-style-type: none">- Altyapı- Ulaşım

100 farklı gösterge ile oluşturulan yaşam kalitesi endeksine ilişkin sonuçlar Şekil 4.3 ve Şekil 4.4'te gösterilmiştir. Birinci seviyede 4 ilçe, ikinci seviyede ise 4 ilçe bulunmaktadır. Üçüncü seviyede 12 ilçe ve dördüncü seviyede 11 ilçe bulunmaktadır. Yaşam kalitesinin en az olduğu grupta ise 8 ilçe bulunmaktadır. Bu durum, İstanbul'da kentsel yaşam kalitesinin genel olarak orta düzeyde olduğunu ve birinci ile beşinci düzey yaşam kalitesine sahip ilçeler arasında birçok alanda önemli farklılıklar olduğunu göstermektedir.

Şekil 4.3 : İstanbul'da yaşam kalitesi endeksi haritası (Şeker, 2015'ten elde edilen veriler doğrultusunda üretilmiştir).

1.Seviye	2.Seviye	3.Seviye	4.Seviye	5.Seviye
Beşiktaş	Fatih	Eyüp	Tuzla	Silivri
Kadıköy	Beyoğlu	Maltepe	Kağıthane	Gaziosmanpaşa
Bakırköy	Üsküdar	Kartal	Ümraniye	Sancaktepe
Şişli	Sarıyer	Küçükçekmece	Güngören	Esenler
		Bayrampaşa	Adalar	Sultangazi
		Büyükçekmece	Başakşehir	Şile
		Bahçelievler	Avcılar	Sultanbeyli
		Ataşehir	Bağcılar	Arnavutköy
		Pendik	Esenyurt	
		Zeytinburnu	Çatalca	
		Beylikdüzü	Çekmeköy	
		Beykoz		

Şekil 4.4 : İstanbul’da ilçelere göre yaşam kalitesi endeksi sıralaması (Şeker, 2015’ten elde edilen veriler doğrultusunda üretilmiştir).

Ayrıca bu çalışma kapsamında yaşam kalitesinin bileşenlerinin ölçüldüğü alt endeksler de bulunmaktadır. Bu alt endekselere göre en yüksek endeks sıralamasına sahip ilçeler Şekil 4.5’te gösterilmektedir.

Demografik Yapı	Eğitim	Sağlık	Sosyal Yaşam	Ekonomik Yapı	Ulaşım	Çevresel Yapı
Beşiktaş Üsküdar Kadıköy Şişli Ataşehir	Beşiktaş Kadıköy Bakırköy Üsküdar Şişli	Çatalca Beykoz Tuzla Büyükçekmece Sarıyer	Beyoğlu Kadıköy Beşiktaş Bakırköy Şişli	Şişli Beşiktaş Kadıköy Fatih Beyoğlu	Kadıköy Bakırköy Beyoğlu Fatih Üsküdar	Sarıyer Şile Adalar Beykoz Ataşehir

Şekil 4.5 : İstanbul’da yaşam kalitesi alt endeks gruplarında öne çıkan ilçeler (Şeker, 2015’ten elde edilen veriler doğrultusunda üretilmiştir).

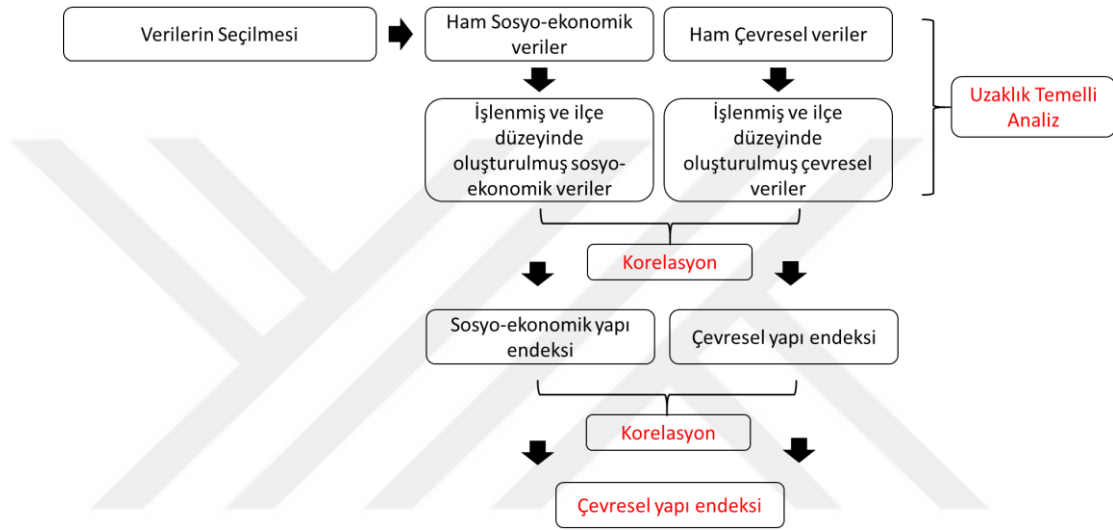
Alt göstergelerde en yüksek endeks puanına sahip ilçeler genellikle benzer ilçeler olduğu gözlenirse de çevresel yapı ve sağlık alt endeksinde yer alan ilçeler diğer endekslerde yer alan ilçelerden farklılaşmaktadır.

4.2 Araştırma Yöntemi

Çevresel adalet kapsamında yapılan kantitatif çalışmalar çevresel adaletsizliğin somut bir kanıtı ortaya koymak açısından önem taşımaktadır. Bu çalışmaların analizlerinin mekansallaştırılması ise seçilen çalışma alanında mevcut durumu daha doğru anlamak ve problemlere ilişkin daha nitelikli ve yerinde çözümler üretmek açısından faydalı olacaktır. Özellikle siyasal bilimler, sosyal bilimler ve felsefe alanında tartışılan

çevresel adalet kavramının planlama disiplini ile ilişkilendirmek amacıyla mekansal analizinin yapılmasını önemli kılmaktadır.

Gerçekleştirilen çalışma kapsamında 3 temel analiz yöntemi kullanılmıştır. Göstergelerin oluşturulmasında uzaklık temelli analiz yöntemi, sosyo-ekonomik göstergeler ve çevresel göstergeler arasında ilişkin saptanması için korelasyon ve ilçeler arasındaki çevresel adaletsizliği ortaya koymak amacıyla çevresel adalet endeksi yöntemi kullanılmıştır. Bu yöntemlerin çalışma kapsamında kullanıldığı aşamalar Şekil 4.6'da gösterilmiştir.

Şekil 4.6 : Araştırma yöntemi akış şeması.

4.2.1 Uzaklık temelli analiz yöntemi

Çevresel adalet çalışmalarından çevresel tehlike veya çevresel faydaların oluşturduğu kaynaklara olan uzaklık veya yakınlığı ölçmek için kullanılan analiz yöntemidir. Bir harita üzerinde yer alan nokta, çizgi veya alan verileri üzerinde CBS tabanlı bir sistem ile çokgenler oluşturma tekniği ile etki alanlarının belirlenmektedir. Etki alanları çalışmanın konusuna ve ülkelerin yönetmeliklerine göre farklı yarıçaplar olarak düzenlenmektedir. Etki alanları içerisinde yer alan alanlardaki sosyodemografik yapı ile etki alanı içerisinde yer almayan sosyodemografik yapının karşılaştırılarak yorumlanmaktadır (Chakraborty, 2011). Çevresel adalet çalışmalarında sıklıkla kullanılan bir yöntem olarak karşımıza çıkmaktadır.

Uzaklık temelli analiz yöntemi bu çalışmada çevresel yapıya ilişkin göstergelerin oluşturulması amacıyla kullanılmıştır. Trafik yoğunluğu, istenmeyen arazi kullanımlarına uzaklık ve su kıyasına yakınlık göstergeleri bu yöntem ile

oluşturulmuştur. Çizgi, nokta ve alan ile mekansal olarak tanımlanan bu göstergelerin GIS tabanlı bir program ile konusuna göre etki alan yarıçapları çizilmiştir. Bu yarıçapların oluşturduğu etki alanları ilçelerin yüzölçümüne bölünerek ilçe içerisindeki etki alan oranları belirlenmiş ve ilçe düzeyinde veriler üretilmiştir. Bu analize ilişkin ayrıntılı açıklamalar “4.3. Verilerin Seçimi, Derlemesi ve İşlenme Yöntemleri” başlığı altında “4.3.3.İstenmeyen arazi kullanımlarına uzaklık”, “4.3.4.Su kıyısına yakınlık”, “4.3.5.Trafik yoğunluğu” başlıklarında ayrıntılı olarak yer almaktadır.

Uzaklık temelli analiz yaklaşımı mekansal göstergelerin ilçe sınırlarını temel alan düzeye indirgenmiş olsa da bu analiz yaklaşımında birtakım kısıtlar bulunmaktadır. İlk olarak uzaklık temelli analiz yaklaşımında çoğu çalışma arazi yüzeyini lineer olduğu varsayımı üzerine gerçekleştirilmektedir. Bu yöntem kapsamında yalnızca birkaç çalışma eğrisel modelleme yöntemleri kullanmıştır. Yöntemdeki diğer bir kısıt ise söz konusu faktörün etki alanının tam olarak ne kadar bir mesafeyi etkileyeceği ve hangi koşullardan etkileneceğinin net olmamasıdır (Chakraborty, 2011). Son olarak ise yüzölçümü büyük olan ilçelerde göstergelerin etkilerini seyreltmekte, yüzölçümü küçük olan ilçelerde ise göstergelerin etkisini arttıran bir durum sergilemektedir.

4.2.2 Çevresel adalet endeksi

Çevresel adalet endeksi çevresel göstergeler ve sosyo-ekonomik göstergelerin bir arada değerlendirilmesi ile oluşturulan bir endekstir. ABD Çevre Koruma Ajansı Çevresel Adalet Endeksini yayınlayan ve haritalandırarak sadece tek bir çevresel gösterge ile birimin demografik yapısını ilişkilendirmektedir. Ancak literatürde yapılan çalışmalarda bu endeks geliştirilerek birçok çevresel göstergelyi birleştiren ve birimin demografik yapısıyla ilişkilendirilen yapıya evrilmesini sağlamıştır.

Literatürde çevresel adalet endeksi kullanılarak yapılan çalışmalara ilişkin bilgiler Çizelge 4.2’de gösterilmiştir.

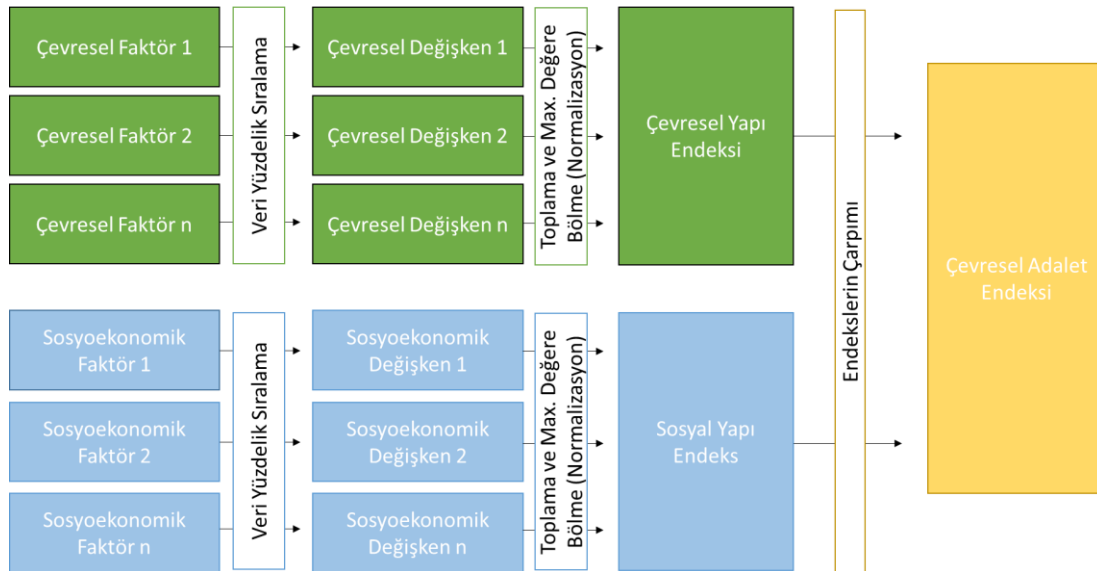
Çizelge 4.2 : Çevresel adalet endeksi kullanılan çalışmalar.

Çalışmalar	Göstergeler	Birim
“Developing an Environmental Justice Index for Small Island States: The Case of Malta” (2020) Maria-Stella Portelli, Elisabeth Conrad & Charles Galdies	Nüfus yoğunluğu (nüfus yoğunluğundaki artış %) Eğitim (ortaöğretim bitiren %) İşsizlik (işsizlik oranı %) NO ₂ % Gürültü kirliliği (gürültü düzeyi %) Yeşil alan eksikliği (0.2’den düşük alan %) İstenmeyen arazi kullanımına uzaklık (etkilenen alan %) Sağlık (hastalık %)	İl
“Development of an environmental justice index to determine socioeconomic disparities of noise pollution and green space in residential areas in Berlin” (2010) Tobia Lakesa , Maria Brückner & Alexander Krüger	Sosyal gelişmişlik endeksi Gürültü düzeyi (dBA) Bitki örtüsü yoğunluğu Yerleşim alanları	İlçe (konut alanlarında)
U.S. Environmental Protection Agency	PM _{2.5} Ozon Hava kirliliğine bağlı kanser riskli Solunum tehlikesi endeksi Trafik yakınlığı Tehlikeli atık yakınlığı Düşük gelirli nüfus Azınlık nüfus	Blok grup
“Green infrastructure provision for environmental justice: Application of the equity index in Guangzhou, China” (2019) Zhanqiang Zhu, Jie Ren & Xuan Liu	Bitki örtüsü yoğunluğu Park alanlarına erişim Oyun alanlarına erişim Su yüzeylerine erişim Geçirimsiz arazi yüzdesi Nüfus yoğunluğu Nüfus yaşı dağılımı Konut kiralama değerleri Nüfusun eğitim durumu	İlçe

Gerçekleştirdiğimiz çalışma kapsamında ise 2020 yılında yayımlanan “Developing an Environmental Justice Index for Small Island States: The Case of Malta” çalışmasında kullanılan EJ endeksi oluşturma yöntemi kullanılmıştır. Bu araştırma yönteminin seçilmesinin temel birkaç nedeni bulunmaktadır. İlk olarak çevresel adalet endeksinin hem çevresel faydaları hem de çevresel yükleri dikkate almaktadır. Çünkü literatürde kullanılan diğer araştırma yöntemleri çoğunlukla kirlilik, zehirli atık tesisleri gibi çevresel yüklerin bölüşümüne odaklanmaktadır. İkinci nedeni ise çalışma kapsamında tek bir çevresel faktör üzerinden değil birçok çevresel faktör üzerinden çevresel

adaletin analiz edilmesine olanak sağlamaktadır. Ayrıca bu araştırma yöntemi ile blok gruplar, mahalle, ilçe, il, eyalet gibi farklı ölçeklerde analiz yapılmasına imkan tanımaktadır. Son olarak ise çevresel adalet endeksi yöntemi analizin mekansallaştırılması için fırsat sunmaktadır.

Çevresel adalet endeksi oluşturulurken öncelikli olarak Türkiye’de üretilen eşdeğer nitelikteki sosyo-ekonomik ve çevresel faktörler belirlenmiştir. Belirlenen bu ham veriler işlenerek her ilçe için ayrı olarak hesaplanmıştır. Veri işleme ve hesaplama yöntemleri ise “4.3. Verilerin Seçimi, Derleme Yöntemleri ve İşlenmesi” bölümünde ayrıntılı bir şekilde açıklanmıştır. Her ilçe için işlenmiş olan veriler normalize edilip, bu değişkenlere ilişkin 20, 40, 60 ve 80. yüzdelik değerleri elde edilmiş ve bu yüzdelikler arasında kalan değerler bulunduğu aralık göz önünde bulundurularak 1 ila 5 arasında puanlandırılmıştır. Ancak hava kalitesine ilişkin veriler tüm ilçelerde hesaplanamadığı için; hava PM_{2.5} değeri 40 altında olanlar +1, PM_{2.5} değeri, 40 üstü olanlar -1 ve izleme istasyonu olmayan ilçeler için ise 0 olarak puanlandırılmıştır. Sosyal yapı ve çevre verilerine ilişkin ayrı olarak elde edilen puanlandırmalar toplanmış ve maksimum toplam değere bölünerek, çevre endeksi ve sosyoekonomik yapı endeksi bulunmuştur. Bu iki endeksin çarpılması ile ise çevresel adalet endeksi elde edilmiştir. Bu endeksin hesaplanma yöntem şeması ise Şekil 4.7’de yer almaktadır.

Şekil 4.7 : Çevresel adalet endeksi hesaplama yöntemi.

Çevresel adalet endeksi yöntemi çevresel adaletin mekansal analizini yapma imkanı sağlasa da analiz yöntemine ilişkin birtakım kısıtları bulunmaktadır. Yönteme ilişkin

kısıtlardan bir tanesi coğrafi analiz birimine ilişkindir. Coğrafi analiz birimi yöntem performansı üzerinde oldukça önemli bir etkiye sahip olup, büyük ölçek birimlerinin kullanılması birim içindeki yüksek değişkenliği maskeleyebilmektedir. Diğer bir kısıt ise çevresel adalet endeksi hesaplanırken göstergelerin puanlarının eşit olarak ağırlıklandırılmasıdır. Çevresel yük veya faydaları oluşturan göstergelerde hangi göstergenin bölümünde daha çok adaletsizlik oluşturacağına ilişkin herhangi bir bilgi bulunmaması ağırlıklandırmanın eşit olarak değerlendirilmesine neden olmuştur (Portelli, vd., 2020).

4.2.3 İlişki analizi (Korelasyon)

İki sayısal gösterge veya ölçüm arasında istatistiksel bir ilişki olup olmadığını, eğer varsa bu ilişkinin yönünü ve şiddetini belirlemek amacıyla kullanılan bir yöntemdir. Göstergelerin normal dağılıma sahip olduğu durumlarda Pearson Korelasyon Katsayısı kullanılırken, normal dağılıma sahip olmayan durumlarda Spearmans Korelasyon katsayısı kullanılmaktadır. Çevresel adalet çalışmalarında ise çevresel ve sosyo-ekonomik yapı arasında istatistiksel bir ilişkinin olup olmadığını ölçmek amacıyla kullanılmaktadır. Korelasyon yöntemi ise bu çalışma kapsamında iki aşamada kullanılmıştır. Verilerin normal dağılımının olmaması nedeniyle ise Spearmans Korelasyon katsayısı (ρ) kullanılmıştır. İlk aşamada tüm sosyo-ekonomik ve çevresel göstergeler arasındaki ilişki tespit edilmiştir. İkinci aşamada ise elde edilen sosyo-ekonomik yapı endeksi ve çevresel yapı endeksi arasındaki ilişkinin yönü ve düzeyi IBM® SPSS® Statistics 22 programı ile ortaya konulmuştur.

4.3 Verilerin Seçimi, Derlenmesi ve İşlenme Yöntemleri

Çevresel adalet çalışmalarında çevreye ve sosyo-ekonomik yapıya ilişkin farklı birçok veri kaynağını kullanılmaktadır. Literatürde yer alan çalışmalar çerçevesinde çevresel adalet endeksinin oluşturulmasına ilişkin verilerin neler olabileceği tespit edilmiş ve bu verilerin ülkemizde üretilebilirliği, ulaşılabilirliği ve ölçülebilirliği kapsamında belirlenmiştir. Literatürde çevresel adalet endeksinin kullanıldığı çalışmalarda hangi verilerin kullanıldığı tespit edilmiş ve gerçekleştirdiğimiz çalışma kapsamında bu verilere eşdeğer veriler temin edilmiştir. Çalışma kapsamında kullanılacak veriler kurumlardan derlenerek, çalışma için uygun hale getirilmiştir. Analizde kullanılacak üzere belirlenen veriler Çizelge 4.3'te verilmiştir.

Çizelge 4.3 : Araştırma kapsamında kullanılan veriler.

Değişken	Gösterge	Tarih	Kaynak
Hava Kirliliği	Yıllık ortalama PM _{2.5} değeri	2020	İBB, Çevre Koruma ve Kontrol Müdürlüğü
Yeşil Alan Miktarı	İlçede kişi başına düşen yeşil alan miktarı (kişi/m ²)	2019	İBB, CBS Müdürlüğü
Su Kıyısına Yakınlık	İlçede su kıyısının erişilebilirlik yüzdesi		İBB, CBS Müdürlüğü
İstenmeyen Arazi Kullanımları Uzaklık	İlçede yer alan atık tesisleri, sanayi üretim tesislerinin etkilediği alan yüzdesi	2020	İBB, CBS Müdürlüğü ve Zabıta Müdürlüğü
Yoğun Ulaşım Akslarına Yakınlık	İlçede yıllık ortalama 10000 aracın geçtiği ulaşım aksının etkilediği alan yüzdesi	2020	İBB, Trafik Şube Müdürlüğü, T.C. Karayolları Genel Müdürlüğü
Nüfus Yoğunluğu	İlçe yüzölçümünün ilçe nüfusuna oranı	2020	https://www.endeksa.com/tr/
Eğitim Düzeyi	İlçede lise ve üzeri eğitim gören kişi yüzdesi	2020	https://www.endeksa.com/tr/
Konut Değerleri	İlçede ortalama konut m ² si değeri	2020	https://www.endeksa.com/tr/
Göçmen Nüfus	İlçede göçmen nüfusun ilçe nüfusuna oranı	2016	Erdoğan, M. (2017) Kopuş'tan Uyum'a Kent Mültecileri Suriyeli Mülteciler ve Belediyelerin Süreç Yönetimi: İstanbul Örneği, Marmara Belediyeler Birliği Kültür Yayınları

4.3.1 Hava kirliliği

Hava kalitesi çevresel adalet konusuna ilişkin yapılan çalışmalarda en yaygın ve sık kullanılan değişkendir. Sadece hava kirliliğinin demografik yapının durumuyla ilişkilendirildiği çalışmalar literatürde yoğunlukla bulunmaktadır. Bu nedenle çalışma kapsamında kullanılan bir gösterge olarak seçilmiştir.

İstanbul ilinde 35 adet hava kalitesi izleme istasyonu bulunmaktadır. Bu hava kalitesi istasyonlarının dağılımı Şekil 4.8'de gösterilmektedir.

İstanbul Büyükşehir Belediyesi Çevre Koruma ve Kontrol Müdürlüğü'nden elde edilen izleme istasyonlarının 2020 yılına ait yıllık ortalama ölçümleri çalışma

Esenyurt'tur. PM_{2.5} değerini oluşturan kaynaklar motorlu taşıtlar, yakıt kullanımları, endüstriyel kaynaklı olmaktadır. Belirtilen bu ilçelerde bu kaynakların yoğun bulunma ihtimali değeri yükseltmektedir.

4.3.2 Yeşil alan miktarı

Kentte yer alan yeşil alan miktarı ve erişilebilirliği çevresel yüklerin telafi edilmesinde önemli bir etkidir. Literatürde yapılan çevresel adalet çalışmalarında kişi başına düşen yeşil alan miktarı, bitki örtüsü yoğunluğu, yeşil alana erişilebilirlik gibi göstergeler sıklıkla kullanılanmaktadır.

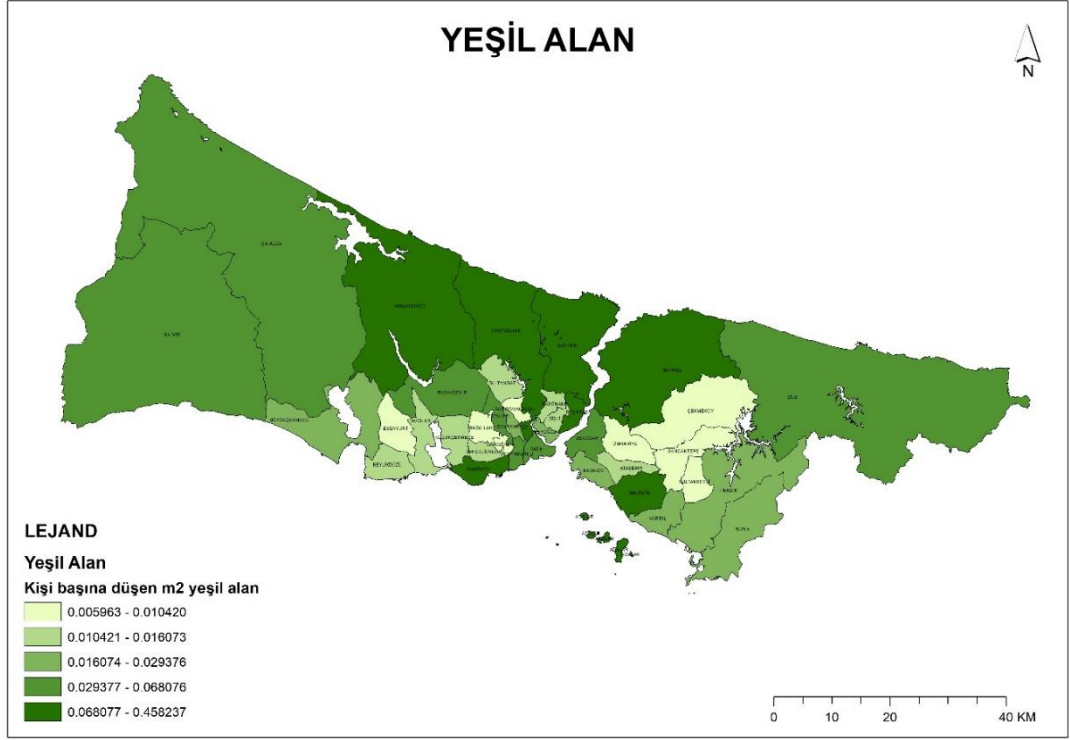
Çalışma kapsamında ise ilçede kişi başına düşen yeşil alan miktarı hesaplanarak endekse girdi sağlanmıştır. İlçelere ait yeşil alan verileri İBB Coğrafi Bilgi Sistemler Müdürlüğünden ArcGIS ortamında temin edilmiştir. Temin edilen mekânsal veriler öncelikli olarak sınıflarına göre ayrıştırılmıştır. Çocuk parkı, park alanları, mesire ve piknik alanları, tabiat parkı, botanik parklar gibi alanlar aktif yeşil alanlar olarak değerlendirilmiş ve refüj gibi pasif yeşil alanlar değerlendirmeye alınmamıştır.

İlçe sınırları içerisinde yer alan yeşil alan miktarı her ilçe için ayrı olarak hesaplanmıştır. Microsoft Excel programı ile ilçe nüfusu ilçede yer alan yeşil alan miktarına bölünerek kişi başına düşen yeşil alan miktarı elde edilmiştir. İlçede kişi başına düşen yeşil alan miktarı verisinin endekse etkisi pozitif yöndedir.

Kişi başına düşen yeşil alan miktarları 39 ilçe için yüzde 20'lik dilimlere ayrılarak sınıflandırılmış ve ArcMap 10.3 programı ile haritalandırılmıştır (Şekil 4.9). Ayrılan bu dilimlere göre;

En yüksek kişi başına düşen yeşil alan miktarına sahip olan ilçeler sırasıyla Adalar, Arnavutköy, Maltepe, Bakırköy, Eyüpsultan, Beykoz, Sarıyer ve Beşiktaş'tır.

En düşük kişi başına düşen yeşil alan miktarına sahip olan ilçeler sırasıyla Sultanbeyli, Gaziosmanpaşa, Esenyurt, Bağcılar, Güngören, Sancaktepe ve Çekmeköy'dür.

Şekil 4.9 : Kişi başına düşen yeşil miktarı haritası (kişi/m²).

Nüfus yoğunluğunun fazla olduğu ilçelerde yeşil alan miktarı yüksek olsa bile nüfusa göre yeterli olmadığı görülmektedir. Bu nedenle özellikle nüfusun yoğunluğunun fazla olduğu ilçelerde kişi başına düşen yeşil alan miktarının azaldığı gözlenmektedir.

4.3.3 Su kıyısına yakınlık

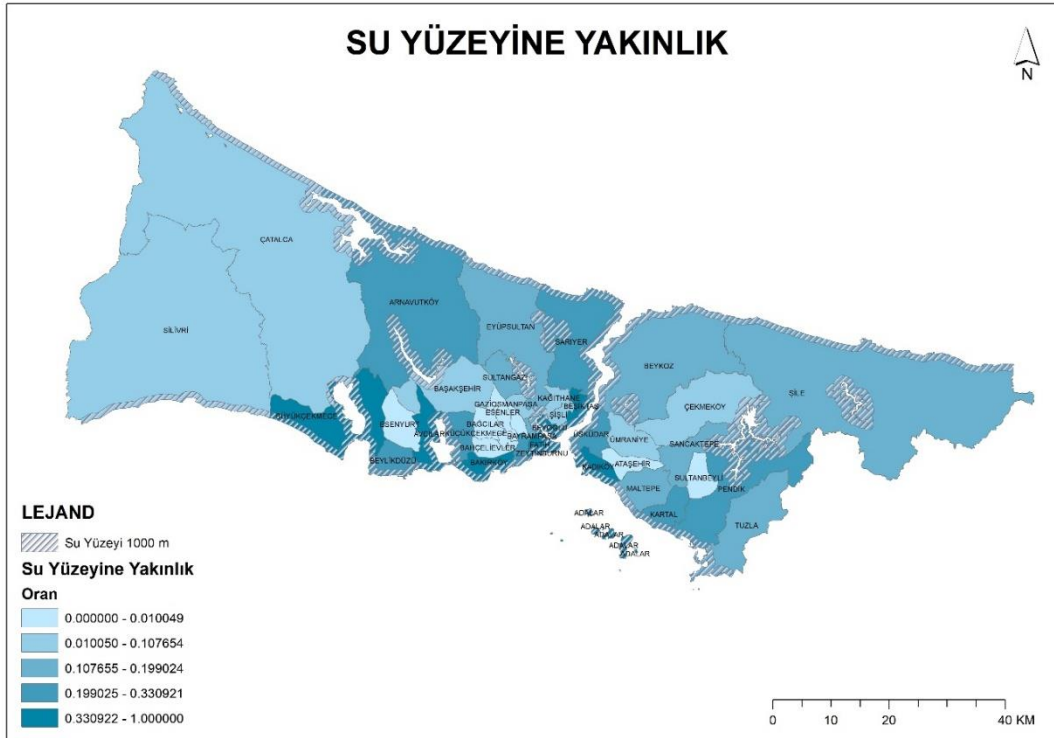
Su kıyıları kent içerisinde kentliye rekreasyon olanağı sunma ve yaşam kalitesini artırma, kent ekolojisini düzenleme, kentsel fauna ve florayı oluşturma gibi önemli fonksiyonlara sahip alanlar olarak öne çıkmaktadır. Literatürde mavi alanlar olarak değerlendirilen su kıyıları kentte yaşayan tüm nüfus gruplarının faydalanması gereken alanlar olduğu belirtilmiştir.

İBB Coğrafi Bilgi Sistemler Müdürlüğü'nden deniz ve göllerin alan verileri ArcGIS ortamında elde edilmiştir. Literatürde yapılan çalışmalar ışığında ise su yüzeylerinin kente etkisi ve kentlinin kıyılara erişim alanı 1000 m olarak belirlenmiştir. Bu alan verilerinden ArcGIS programıyla 1000 m çaplarında etki alanları oluşturulmuş ve bu alanların yüzölçümü ilçelere göre hesaplanmıştır. İlçelerin su kıyısı etki alanlarının yüzölçümünün ilçe yüzölçümüne bölünerek oranı hesaplanmıştır. Su kıyısına yakınlık verisinin endekse etkisi pozitif yöndedir.

Su kıyısından etkilenen alan miktarları 39 ilçe için %20'lik dilimlere ayrılarak sınıflandırılmış ve ArcMap 10.3 programı ile haritalandırılmıştır (Şekil 4.10). Ayrılan bu dilimlere göre;

En yüksek su kıyısından etkilenen alan oranı olan ilçeler sırasıyla Adalar, Beyoğlu, Fatih, Bakırköy, Kadıköy, Beşiktaş, Avcılar ve Büyükçekmece'dir.

En düşük su kıyısından etkilenen alana sahip olmayan ilçeler ise; Bağcılar, Bahçelievler, Bayrampaşa, Esenler, Esenyurt, Güngören, Sultanbeyli ve Ataşehir'dir.

Şekil 4.10 : Su yüzeyine yakınlık haritası.

Kentin kıyı alanları kentin en çok gelişmeye açık, dinamik ve yaşamak için tercih edilen bölgelerdir. Ancak kıyı kullanımlarında yer alan bazı fonksiyonlar kentlinin kıyı kullanım etkilerini engelleyen özellikte de olabilmektedir. Bu nedenle oluşturulan tüm etki alanlarında kıyı alanları etkin bir durumda olmayabilir.

4.3.4 İstenmeyen arazi kullanımlarına yakınlık

Çevresel adalet çalışmaları ilk başta istenmeyen arazi kullanımlarının yerleşimine ilişkin olduğu için çevresel adalet konusunun temel bileşeni olup, literatürde yapılan birçok çalışmada da yerini almıştır. Atık tesisleri ve sanayi üretim tesisleri oluşturduğu

çevresel etkiler ve yerleşimlerine bağlı olarak literatürde istenmeyen arazi kullanımları olarak değerlendirilmektedir.

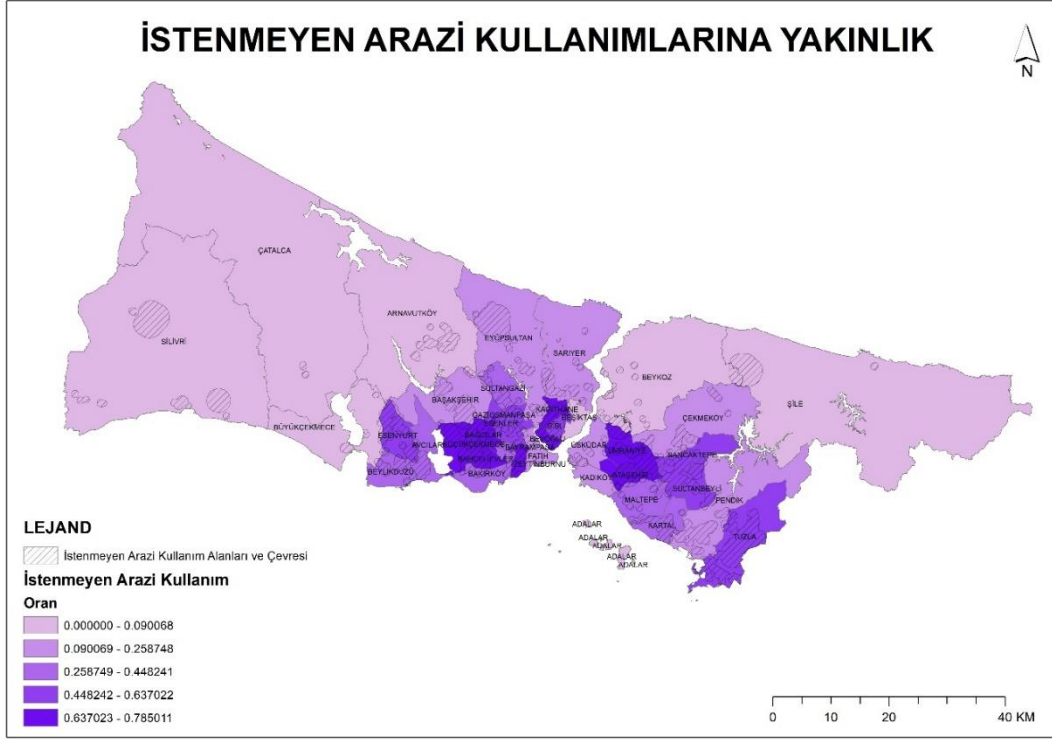
İstanbul ilinde 3 adet düzenli atık depolama tesisi, 8 adet atık aktarma istasyonu faaliyet göstermektedir. Atık tesisleri İBB Atık Yönetim Müdürlüğü'nden temin edilmiş olup, yapılan görüşmeler doğrultusunda atık aktarma istasyonlarının çevresel olarak etkilerinin az olduğu atık depolama tesislerinin nispeten daha çok çevresel etkiler oluşturduğu bilgisine erişilmiştir. Literatürde yapılan çalışmalar ışığında atık depolama tesislerinin 2000 m, atık aktarma istasyonları ise 500 m'lik etki alanları olduğu ifade edilmiştir. Bu bağlamda ArcGIS programı ile atık depolama ve atık aktarma tesislerinin etki alanları oluşturularak her ilçe için yüz ölçümü hesaplanmıştır.

Meskenlerden uzak bulundurulması gereken 1.sınıf garisıhhi müesseselere ilişkin veriler İBB Zabıta Müdürlüğünden temin edilmiştir. Literatürde yapılan çalışmalara bağlı olarak sanayi üretim tesislerinin 500 m'lik etki alanları olduğu ifade edilmiştir. ArcGIS programı ile sanayi üretim tesislerinin etki alanlarının yüzölçümü her ilçe için hesaplanmıştır.

Bu iki verinin birleşimiyle belirlenen etki alanları ilçelerde yer alan istenmeyen arazi kullanım oranını oluşturmuştur. İstenmeyen arazi kullanımlarının etki alanları verisinin endekse etkisi negatif yöndedir. İstenmeyen arazi kullanımlarının etki alanları Şekil 4.11'de gösterilmektedir.

İstenmeyen arazi kullanım etki alanları 39 ilçe için %20'lik dilimlere ayrılarak sınıflandırılmış ve ArcMap 10.3 programı ile haritalandırılmıştır (Şekil 4.11). Ayrılan bu dilimlere göre;

En yüksek istenmeyen arazi kullanım etki alanına sahip ilçeler sırasıyla Zeytinburnu, Beyoğlu, Bağcılar, Küçükçekmece, Bahçelievler, Kağıthane, Ataşehir ve Ümraniye'dir. Ümraniye, Ataşehir ve Beyoğlu ilçelerinde bu oranın yüksek çıkması bu bölgede yer alan atık tesislerinden kaynaklanmaktadır. Diğer ilçelerde ise bu oranın yüksek olma nedeni sanayi tesisleriyle ilişkilidir.

Şekil 4.11 : İstenmeyen arazi kullanımlarına yakınlık haritası.

En düşük istenmeyen arazi kullanım etki alanına sahip ilçeler sırasıyla Adalar, Çatalca, Şile, Arnavutköy, Beşiktaş, Silivri, Büyükçekmece, Beykoz ve Sarıyer'dir. İstenmeyen arazi kullanım etkilerinin düşük olduğu ilçelerde dikkat çeken konu ise yüzölçümlerinin diğer ilçelere oranla daha yüksek olmasıdır. Bu durumda istenmeyen arazi kullanımının etkilerini düşürmektedir.

4.3.5 Trafik yoğunluğu

Ana ulaşım akslarında motorlu taşıtların oluşturduğu hava ve gürültü kirliliğinin bu ulaşım aksları ve çevrelerinde yüksek yoğunlukta olduğu bilinmektedir. Ana ulaşım aksları yakınlarında yaşayan insanların maruz kaldığı gürültü ve hava kirliliği insanlar üzerinde sağlık sorunlarının oluşmasında büyük bir etken olarak değerlendirilmektedir. Literatürde yapılan araştırmalarda yoğun olarak seyahat edilen ulaşım akslarından 150 m'lik bir alanda yüksek kirliliğin olduğunu ve bu kirliliğin 500 m'ye kadar devam ettiği tespit edilmiştir.

Karayolları Genel Müdürlüğü'nden 2020 yılına ait yıllık ortalama günlük trafik yoğunluğu haritaları, İBB Trafik Şube Müdürlüğü'nden ise 2020 yılına ait araç sayım dedektörlerine ve bu dedektörlerin yer aldığı noktalara ilişkin veriler temin edilmiştir. Ana ulaşım akslarından günlük ortalama 10000 üzerinde araç geçen yollar trafik yoğun

yollar olarak belirlenmiştir. Şekil 4.12’de trafik yoğun ulaşım aksları kırmızı çizgiler ile gösterilmiştir. Belirlenen trafik yoğun ulaşım akslarından ArcGIS programıyla 500 m çapında etki alanları oluşturulmuştur. Belirlenen etki alanlarının her ilçe içerisindeki yüzdesi belirlenmiştir. Trafik yoğunluğuna ilişkin verinin endekse etkisi negatif yöndedir.

Şekil 4.12 : Trafik yoğunluğu haritası.

Trafik yoğunluğu etki alanları 39 ilçe için %20’lik dilimlere ayrılarak sınıflandırılmıştır. Ayrılan bu dilimlere göre;

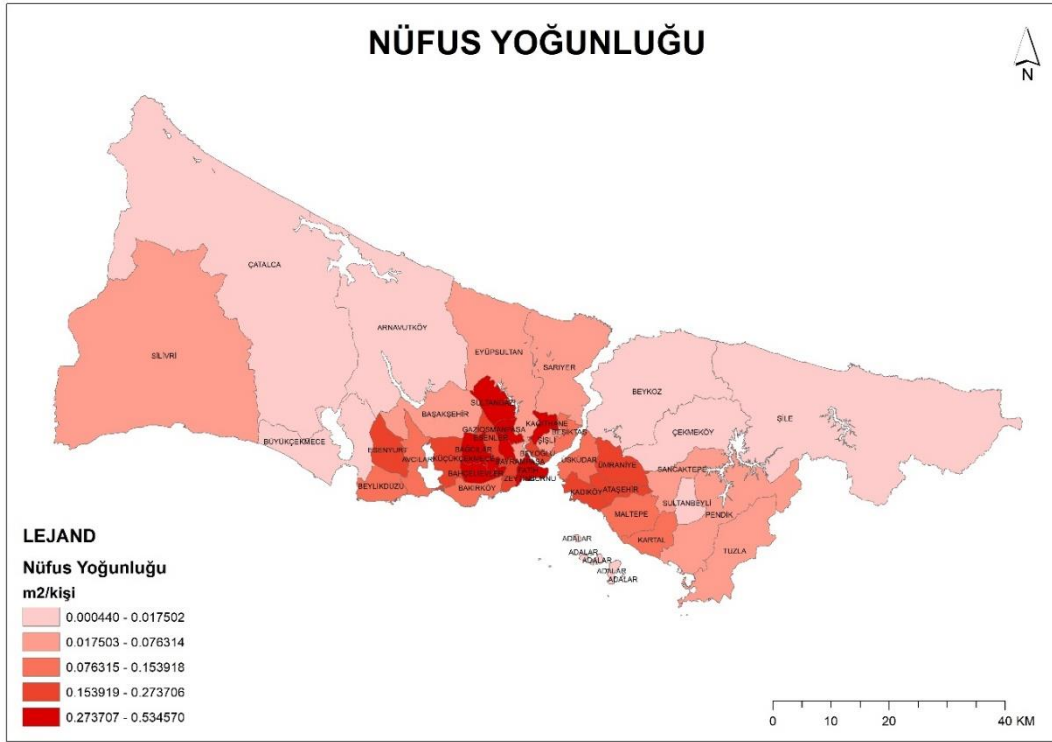
En yüksek trafik yoğunluğu etki alanına sahip olan ilçeler Bahçelievler, Ataşehir, Bayrampaşa, Esenler, Ümraniye, Şişli, Zeytinburnu ve Kağıthane’dir.

En düşük trafik yoğunluğu etki alanına sahip olan ilçeler ise Adalar, Fatih, Çatalca, Beykoz, Sarıyer, Şile, Arnavutköy ve Sultangazi’dir.

4.3.6 Nüfus yoğunluğu

Nüfus yoğunluğu birim alanda yaşayan kişi sayısıdır. İlçe yüzölçümü ilçenin nüfusuna bölünerek ilçenin nüfus yoğunluğu hesap edilmiştir. Verinin endekse etkisi negatif yöndedir.

Nüfus yoğunlukları 39 ilçe için %20'lik dilimlere ayrılarak sınıflandırılmış ve ArcMap 10.3 programı ile haritalandırılmıştır (Şekil 4.13).

Şekil 4.13 : Nüfus yoğunluğu haritası (m²/kişi).

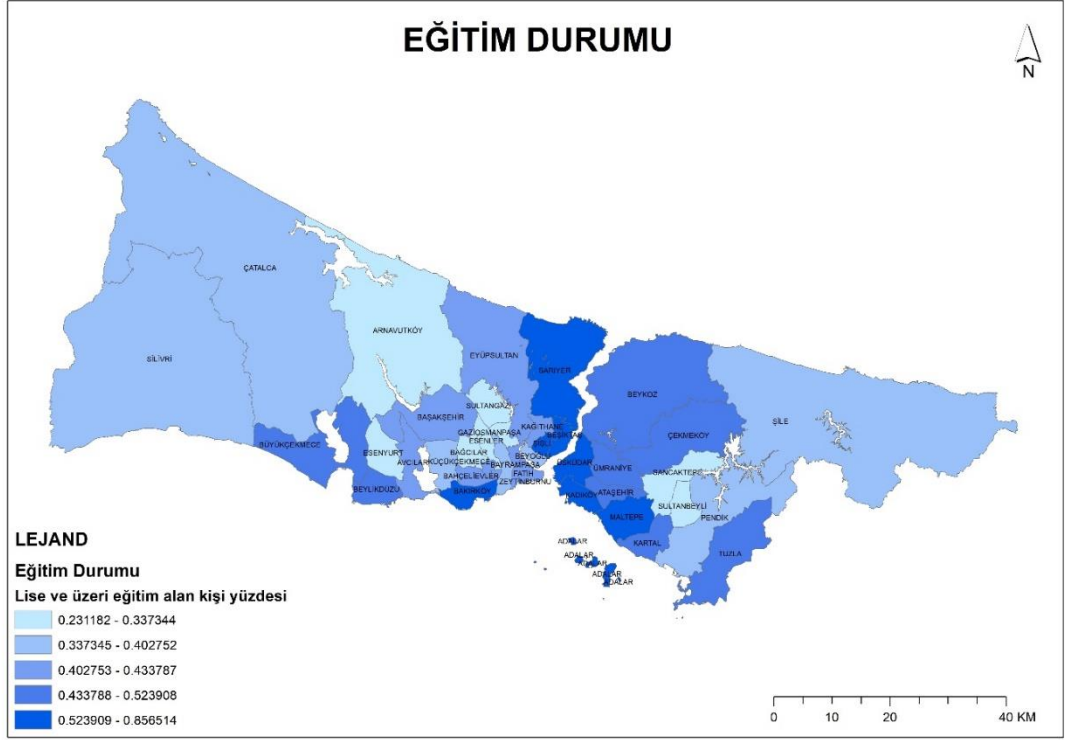
En yüksek nüfus yoğunluğuna sahip ilçeler sırasıyla Sultangazi, Güngören, Gaziosmanpaşa, Bahçelievler, Bağcılar, Bayrampaşa, Kağıthane ve Fatih'tir. Bu ilçelerde nüfus yoğunluğuna bağlı olarak kentsel fonksiyon alanlarının da dolaylı olarak yoğunluk gösterdiği ve doğal alanların da azaldığını söylemek mümkündür.

En düşük nüfus yoğunluğuna sahip ilçeler ise sırasıyla Şile, Çatalca, Sultanbeyli, Arnavutköy, Beykoz, Adalar, Büyükçekmece ve Çekmeköy'dür. Bu ilçeler ise doğal yapının korunduğu, çoğunlukla İstanbul'un çeper ilçeleri olduğu görülmektedir.

4.3.7 Eğitim düzeyi

Eğitim düzeyi olarak belirlenen veri ise lise, lisans, yüksek lisans ve doktora eğitimini tamamlamış kişilerin ilçe nüfusuna bölümü ile elde edilmiştir. Verinin endekse etkisi pozitif yöndedir.

Eğitim düzeyleri 39 ilçe için %20'lik dilimlere ayrılarak sınıflandırılmış ve ArcMap 10.3 programı ile haritalandırılmıştır (Şekil 4.14).

Şekil 4.14 : Eğitim durumu haritası.

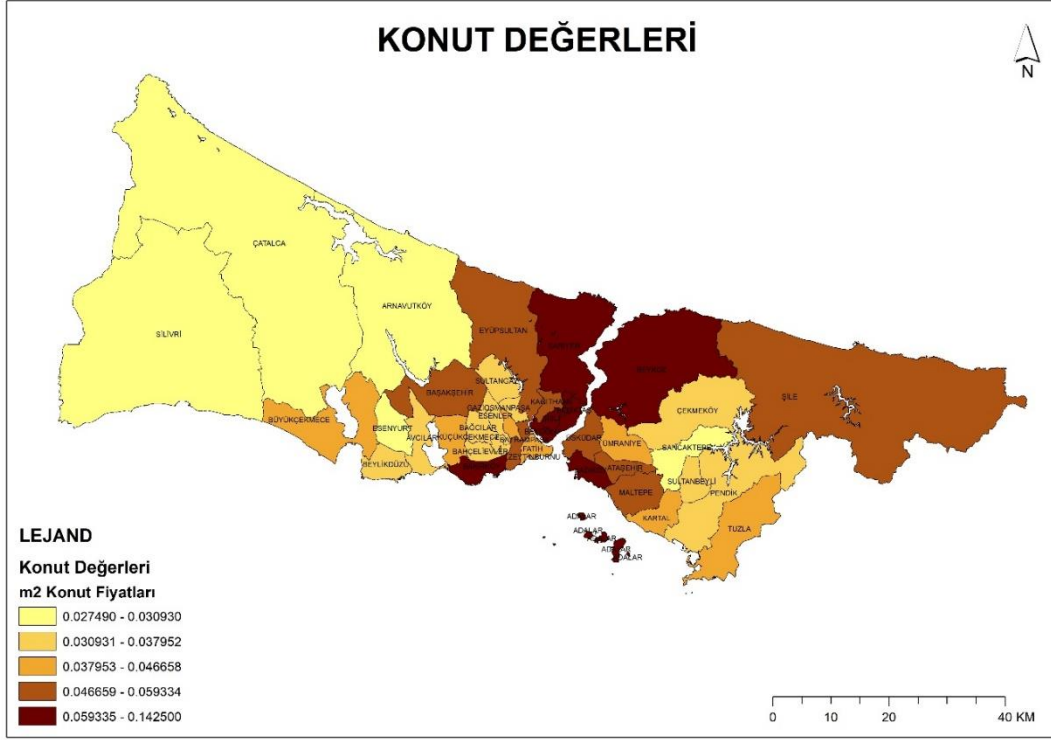
En yüksek eğitim düzeyi olan ilçeler sırasıyla Kadıköy, Beşiktaş, Bakırköy, Adalar, Üsküdar, Şişli, Maltepe ve Sarıyer'dir.

En düşük eğitim düzeyi olan ilçeler sırasıyla Arnavutköy, Sultanbeyli, Sultangazi, Esenler, Bağcılar, Esenyurt, Gaziosmanpaşa ve Sancaktepe'dir.

4.3.8 Konut değerleri

Konut değerleri ilçede ortalama m² ev fiyatı ile gösterilmiştir. Verinin endekse etkisi pozitif yöndedir.

Konut değerleri 39 ilçe için %20'lik dilimlere ayrılarak sınıflandırılmış ve ArcMap 10.3 programı ile haritalandırılmıştır (Şekil 4.15).

Şekil 4.15 : Konut değerleri haritası.

En yüksek konut değerine sahip ilçeler sırasıyla Sarıyer, Beşiktaş, Bakırköy, Beykoz, Kadıköy, Adalar, Şişli ve Beyoğlu'dur. Bu ilçeler İstanbul Boğazı çevresinde yer alan ilçeler olduğu görülmektedir.

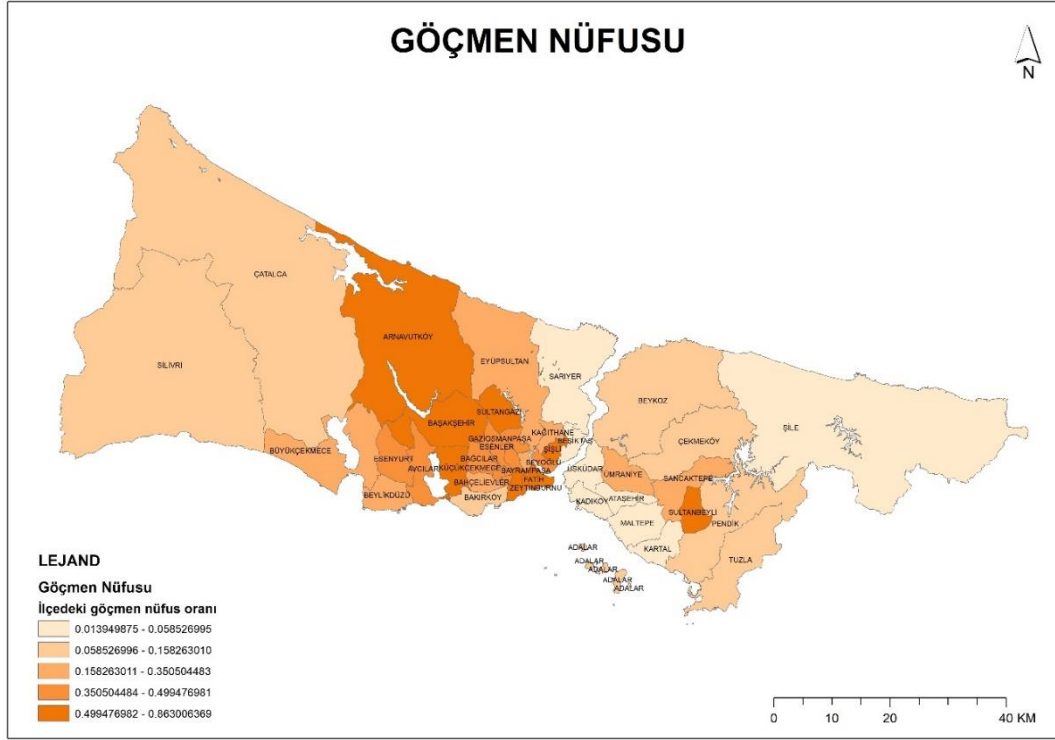
En düşük konut değerlerine sahip ilçeler sırasıyla Esenyurt, Arnavutköy, Sancaktepe, Çatalca ve Silivri'dir. Bu ilçeler ise çoğunlukla kent merkezinden uzakta yer alan çeper bölgelerdir.

4.3.9 Göçmen nüfusu

İstanbul'da yaşayan geçici koruma altındaki Suriyeli mülteciler, farklı yoğunluk ve sayılarda da olsa İstanbul'un 39 ilçesinin tamamında bulunmaktadır. Suriyeli mültecilerin dağılımı ise oldukça belirgin biçimde Avrupa yakasında yoğunlaşmıştır. Kasım 2016 sayılarına göre İstanbul'da bulunan Suriyelilerin % 86'sı (411.318) Avrupa yakasında, % 14'ü ise (67.532) Anadolu yakasında bulunmaktadır. Ancak göçmen sayıları sadece Suriyelilerle sınırlı kalmamaktadır. Pakistanlı, Özbek, Afgan, ve Türkmen gibi bir çok ırk da İstanbul'da yaşam sürmektedir. Ancak bu göçmenlerin sayısının tespit edilmesi konusunda güçlükler de fazladır. Bu nedenle çalışma kapsamında sadece verisi temin edilebilen Suriyeli göçmen nüfusları üzerinden

yapılmıştır. Göçmen nüfus oranı ilçede yaşayan göçmen nüfusun ilçe nüfusuna oranlayarak hesaplanmıştır. Verinin endekse etkisi negatif yöndedir.

Göçmen nüfus oranı 39 ilçe için %20'lik dilimlere ayrılarak sınıflandırılmış ve ArcMap 10.3 programı ile haritalandırılmıştır (Şekil 4.16).

Şekil 4.16 : Göçmen nüfusu haritası.

En yüksek göçmen nüfus oranına sahip olan ilçeler sırasıyla Zeytinburnu, Arnavutköy, Başakşehir, Fatih, Sultanbeyli, Sultangazi, Şişli ve Küçükçekmece'dir.

En düşük göçmen nüfus oranına sahip olan ilçeler sırasıyla Kadıköy, Beşiktaş, Ataşehir, Üsküdar, Kartal, Maltepe, Şile ve Sarıyer'dir.

4.3.10 Verilere ilişkin kısıtlar

Çalışma kapsamında verilere ilişkin kısıtlar; verilerin oluşturulmasında yaşanan problemler, verilerin eksikliği ve verilerin eşdeğerliliği üzerinedir. Çalışma kapsamında verilerin temin edilebileceği en küçük birim olan ilçe düzeyinde veri sağlanmıştır. İlçe düzeyinden daha küçük analiz birimlerinde veri üretilmesi ülkemizde kısıtlıdır.

Literatürde yapılan mekansal analiz yapan çevresel adalet çalışmalarda çevresel yükler, çevresel faydalar ve sosyo-ekonomik yapıya ilişkin demografik birçok

gösterge kullanılmaktadır. Ancak ülkemizde bu verilerin üretilmemesi veya ulaşılamaması çalışmanın sonuçlarının çok yönlü olmasını engellemektedir. Literatürde yer alan ampirik çalışmalarda sıklıkla kullanılan işsizlik oranı, gürültü kirliliğine ilişkin veriler kullanılan analiz biriminde üretilmemesi ve güncel olmaması nedeniyle çalışmada kullanılamamıştır.

Çalışma kapsamında kullanılan göstergelere ilişkin kısıtlar ise Çizelge 4.4' te verilmiştir. Hava kalitesine ilişkin göstergeler hava kalitesi izleme istasyonları doğrultusunda olduğu için ilçe düzeyinde veri üretilmemiştir. Bu nedenle endekse katılım puanlandırılması diğer göstergelerden farklı olarak gerçekleştirilmiştir. Bu nedenle endekse etki oranı diğer göstergelere daha düşüktür.

Çizelge 4.4 : Göstergelere ilişkin kısıtlar.

Değişken	Göstergeye ilişkin kısıtlar
Hava Kirliliği	İlçe düzeyinde haritalandırılmış veri üretilmemesi göstergenin endekse olan etkisini azaltmıştır.
Yeşil Alan Miktarı	Yeşil alanın fiziksel varlığı yeşil alanın erişilebilirliğinin bir göstergesi değildir. Yeşil alanın faydaları ilçe sınırlarına bağlı değildir, komşu ilçeler için daha erişilebilir ve yararlı olabilir.
Su Kıyısına Yakınlık	Su kıyısının faydaları ilçe sınırlarına bağlı değildir, komşu ilçeler için daha erişilebilir ve yararlı olabilir. Arazi lineer değildir.
İstenmeyen Arazi Kullanımlarına Yakınlık	Arazi lineer değildir.
Nüfus Yoğunluğu	Yüksek nüfus yoğunluğu, her zaman aşırı kalabalık ve aşırı gelişme anlamına gelmeyebilir.
Trafik Yoğunluğu	Arazi lineer değildir. Yüksek gelir grupları ulaşım akslarına yakın olma eğilimi göstermektedir.

Su kıyısına yakınlık, istenmeyen arazi kullanımlarına yakınlık ve yoğun trafik bölgelerine uzaklık olarak kullanılan göstergelerde ise yarıçaplarla birlikte bir etki alanı tarif edilmiştir. Bu etki alanları oluşturulurken arazi lineer olarak kabul edilmiştir. Ayrıca çevresel yükler ve faydaların yerleşmelere olan yakınlığı açısından değerlendirilmeye alınmamıştır. Dolayısıyla etki alanları içerisinde herhangi bir yerleşme olmayıp yerleşmeler için çevresel bir yük veya fayda olmayabilir.

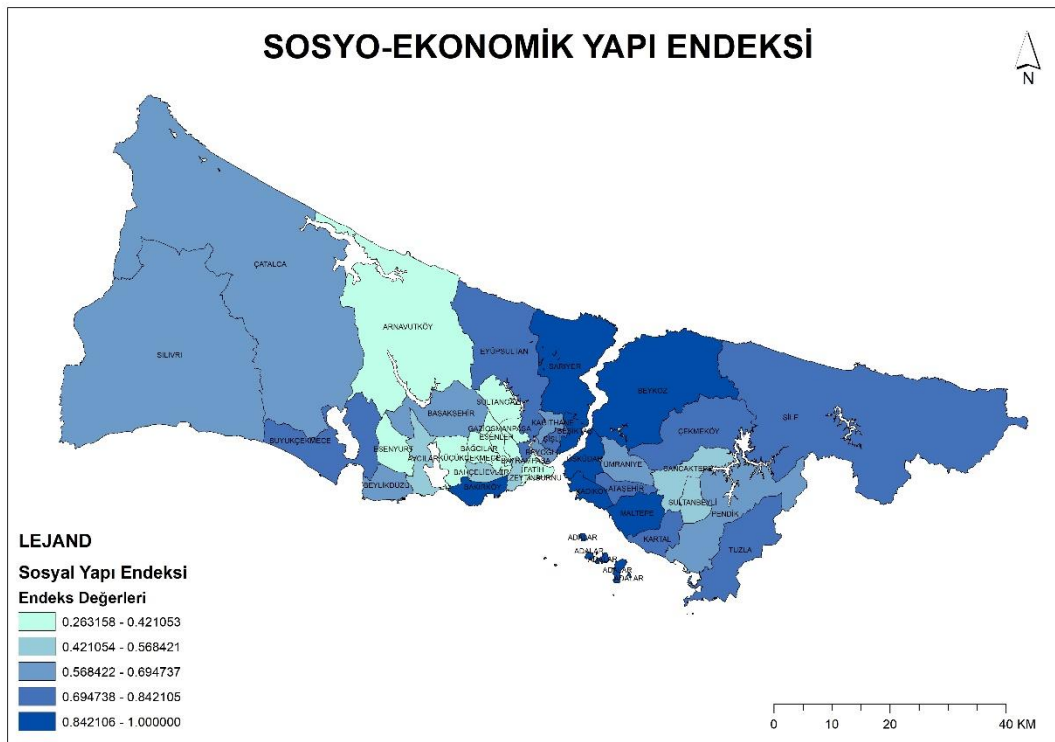
Yeşil alan ve su kıyısına yakınlık gibi göstergelerde çevresel faydalar idari ilçe sınırlarına bağlı olarak değerlendirilmiştir. Ancak bu faydalar idari ilçe sınırlarını aşabilir. Örneğin Beşiktaş'ta yer alan bir park veya Üsküdar'ın kullanılan kıyı alanı başka ilçelerde yaşayan insanlar tarafından kullanılmaktadır.

4.4 Araştırma Bulguları

Yapılan analizler ile sosyo-ekonomik yapı endeksi, çevresel yapı endeksi ve bu endeksler arasındaki ilişki ile çevresel adalet endeksi hesaplanmıştır.

4.4.1 Sosyo-ekonomik yapı endeksi

Nüfus yoğunluğu, eğitim durumu, konut değerleri ve göçmen nüfusa ilişkin göstergelerle sosyo-ekonomik yapı endeks puanını belirlenmiştir. 1-0 değerleri arasında hesaplanan endeksin tavan puanı 1 iken taban puanı 0.26 olarak belirlenmiştir. Ortalama endeks puanı ise 0.63'tür. Bu ortalama altında kalan 23 ilçe bulunmaktadır. Ortalama endeks puanının altında 23 ilçenin kalması da sosyo-ekonomik yapının İstanbul'da ilçeler arasında oldukça heterojen bir yapıda olduğunu göstermektedir. Sosyo-ekonomik yapı endeksine ilişkin harita Şekil 4.17'de gösterilmektedir.

Şekil 4.17 : Sosyo-ekonomik yapı endeksi haritası.

Sosyo-ekonomik yapı endeks puanı değeri 1'e yakın ve yüksek olan ilçeler sırasıyla Adalar, Sarıyer, Beşiktaş, Beykoz, Bakırköy, Kadıköy, Maltepe ve Üsküdar'dır. Yüksek endeks puanına sahip olan bu ilçeler değerlendirildiğinde, ilçelerin mekansal olarak İstanbul'un çoğunlukla merkezinde yer alan ilçeler olduğu görülmektedir. Bu bölgelerin merkeze yakınlığı nedeniyle yüksek konut değerlerine sahip olduğu ve

dolayısıyla yüksek sosyo-ekonomik statüye sahip nüfusun yaşadığı bölgeler olarak değerlendirilmiştir. Ayrıca yapılan yaşam kalitesi endeksi çalışmasında bu ilçelerin en yüksek yaşam kalitesine sahip ilçeler olduğu da görülmektedir.

Sosyo-ekonomik yapı endeks puanı en düşük olan ilçeler ise sırasıyla Sultangazi, Gaziosmanpaşa, Esenyurt, Bağcılar, Esenler, Küçükçekmece, Güngören ve Fatih'tir. Bu ilçeler ise mekansal olarak İstanbul merkezine yakın ilçeleri olup, konut değerlerinin daha düşük olduğu dolayısıyla da nüfus yoğunluğu ve göçmen nüfusun yoğunlukta olduğu ilçelerdir.

Ayrıca nüfus yoğunluğu sosyo-ekonomik gelişmişlik göstergelerinde pozitif bir etken olarak değerlendirilse de nüfus yoğunluğu her zaman gelişme anlamına gelmeyebilir. Nüfusun en yoğun olduğu ilçeler olan Bahçelievler, Güngören, Fatih, Bayrampaşa, Gaziosmanpaşa, Esenyurt, Bağcılar ve Sultangazi'nin sosyo-ekonomik yapı endeks sıralamalarının düşük olduğu görülmektedir.

4.4.2 Çevresel yapı endeksi

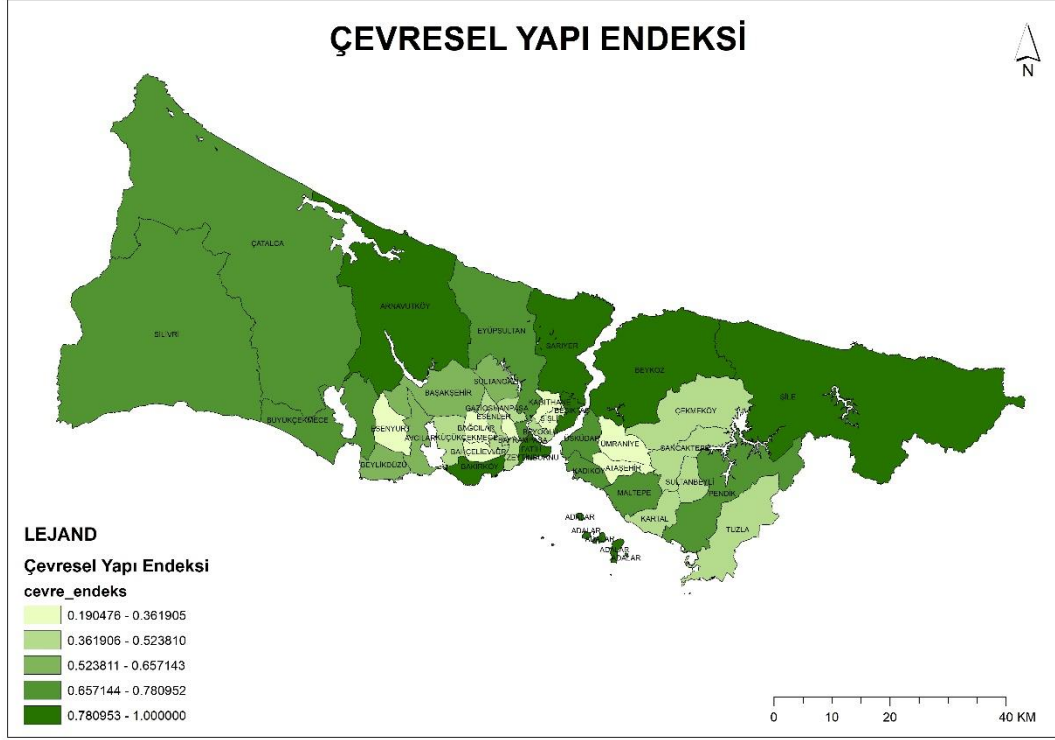
Yeşil alan miktarı, istenmeyen arazi kullanımı, su yüzeylerine yakınlık, hava kalitesi ve trafik yoğunluğuna ilişkin göstergeler kullanılarak çevresel yapı endeks puanı hesaplanmıştır. 1-0 değerleri arasında hesaplanan endeksin tavan puan 1 iken taban puanı 0.19 olarak belirlenmiştir. Ortalama endeks puanı ise 0.57'dir. Bu ortalama altında kalan 20 ilçe bulunmaktadır.

Çevresel yapı endeks puanı en yüksek olan ilçeler sırasıyla Adalar, Arnavutköy, Sarıyer, Beşiktaş, Beykoz, Üsküdar, Fatih ve Şile'dir. Yaşam kalitesi endeksi çalışmasında hesaplanan çevresel yapı endeksi puanıyla paralellik göstermektedir.

Çevresel yapı endeks puanı en düşük olan ilçeler ise sırasıyla Bahçelievler, Esenyurt, Ümraniye, Şişli, Sultanbeyli, Kağıthane, Bağcılar ve Ataşehir'dir.

Şekil 4.18'de gösterilen çevresel yapı endeksi haritası genel hatlarıyla incelendiğinde çevresel yapı endeks puanının yüksek olduğu ilçelerin merkez bölgeden uzak çeper bölgelerinde yoğunlaşması dikkat çekicidir. Bunun temel birkaç nedeni olabilir. Bunlardan ilki uzaklık temelli analiz yaklaşımında çevresel yüklerin etki oranının yüzölçümü büyük olan çeper ilçelerde daha az olduğu görülmesi, yine aynı şekilde yüzölçümü küçük olan merkez ilçelerde etki oranının daha yüksek görülmesi olabilir.

İkinci olarak ise trafik yoğunluğunun oluşturduğu çevresel yüklerin merkezi ilçelerde bulunan ve etkin olan ana ulaşım aksları olarak görülebilir.

Şekil 4.18 : Çevresel yapı endeks haritası.

İstanbul'da yapılmış olan yaşam kalitesi endeksinde alt endeks olarak hesaplanan çevresel yapı endeksinde en yüksek puana sahip ilçeler Sarıyer, Şile, Adalar, Beykoz ve Ataşehir olduğu görülmektedir. Gerçekleştirilen analizle çoğunlukla bu çalışma ile paralellik gösterse de Ataşehir bu konuda dikkat çekmektedir. Bunun nedeni ise yine Ataşehir'in yüzölçümü olarak küçük olması ile trafik yoğunluğu, istenmeyen arazi kullanımlarına yakınlık göstergelerinin oran olarak yüksek yüzdeler ortaya çıkarmış olması olarak değerlendirilebilir.

4.4.3 Sosyo-ekonomik ve çevresel faktörlerin ilişki analizi

Çevre endeksi ve sosyo-ekonomik yapı endeksi arasındaki ilişki ve çalışmada kullanılan göstergeler arasındaki ilişki IBM® SPSS® Statistics 22 ile test edilmiştir. Çevre endeksi ve sosyo-ekonomik yapı endeksleri arasındaki ilişkiyi gösteren saçılım grafiği Şekil 4.19'da verilmiştir. Bu iki endeks arasında pozitif yönlü ve istatistiksel olarak anlamlı, orta düzeyde bir ilişki olduğu gözlemlenmiştir ($p=0,540; p<0,001$).

Spearman's korelasyon katsayısının yorumlanabilmesi için p değerinin 0.05'ten daha küçük olması gerekmektedir. Çizelge 4.5'te gri renkli olan korelasyon katsayısı 0.05'ten küçük, kırmızı renkli olan ρ pozitif ve orta düzeyde ilişki, yeşil renkli olan ρ ise arasında negatif ve orta düzeyde ilişki bulunduran değişkenleri göstermektedir.

Çizelge 4.5 : Çevresel ve sosyo-ekonomik göstergelerin arasındaki Spearman's korelasyonu.

Değişken	Konut Değeri	Nüfus Yoğunluğu	Eğitim Durumu	Göçmen Nüfusu
Trafik Yoğunluğu				
ρ	0,005	0,488	-0,005	0,123
p -değeri	0,976	0,002	0,976	0,454
Su Yüzeyine Yakınlık				
ρ	0,458	-0,197	0,427	-0,191
p -değeri	0,003	0,228	0,007	0,245
Yeşil Alan Miktarı				
ρ	0,487	-0,471	0,383	-0,305
p -değeri	0,002	0,002	0,016	0,059
İstenmeyen Arazi Kullanımı				
ρ	-0,117	0,660	-0,283	0,430
p -değeri	0,477	0,001	0,081	0,006
Hava Kalitesi				
ρ	-0,064	-0,276	-0,101	-0,114
p -değeri	0,697	0,089	0,540	0,490

Trafik yoğunluğu ile nüfus yoğunluğu arasında pozitif orta düzeyde bir korelasyon olduğu görülmekte olup, nüfus yoğunluğu arttıkça trafik yoğunluğunun da arttığı gözlemlenmiştir. Su yüzeyine yakınlık göstergesi ile konut değeri ve eğitim durumu göstergeleri arasında pozitif orta düzeyde bir korelasyon bulunmaktadır. Konut değerinin ve eğitim durumunun yüksek olduğu ilçelerin su yüzeyine yakın ilçeler olduğu da görülen diğer bir ilişkidir. Yeşil alan göstergesinin ise konut değeri ile pozitif orta şiddetli bir ilişki içinde olduğu görülürken, nüfus yoğunluğu ile negatif orta şiddetli bir ilişki içerisinde. Bu durum ise nüfusun yoğun olduğu ilçelerde kişi başına düşen yeşil alan miktarının azaldığını ifade ederken, konut değerlerinin yüksek olduğu ilçelerde kişi başına düşen yeşil alan miktarının arttığını göstermektedir. Son olarak istenmeyen arazi kullanımına ilişkin göstergenin nüfus yoğunluğu ve göçmen nüfusu göstergeleri ile pozitif anlamlı ilişkiler barındırmaktadır.

4.4.4 İstanbul'da çevresel adalet endeksi

Sosyal yapı endeksi ve çevresel adalet endeks puanları sonuçları doğrultusunda çevresel adalet endeks puanı elde edilmiştir. 1-0 değerleri arasında hesaplanan

endeksin tavan puanı 1 iken taban puanı 0.09 olarak belirlenmiştir. Ortalama endeks puanı ise 0.39'dur. Bu ortalama altında kalan 21 ilçe bulunmaktadır.

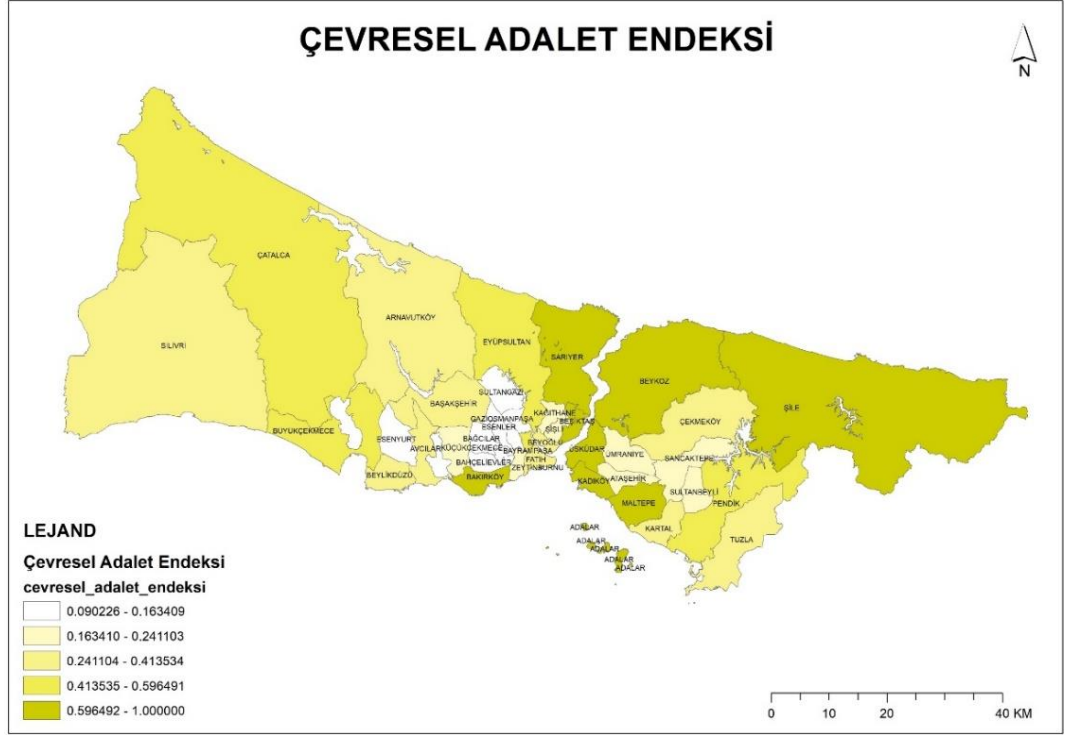
Çevresel adalet endeks puanına ilişkin değerler yüzde 20'lik aralıklara bölünerek gruplandırılmıştır. Çevresel adalet endeks puanı en yüksek ilçeler sırasıyla; Adalar, Sarıyer, Beşiktaş, Beykoz, Bakırköy, Şile, Üsküdar, Kadıköy ve Maltepe'dir. Bu ilçeler hem yüksek sosyo-ekonomik yapı hem de yüksek çevresel yapı puanlarına sahip olduğu görülmektedir. Bahsi geçen bu ilçeler çevresel olarak adil ilçeler olarak değerlendirilmiştir.

Çevresel adalet endeks puanı en düşük olan ilçeler ise sırasıyla; Esenyurt, Bahçelievler, Bağcılar, Gaziosmanpaşa, Bayrampaşa, Sultangazi, Esenler ve Güngören'dir. Bu ilçeler hem düşük sosyo-ekonomik yapı hem de düşük çevresel yapı puanlarına sahip oldukları görülmektedir.

İlçelerdeki çevresel adalet endeks sıralaması ve haritası Şekil 4.20 ve Şekil 4.21'de verilmiştir.

1.GRUP (0.5964 - 1)		2.GRUP (0.4135 - 0.5639)		3.GRUP (0.3032 - 0.4010)		4.GRUP (0.1804 - 0.2255)		5.GRUP (0.0902 - 0.1604)	
ADALAR	1	BÜYÜKÇEKMECE	0.5639	ARNAVUTKÖY	0.4010	SANCAKTEPE	0.2255	GÜNGÖREN	0.1604
SARIYER	0.9047	EYÜPSULTAN	0.5263	BAŞAKŞEHİR	0.3909	ŞİŞLİ	0.2255	ESENLER	0.1578
BEŞİKTAŞ	0.8120	ÇATALCA	0.4812	BEYLİKDÜZÜ	0.3909	ZEYTİNBURNU	0.2255	SULTANGAZI	0.1503
BEYKOZ	0.8120	PENDİK	0.4511	FATİH	0.3408	ATAŞEHİR	0.1879	BAYRAMPAŞA	0.1403
BAKIRKÖY	0.7243	ÇEKMEKÖY	0.4135	AVCILAR	0.3258	KÜÇÜKÇEKMECE	0.1804	GAZİOSMANPAŞA	0.1203
ŞİLE	0.7218	KARTAL	0.4135	BEYOĞLU	0.3032	SULTANBEYLİ	0.1804	BAĞCILAR	0.0902
ÜSKÜDAR	0.6817	SİLVİRLİ	0.4135			ÜMRANİYE	0.1804	BAHÇELİEVLER	0.0902
KADIKÖY	0.5964	TUZLA	0.4135			KAĞITHANE	0.1804	ESENYURT	0.0902
MALTEPE	0.5964								

Şekil 4.20 : Çevresel adalet endeks puanları ve sıralaması.

Şekil 4.21 : Çevresel adalet endeksi haritası.

Çevresel adalet endeksi haritası değerlendirildiğinde Avrupa Yakası'nda çevresel adalet endeksinin Anadolu Yakası'na göre daha düşük olduğu görülmektedir. Anadolu Yakası'nda ortalama endeks puanı 0.49 iken Avrupa Yakası'nda bu değer 0.33'tür. Ayrıca Anadolu yakasında İstanbul ortalama endeks puanının üzerinde yer alan ilçe sayısı 10 iken Avrupa Yakası'nda bu sayı 8'dir.

Bu haritada diğer dikkat çeken bir sonuç ise Çevresel adalet endeks puanının yüksek olduğu ilçelerin kıyı kenarında konumlanmış ve kentin merkezi bölgesinde bulunduğunu söylememek mümkündür.

5. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Toplumların sağlıklı, yaşanabilir çevreye sahip olma, bunu sürdürme ve gelecek nesillere aktarma tüm insanlığın ortak değeri ve hakkı olmuştur. Geçmişte tüm toplumların çevresel kirliliklerden eşit oranda etkilendiği ve çevresel değerlere aynı oranda erişebildiği, kısacası çevre hakkının eşit oranda paylaşıldığı varsayılmaktaydı. Ancak bu varsayım daha sonrasında kanıtlara bağlı olarak geçerliliğini yitirmiştir. Çevresel adalet hareketi de bu varsayımın geçerli olmadığını kanıtlayan bir çevreci sosyal hareket olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu hareketin başlangıcını tetikleyen olaylar temelde ırk, toksik atıklar ve yerseçimine ilişkin olsa da çevresel adalet kavramı zaman içerisinde gelişmiş ve dönüşmüştür. Çevresel adalet kavramının çerçevesi ulaşım, yeşil ve mavi alanlara erişim, arazi kullanım kararları, akıllı kalkınma politikaları, su kalitesi ve bölüşümü, iklim değişikliği, enerji, göçmen hakları, insan sağlığı ve gıda güvenliği gibi birçok konuyu kapsayacak şekilde genişlemiştir. Bu tematik genişlemenin yanı sıra çevresel adalet kavramı bölüşüm adaleti boyutuyla temellenmiş olsa da bölüşüm adaletine ek olarak bölüşümüne ilişkin kararların nasıl alındığı, bu sürece olan katılım, süreçten bilgi alınması ve şeffaflığı temel alan usul adaleti ile farklı toplumsal grupları kabul eden ve eşit gören tanıma adaleti ile birlikte anlamsal dönüşüm yaşamıştır. Hem tematik hem anlamsal olarak genişleyen bu kavram aynı zamanda Amerika Birleşik Devletleri sınırlarını da aşarak küresel bir boyut kazanmıştır.

Çevresel adalet hareketi kentsel alanda başlayan ve özellikle de kentsel alanda tartışılan önemli bir konu olduğu görülmektedir. Çünkü kentsel alanlar insan eliyle üretilen sosyal, ekonomik, politik ve çevresel öğelerin ilişkileri doğrultusunda gelişen, tüm bu öğeler ekseninde eşitlik ve adalet mücadelesinin yoğun olarak yaşandığı alanlardır. Kentsel alanlarda adil kaynak bölüşümü ve arazi kullanıma ilişkin planlama kararları çevresel adaletsizliğin engellenmesi amacıyla önemli bir araç olarak değerlendirilmiştir. Kavramın geliştiği ve öncelikli kamu politikası haline getirildiği Amerika Birleşik Devletleri'nde planlamanın bir parçası haline gelmiştir. Planlama ile

kentlerin gelecekteki gelişiminin tasavvur edilebilmesi ve çevresel adaletin planlama süreçlerinde rol alması adil kentlerin oluşturulmasında önem taşımaktadır.

Çevresel adalet kavramının geleneksel kalıplarından çıkarak genişlemesi ile birlikte bu kavram dünyada her ulusun kendi problemleri özelinde şekillenmesini ve uygulanmasını sağlamıştır. Bu durum ulusal ve yerel düzeyde kavramın politikalar ve üretilen eylemler içerisinde yer almasını sağlamıştır.

Türkiye’de çevresel adalet kavramının siyasi, hukuki ve felsefi zeminde, kısmen de planlama perspektifinde akademik camiada tartışılmaya başlandığı, geçmişte ve günümüzde yaşanan olay ve olguların çevresel adalet ile ilişkisinin kurulduğu ve değerlendirildiğini söylemek mümkün olacaktır. Türkiye’de yaşanan ulusal düzeyde maden ocakları, hidroelektrik barajı inşaatı, büyük çaplı projeler gibi, yerel düzeyde ise atık tesislerine bağlı hasarlar, planlama kararları ve çevresel değerlere erişim gibi konularla ilişkilendirilmiştir. Ancak Türkiye’de çevresel adalet kavramının henüz bir yasal dayanağı bulunmadığı, politika üretiminde veya planlamada bir araç olarak kullanılmadığı, sadece akademik camiada tartışılan bir olgu olduğu görülmüştür.

İstanbul kentinde gerçekleştirilen bu çalışma İstanbul’un ilçelerinin 2020 yılına ait veriler kullanılarak çevresel adalet endeksi yöntemi mekansal bir analizi yapılmıştır. Bu analiz ile İstanbul ilçeleri arasında çevresel yük ve faydaların bölüşümüne ilişkin sonuç ortaya konulmuştur. Çevresel adalet endeksi yöntemi ABD Çevre Koruma Ajansı tarafından çevresel adalet konusuna ilişkin durumu halkla şeffaf bir şekilde paylaşmak amacıyla kullanılan, literatürde ise yapılan çalışmalarda yer alan ve geliştirilmeye çalışılan bir yöntemdir. Çevresel adalet endeksi yöntemi çalışmanın mekansallaştırılmasına olanak sağlayarak, kentsel çevresel adaletsizlik probleminin anlaşılır bir şekilde ortaya konulmasına imkan tanımıştır.

İstanbul’un ilçeleri kapsamında gerçekleştirilen bu çalışmada ilçelerin çevresel yapı ve sosyo-ekonomik yapı endeksleri arasında anlamlı bir pozitif ilişki ortaya çıkmıştır. Bu durum ise heterojen sosyo-demografik yapı sergileyen İstanbul ilçelerinde sosyo-ekonomik yapıya ilişkin endeks puanının arttıkça çevresel yapıya ilişkin endeks puanının da arttığını göstermektedir. Bu iki endeks arasındaki paralellik genel anlamda çevresel adaletsizliğin varlığını açıklamaktadır. Çevresel adalet endeks puanı en yüksek olan ilçelerin Adalar, Sarıyer, Beşiktaş, Beykoz, Bakırköy, Şile, Üsküdar, Kadıköy ve Maltepe olduğu görülmüştür. Bu ilçeler sosyo-ekonomik yapısı gelişmiş,

çevresel faydalardan daha çok yararlanan ve çevresel yüklerle daha az maruz kalan, boğaz bölgesinde yer alan, arazi değeri yüksek olan bölgeler olduğunu göstermiştir. Çevresel adalet endeks puanı en düşük olan ilçeler ise Esenyurt, Bahçelievler, Bağcılar, Gaziosmanpaşa, Bayrampaşa, Sultangazi, Esenler ve Güngören olmuştur. Bu ilçeler ise sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyi daha düşük, çevresel değerlere erişimi daha düşük ve çevresel yüklerle daha çok maruz kalan, merkeze yakın, nüfusun ve göçmen nüfusun daha yoğun olduğu ilçeler olduğu tespit edilmiştir. Diğer dikkat çeken nokta ise Avrupa Yakası'nın Anadolu Yakası'na göre daha çok çevresel adaletsizliğin olduğunu gözlemlenmesidir.

Çalışmanın sonuç ürünlerinden bir diğeri ise çevresel ve sosyoekonomik faktörlerin endekse etkisini inceleyerek ilçelerin hangi faktör doğrultusunda çevresel adalet endeks puanlarının olumlu veya olumsuz etkilendiğini ortaya koymaktır. Faktör etkileri Şekil 5.1'de gösterilmektedir. Sosyo-ekonomik faktörler ve çevresel faktörlerin etkileri genel olarak paralellik gösterse de bazı ilçelerde bu durum farklılaşmaktadır. Ataşehir, Kağıthane, Şişli, Tuzla, Ümraniye, Çekmeköy ve Kartal ilçelerinde sosyo-ekonomik faktörlerin yüksek değere sahipken çevresel faktörlerin düşük değere sahip olduğu görülmektedir. Bu ilçeler arasında özellikle Ataşehir, Şişli, Kağıthane ve Ümraniye ilçelerinin su kıyısına yakın olmadıkları, ana ulaşım akslarına yakın olmaları ve buna bağlı olarak trafik yoğunluğundan etkilenen ilçeler olduğu, istenmeyen arazi kullanımlarına yakın olmaları ve bu bağlamda etkilenme oranlarının yüksek olması ve kişi başına düşen yeşil alan miktarının da az olduğu görülmektedir. Yine Arnavutköy, Sultangazi ve Fatih ilçelerinde çevresel faktörlerin yüksek değere sahipken sosyo-ekonomik faktörlerin düşük değere sahip olduğu görülmektedir. Bu ilçelerin çevresel adaletsizlik dengesini kıran ilçeler olduğu söylenebilir.

Çalışmada kullanılan yöntem ve verileri kapsamında yaşanan analiz birimi, gösterge kısıtlılığı ve göstergelerin puanlandırılması gibi sınırlamalarına rağmen yapılan bu çalışma İstanbul ilinde çevresel adaletsizlik problemini genel hatlarıyla ortaya koyan gösteren bir tablo ortaya çıkararak; yerel düzeyde politika oluşturulabilmesini ve planlama çalışmalarını destekleyebilir nitelikte olup, daha küçük analiz birimlerinde çalışılması, daha etkin göstergelerin kullanılmasının yolunu açan bir adım olduğu düşünülmektedir.

	İLÇELER	ÇEVRESEL FAKTÖRLER				SOSYO-EKONOMİK FAKTÖRLER				
		YEŞİL ALAN MİKTARI	İSTENMEYEN ARAZİ KULLANIMI UZAKLIK	SU YÜZEYİNE YAKINLIK	TRAFİK YOĞUNLUĞU	HAVA KALİTESİ	KONUT DEĞERİ	NÜFUS YOĞUNLUĞU	EĞİTİM DÜZEYİ	GÖÇMEN NÜFUSU
1	ADALAR	↑	↑	↑	↑	↑	↑	↑	↑	
	BAKIRKÖY	↑	○	↑	↑	○	↑	○	↑	
	BEŞİKTAŞ	↑	↑	↑	↓	↑	↑	○	↑	
	BEYKOZ	↑	↑	○	↑	○	↑	↑	↑	
	KADIKÖY	○	↑	↑	○	↓	↑	↓	↑	
	MALTEPE	↑	○	○	○	○	↑	○	↑	
	SARIYER	↑	↑	↑	↑	↑	↑	↑	↑	
	ŞİLE	↑	↑	○	↑	↑	↑	↓	↑	
	ÜSKÜDAR	↑	↑	↑	○	↑	↑	○	↑	
2	BÜYÜKÇEKMECE	○	↑	↑	↓	○	○	↑	↑	
	ÇATALCA	↑	↑	↓	↑	○	↓	↓	↑	
	ÇEKMEKÖY	↓	↑	↓	↑	○	↓	↑	↑	
	EYÜPSULTAN	↑	↑	○	↑	↓	↑	↑	○	
	KARTAL	○	○	↑	↓	↓	○	○	↑	
	PENDİK	○	↑	↑	↑	○	↓	↑	↓	
	SİLİVRİ	↑	↑	↓	↑	○	↓	↑	↑	
	TUZLA	○	↓	○	↑	↓	○	↑	↑	
3	ARNAVUTKÖY	↑	↑	↑	↑	↑	↓	↑	↓	
	AVCILAR	↓	○	↑	↓	↑	↓	○	↓	
	BAŞAKŞEHİR	↑	↑	↓	↑	↓	↑	↑	↓	
	BEYLİKDÜZÜ	↓	○	↑	↑	○	↓	○	↑	
	BEYOĞLU	○	↓	↑	○	↓	↑	↓	↓	
	FATİH	↑	↑	↑	↑	↓	○	↓	○	
	ATAŞEHİR	↓	↓	↓	↓	○	↑	↓	↑	
4	KAĞITHANE	↓	↓	↓	↓	○	↑	↓	○	
	KÜÇÜKÇEKMECE	↓	↓	↑	↓	○	○	↓	↓	
	SANCAKTEPE	↓	↓	○	○	↑	↓	↑	○	
	SULTANBEYLİ	↓	↓	↓	○	↑	↓	↑	↓	
	ŞİŞLİ	↓	↓	↓	↓	↓	↑	↑	↓	
	ÜMRANİYE	↓	↓	↓	↓	↑	○	↓	↑	
	ÖZLÜ	↓	↓	↓	↓	↑	↓	↓	↓	
5	BAĞCILAR	↓	↓	↓	↓	↑	↓	↓	↓	
	BAHÇELİEVLER	↓	↓	↓	↓	↓	↓	○	○	
	BAYRAMPAŞA	○	↓	↓	↓	○	○	↓	↓	
	ESENLER	↑	↓	↓	↓	↑	↓	↓	↓	
	ESENYURT	↓	↓	↓	○	↓	↓	↓	↓	
	GAZİOSMANPAŞA	↓	↓	↓	○	○	↓	↓	↓	
	GÜNGÖREN	↓	○	↓	○	○	↓	○	↓	
	SULTANGAZİ	↓	○	○	↑	↓	↓	↓	↓	
	ZEYTİNBURNU	↑	↓	↑	↓	○	↑	↓	↓	
Açıklama:	↑	Yüksek puan alan faktörler (4 ve 5 puan), Hava kalitesi puanı +1 (İstenmeyen arazi kullanım verileri, trafik yoğunluğu, nüfus yoğunluğu ve göçmen nüfus faktörlerinin etkisi negatif yönlüdür, bu nedenle puanlama sisteminde ters yönde kullanılmıştır.)								
	↓	Düşük puan alan faktörler (1 ve 2 puan), Hava kalitesi puanı -1 (İstenmeyen arazi kullanım verileri, trafik yoğunluğu, nüfus yoğunluğu ve göçmen nüfus faktörlerinin etkisi negatif yönlüdür, bu nedenle puanlama sisteminde ters yönde kullanılmıştır.)								
	○	3 puan alan faktörler, Hava kalitesi puanı 0.								

Şekil 5.1 : İlçe düzeyinde sosyo-ekonomik ve çevresel faktör etkileri.

Özetle; ulusal, uluslararası veya yerel ölçekte kapitalizm ve tüketim üzerine kurulu olan sistem yarattığı çevresel baskıları en savunmasız üzerinde zorladığı bir gerçektir. Bu nedenle çevresel adalet araştırmaları ile mevcut durumun ortaya konulması ve bu çalışmaların politika oluşturulmasında bir altlık olarak kullanılarak politikalar üretmesi çevresel adalet endişelerinin azaltılmasında ve var olan durumu iyileştirmede atılacak önemli bir adımdır. Gerçekleştirilen çalışma sadece çevresel yük ve faydaların bölüşümü üzerinden değerlendirilme yapılmış olsa da İstanbul’da yapılan yaşam kalitesi çalışmaları sonuçları ile paralellik gösteren bir çalışma olmuştur. İstanbul’da eğitim, sağlık, kültür, ulaşım ve çevre gibi hizmetlerinden yine daha az veya daha çok faydalanan nüfus grupları aynı olduğu gerçeğini göstermektedir. Bu durumda gösteriyor ki çevresel adaleti sağlamak için bölüşümü dengeleyici çevresel politikalar üretmek adilliği sağlamak gerekmektedir. Bu politikalar üretilirken karar alma süreçlerine katılabilme, kararlara itiraz edebilme, bilgiye erişiminin tüm nüfus gruplarınca sağlanması, süreçlerin şeffaf bir şekilde yönetimi çevresel adaletin gerçekleştirilmesinde önem taşımaktadır.

KAYNAKLAR

- Abdulahkimoğulları, E., Sezer, Ö. ve Akpınar, M.** (2011). Küresel Ulusal ve Yerel Düzeyde Bir İnsan Hakkı Olarak Çevre Hakkının Gelişimi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 14, 61-87.
- Akın, F.** (2004). “Küreselleşme, Kuzey-Güney ve Yoksulluk”, G.Ü. İ.İ.B.F. Dergisi, 6/2, 81-94.
- Akpolat, Y., Kokalan Çımrın, F. & Çalıklan, A.** (2013). Kentsel Yaşam Kalitesi Ölçümlerinde Kavramsal Değerlendirmeler ve Boyut Önerileri, Journal of Economy Culture and Society 2021; 63: 1-23.
- Akyüz, E.** (2020). Türkiye’de Çevre Adaleti: Paralı Plajlar Üzerine Bir İnceleme, Kent ve Çevre Araştırmaları Dergisi, 2(2), 88-106.
- Akyüz, E.** (2021). Çevresel Adalet, Paradigma Akademi Basın Yayın Dağıtım, Çanakkale.
- Anguelovski, I.** (2013). New Directions in Urban Environmental Justice: Rebuilding Community, Addressing Trauma, and Remaking Place, Journal of Planning Education and Research, 33(2), 160-175.
- Atay Kaya, İ.** (2021). Proximity to locally unwanted land uses as an indicator in environmental justice measurement through urban plans, Int.J.Global Warming, 24(1), 38-54.
- Atay Kaya, İ., & Kaya Erol, N.** (2016). Conflicts over Locally Unwanted Land Uses (LULUs): Reasons and solutions for case studies in Izmir (Turkey), Land Use Policy, 58, 83–94.
- Aydın, Y.** (2019). Nesiller Arası Adalet: Rawls’cu Bir Savunma, Bartın Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Bartın.
- Baden, B. M., Noonan, D. S., & Turaga, R. M. R.** (2007). Scales of justice: Is there a geographic bias in environmental equity analysis?, Journal of Environmental Planning and Management, 50(2), 163–185.
- Balkaya, F.** (2014). Yeni Toplumsal Hareket Çeşidi Olarak Çevreci Hareketler, Küresel İktisat ve İşletme Çalışmaları Dergisi, 3(5), 32-42.
- Been, V. & Gupta, F.** (1997) Coming to the Nuisance or Going to the Barrios?, A Longitudinal Analysis of Environmental Justice Claims. Ecology Law Quarterly, 24(1), 1-56.
- Bell, K.** (2014). Achieving Environmental Justice: A Cross-National Analysis, Bristol: Polity Press, 15-64.
- Bilgili, M.Y.** (2015). Anayasal Bir Hak Olarak Çevre Hakkı, Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 6(2), 563-584.
- Bilir, F., Handemir, B.** (2011). Çevre Hakkı ve Uygulaması, International Conference on Eurasian Economies, 143-149.

- Bullard, R.D.** (1994). Environmental Justice for All: It's the Right Thing to Do, *University of Oregon Journal of Environmental Law and Litigation* 9, 281-308.
- Bullard, R.D.** (2000). *Dumping in Dixie: Race, Class, and Environmental Quality*. Third edition, Westview Press.
- Castells, M.** (2008). *Kimliğin Gücü* (Çev. Ebru Kılıç), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Cerit Mazlum, S.** (2017). *Yeni Toplumsal Hareketler*, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Anadolu Üniversitesi Basımevi, Eskişehir, 191-252.
- Chakraborty, J., Maantay, J. A., & Brender, J. D.** (2011). Disproportionate Proximity to Environmental Health Hazards: Methods, Models, and Measurement, *American Journal of Public Health*, 101(S1), S27–S36.
- Clough, E.** (2018). Environmental Justice and Fracking: A Review. *Current Opinion in Environmental Science & Health*, 3, 14–18.
- Corburn, J.** (2017). Concepts for Studying Urban Environmental Justice. *Current Environmental Health Reports*, 4(1), 61–67.
- Çeken, H., Ökten, Ş., Ateşoğlu, L.** (2008). Eşitsizliği Derinleştiren Bir Süreç Olarak Küreselleşme ve Yoksulluk, *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 9(2).
- Çopuroğlu, Y.C. & Çetin, B.N.** (2010). Yeni Sosyal Hareketler Paradigması Bağlamında Türkiye'deki Küreselleşme Karşıtı Grupların Birbirleriyle ve Dünyadaki Karşıtlarla Karşılaştırılması, *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 13(1), 67-100.
- Dadak, K.** (2015). Yeni Kuşak Hak Olarak Çevre Hakkı, *Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi*, 0(5), 309-326.
- Demirci, M.** (2013). İklim Değişikliği ve Dağıtıcı Adalet, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 8(2), 183-203.
- Elvers, H.D., Gross, M., & Heinrichs, H.** (2008). The Diversity of Environmental Justice, *European Societies*, 10(5), 835–856.
- Erbil, A.** (2014). Benefiting From the Environmental Justice Paradigm as a Conceptual Framework in Turkey, *Planlama*, 24(2), 67-73.
- Erdil, N.** (2020). *Yeni Sosyal Hareketler İçinde Kadın Hareketlerinin Türkiye'ye Yansımaları ve Etkileri*, Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Edirne.
- Ersoy, M.** (2007). *Kentsel Planlama Kuramları*. Ankara: İmge Yayınevi. First National People of Color Environmental Leadership Summit, (1999), *The Principles of Environmental Justice*, Washington, DC.
- Finger, M.O. & Zorzi, F.B.** (2013). Environmental Justice, *UFRGS Model United Nations Journal*, 1, 222-243.
- Fragkou, M. C.** (2019). Environmental Justice, *The Wiley Blackwell Encyclopedia of Urban and Regional Studies*, 1–6.
- Gelobter, M.** (1994). The Meaning of Urban Environmental Justice. *Fordham Urban Law Journal*, 21 (3), 841-856.

- Giddens, A.** (2000). *Sosyoloji*, yayıma hazırlayan: Cemal Güzel, Kırmızı Yayınları, İstanbul.
- Göktolga, O.** (2013). Yeni Siyaset ve Ekolojik Hareketler, Bireyler ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi, 3(1), 127-136.
- Gönüllü, G.** (2014). Çevresel-Kentsel Hakların Gelişimi: Dünyada ve Türkiye’de Kentsel Haklar, İnsan Hakları Yıllığı, 32, 31-52.
- Görün M., & Kara M.** (2010). Kentsel dönüşüm ve Sosyal Girişimcilik Bağlamında Türkiye’de Kentsel Yaşam Kalitesinin Artırılması, Yönetim Bilimleri Dergisi 8 (2), 139-164.
- Güzel, B. & Buz, S.** (2019). “Yeşil” Yoksulluk, Çevresel Adalet ve Sosyal Hizmet, Toplum ve Sosyal Hizmet, 30(3), 1052-1069.
- Hadi, A.** (2015). Çevresel Adalet: Barajların Thatta Delta Bölgesinde Yaşayan Topluluk Üzerindeki Sosyal Etkileri, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara.
- Hakimoğulları, E., Sezer, Ö., Akpınar, M.** (2011), Küresel Ulusal ve Yerel Düzeyde Bir İnsan Hakkı Olarak Çevre Hakkının Gelişimi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 14, 61-88.
- Harvey, D.** (2013). Sosyal Adalet ve Şehir, (Çev. Mehmet Moralı), Metis Yayıncılık, İstanbul.
- Hira, İ.** (2016). Yeni Toplumsal Hareketler: Politik Öncelikten Kimlik Vurgusuna, Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi, 11(1), 143-156.
- Holifield, R.** (2001). Defining Environmental Justice and Environmental Racism, Urban Geography, 22(1), 78–90.
- Kabaoğlu, İ.** (1998). Çevre Hakkı Üzerine (Bir Danıştay Kararının Düşündürdükleri), İnsan Hakları Yıllığı, 10 (1), 107-137.
- Kaypak, Ş.** (2013). Çevre Sorunlarının Çözümünde Küresel Çevre Politikalarının Önemi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 31, 17-34.
- Kaypak, Ş.** (2017). Çevre Hakkı ve Kentsel Alanlarda Uygulanması, Al Farabi 1. Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi Kongre Kitabı, 1037-1059, Gaziantep.
- Keleş, R.** (2015). 100 Soruda Çevre, Çevre Sorunları ve Çevre Politikası, Yakın Kitabevi, İstanbul.
- Keleş, R. ve Ertan, B.** (2002). Çevre Hukukuna Giriş, İmge Yayınevi, Ankara
- Kılıç, S., Tok, N.** (2014). Geleneksel Adalet Anlayışından Çevresel Adalet Anlayışına, Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi, 6(3), 213-228.
- Kuehn, R.** (2000). A Taxonomy of Environmental Justice, Aboriginal Policy Research Consortium International (APRCi). 307. <https://ir.lib.uwo.ca/aprci/307>
- Laurent, E.** (2011). Issues in Environmental Justice within the European Union, Ecological Economies, 70, 1846-1853.

- Lefebvre, H.** (2011) "Kent Hakkı" Çeviren: Gizem Aksümer, Julia Strutz, Eğitim Bilim Toplum Dergisi, 9(36), 140-152.
- Marcuse, P.** (2012). The Right to Creative City, <http://vimeo.com/29290392>.
- Martinez-Alier, J., Temper, L., Del Bene, D., & Scheidel, A.** (2016). Is there a global environmental justice movement? *The Journal of Peasant Studies*, 43(3), 731–755.
- Mohai, P., Pellow, D., Roberts, T.** (2009). Environmental Justice, *The Annual Review of Environment and Resources*, 34, 405-430.
- Orhan, Ö** (2009). Environmental Justice in World Politics, *Alternatives: Turkish Journal of International Relations*, 8(1), 59-84.
- Örçen Güler, İ. & Turan, A.** (2020). Kentsel Çevresel Adalet ve Kent Planlaması İlişkisi, *Vankulu Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5, 7-20.
- Özbek Sönmez, İ.** (2012). Kent Planlama ve Adalet İlişkisinin Değişen İçeriği, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 98, 283-300.
- Özdek, E. Y.** (1993). İnsan Hakkı Olarak Çevre Hakkı, TODAİE Yayını, Ankara.
- Özdemir Sönmez, N. & Yakın İnan, Ö.** (2019). Kentsel Yaşam Kalitesi Ölçüm Yöntemlerinin Geliştirilmesi, *International Journal of Economics, Politics, Humanities & Social Sciences*, 2(3), 185-198.
- Özkan, S.** (2015). İnsan Haklarının Tarihsel Gelişimi ve Kuşak Sınıflandırması, *Akdeniz Üniversitesi, Hukuk Fakültesi Dergisi*, 5(1), 111-126.
- Özkaynak, B.** (2019). Environmental justice, climate justice, and the green economy, *Handbook of Green Economics*, 93–116.
- Parks, B. C. & J. T. Roberts** (2006), "Globalization, Vulnerability to Climate Change, and Perceived Injustice", *Society and Natural Resources*, 19(4), 337-355.
- Pellow, D.N, Brulle R.J.** (2005). *Power, Justice, and the Environment: A Critical Appraisal of the Environmental Justice Movement*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Peters, A.** (2015). Environmental Justice – A Three Dimensional Parts, *International Journal of Scientific Research and Innovative Technology*, 2(5), 27-36.
- Portelli, M.-S., Conrad, E., & Galdies, C.** (2020). Developing an Environmental Justice Index for Small Island States: The Case of Malta, *Sustainability*, 12(22), 9519.
- Rootes, C.** (1999). Environmental Movements: From the Local to the Global, *Environmental Politics*, 8 (1), 1-12.
- Saha, R. & Mohai, P.** (2005) Historical context and Hazardous Waste Facility Siting: Understanding Temporal Patterns in Michigan, *Society for the Study of Social Problem*, 52 (4), 618–648.
- Schlosberg, D.** (1998). Resurrecting the Pluralist Universe. *Political Research Quarterly*, 51(3), 583–615.
- Schlosberg, D.** (2013). Theorising Environmental Justice: The Expanding Sphere of a Discourse, *Environmental Politics*, 22 (1): 37-55.

- Scholosberg, D.** (2004). Reconceiving Environmental Justice: Global Movements And Political Theories, *Environmental Politics*, 13(3), 518-540.
- Seager, J.** (2006). Noticing Gender (or Not) in Disasters, *Social Policy*, 36 (2), 29-30.
- Soja, E.** (2009) Şehir ve Mekansal Adalet, <http://www.jssj.org>.
- Svarstad vd.** (2011). Three Types of Environmental Justice, *Policymix - Assessing the role of economic instruments in policy mixes for biodiversity conservation and ecosystem services provision Report*, Oslo.
- Şentürk, Ü.** (2006). Küresel Yeni Sosyal Hareketler ve Savaş Karşıtlığı, *Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 30(1).
- Tatgın, E.** (2019). İklim Adaleti Kapsamında Toplumsal Cinsiyet Tartışması, *Kent ve Çevre Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 104-118.
- Tarrow, S.** (2011) *Power in Movement: Social Movements and Contentious Politics*, Updated and Revised 3rd Edition, Cambridge University Press.
- Taylor, D.E.** (2000). The Rise of the Environmental Justice Paradigm: Injustice Framing and the Social Construction of Environmental Discourses. *American Behavioral Scientist*, 45, 508-580.
- Topal Demiroğlu, E.** (2014). Yeni Toplumsal Hareketler: Bir Literatür Taraması, *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, 2(1), 133-144.
- Walker, G., & Bulkeley, H.** (2006). Geographies of environmental justice, *Geoforum*, 37(5), 655–659.
- Walker, G.** (2009). Environmental Justice and Normative Thinking. *Antipode*, 41(1), 203–205.
- Yanık, C., Öztürk, M.** (2014). Toplumsal Hareketlerin Dönüşümü Üzerine Bir Değerlendirme, *Mukaddime*, 5(1), 45-63.
- Yıldırım, M., Destek, M.A. & Nakipoğlu Özsoy, F.** (2017). Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Kirlilik Sığınağı Hipotezi, *C.Ü.İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 18(2), 99-111.
- Url-1** <<https://sozluk.gov.tr/>>, erişim tarihi 22.07.2021.
- Url-2**<<https://www.gzt.com/jurnalist/umraniyede-patlayan-cop-dagi-faciaya-neden-olmustu-3459278>>, erişim tarihi: 23.07.2021.
- Url-3**<<https://www.haberturk.com/yasam/haber/127831-istanbulda-gocuk-faciiasi>>, erişim tarihi: 23.07.2021.
- Url-4**< <https://ejatlas.org/>>, erişim tarihi: 23.07.2021.
- Url-5** < <http://www.ejnet.org/ej/>>, erişim tarihi: 25.07.2021.
- Url-6**<<https://www.epa.gov/environmentaljustice/learn-about-environmental-justice>>, erişim tarihi: 31.07.2021.
- Url-7**<http://archive.apen4ej.org/issues_what.htm>, erişim tarihi: 20.11.2021.
- Url-8**<<https://spatialjustice.blog/>>, erişim tarihi: 28.11.2021.
- Url-9**< <https://ced.csb.gov.tr/ced-uygulamalari-i-85396>>, erişim tarihi: 05.12.2021.

Url-10<<https://www.gislounge.com/modifiable-areal-unit-problem-gis/>>, erişim tarihi: 20.02.2022.

Url-11<<https://gisgeography.com/maup-modifiable-areal-unit-problem/>>, erişim tarihi: 20.02.2022.

Url12<<https://www.scopus.com/term/analyzer.uri?sid=d6f42becabebf6c93899e36da9a9c65c&origin=resultslist&src=s&s=TITLE-ABS-KEY%28%22environmental+justice%22%29&sort=plf-f&sdt=b&sot=b&sl=38&count=7357&analyzeResults=Analyze+results&txGid=220e360c589157c7c04e3f7ecab53914>>, erişim tarihi: 19.04.2022.

Url-13<<https://www.epa.gov/environmentaljustice/environmental-justice-timeline>>, erişim tarihi: 21.04.2022.

ÖZGEÇMİŞ

Ad-Soyad : Gülsüm YAVUZ

ÖĞRENİM DURUMU:

- **Lisans** : 2017, Yıldız Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

MESLEKİ DENEYİM:

- 2017 yılından itibaren İstanbul Büyükşehir Belediyesi Planlama Müdürlüğü'nde görev almaktadır.